
Om de kongelige Rathold, Borgemeister og
Gæstveri i Danmark, under Christian den
Tredie og Frederik den Anden,

af

H. B. Jacobsen,

Lands-Overretts- samt Hof- og Stadsrets-Rådsfor.

Den følgende Undersøgelse henhører til den Række af Afhandlinger, jeg havde ønsket efterhaanden at udarbejde til en Fremstilling af Danmarks indvortes Historie under Christian den Tredie og Frederik den Anden; et Foretagende, om hvilket jeg maa henvide til Fortalen til mit i Aaret 1833 udgivne Skrift om Stattevæsenet under de nysnævnte Konger. Naar derfor at bemærke, at Man i bemeldte Fortale vil finde Grundene udviklede til at jeg har valgt et saa kort Tidrum, og til at jeg kun har søgt at fremstille hvad dette selv tilbød uden at benytte Efterretninger om tidligere eller senere Tider, skal jeg ikkun tilføie, at, da mine Samlinger til den her behandlede Materie vare mindre betydelige, end til de fleste andre og vigtigere, jeg havde betænkt at gjøre til Gienstand for de ovennævnte Afhandlinger, er dette Aarsagen til at jeg dog her har taget Noget med fra de nærmest før den omhandlede Periodes Begyndelse forløbne Aar, hvor nemlig adskillige Underretninger tilbode sig, som maatte være af Bigtighed ved Behandlingen af min Gienstand. Det er dog kun sieldent, at jeg saaledes har tyet til Christian den Andens og Frederik den Førstes Tid.

Udende oftere har Man gjort opmærksom paa, at Kongernes Indtægter i de ældre Tider for en stor Deel bestode, og efter den Tids mindre Pengemasse maatte bestaae i Naturalier. Disse modtog de paa forskellige Maader; her skulle vi

omhandle en af de efter vor Tids Anskuelser meest besynderlige, hvorved Kongerne og deres Hof umiddelbart ned godt af disse Natural-Præstationer, idet de nemlig drog Landet igiennem og havde, som en Rettighed, frit Underhold paa de forskjellige Steder, hvor de kom frem.

Det var en fra de ældste Tider nedstammende Skik, at de nordiske Konger jævnlig drege omkring i Landet. Denne Skik havde forskjellige Grunde; en af dem, som vel især maatte være vigtig i den ældste Tid, men ei heller havde tabt sin Vægt i det Tidsrum, her omhandles, var netop den, at de kongelige Penge-Indtægter ikke vare betydelige; eller dog ingenlunde saa store, at Kongerne, foruden alle de andre Udgifter, Krig og Fred gjorde fornødne, endnu skulde have havt rede Penge nok til dermed uden Vanskelighed at lønne og underholde de mange Personer, der hørte til deres Hof. Hertil kom at Man, selv om Pengebeløbet havde været paa rede Haand, dog ikke altid vilde have havt let Udgang til for rede Penge at skaffe sig det Fornødne paa en Tid, da hverken Skibsfartens eller Handelens Tilstand tillod, uden meget Besvær at samle paa eet Sted de store Forraad, som behøvedes til Hoffets Underhold hele Aaret igiennem. Det blev derfor allerede af disse Grunde næsten en Nødvendighed for Kongerne, saavel at benytte Natural-Præstationerne, som tillige at drage omkring, og paa selve Stedet at modtage og bruge endel af hvad der i denne Henseende tilkom dem. Vel var det neppe alvorligt meent, da Frederik den Første under Forhandlingerne med Rigsraadet i Aaret 1526 yttrede^{*)}, at han ikke mærkede, at Raadet havde i Sinde at anvise ham andet til at have sit Underhold af, end de saakaldte Guld eller Rathold; men selve hans øvrige Ytringer vise dog,

^{*)} Ny Danske Magazin, 5 Bd. S. 116.

at disse Hold udgjorde en betydelig Deel af hvad der var bestemt til den kongelige Huusholdnings Fornødenheder¹⁾; og naar Raadet, under de samme Forhandlinger, for at formaae Kongen, der jevnligst opholdt sig i Slesvig, til at holde sit Hof „og meste Værelse“ i Nyborg, anførte²⁾, at mange tidligere Konger, som havde regieret baade Riget og Hertugdømmet, havde gjort ligesaa, samt at Kongen kunde „fra alle Landets Gænder“ føre hvad der behøvedes til Nyborg: saa vilde dette sidste neppe have været saa let gjort som sagt, naar Kongen stadigen skulde have opholdt sig med sit Hof i Nyborg; ligesom Man ogsaa vistnok har megen Grund til at betvivle, at de tidligere Regenter havde havt Nyborg, eller noget andet enkelt Sted, til stadig Residents, saaledes som Man nu tager dette Ord; hvortil Man endnu maa seie, hvad selve Rigsraadets Udtryk tyde hen paa, at Meningen ogsaa kun havde været, at Kongen især skulde opholde sig, [være meest], i Nyborg, men ikke, at han altid kunde resideere der.

Men der gaves ogsaa andre Anledninger til de danske Kongers jevnlige Reiser giennem Riget. Som een af de vigtigste maa nævnes den ældgamle Skik, som Rigsraadet ogsaa ved en anden Leilighed under de ovenfor ommeldte Forhandlinger berører, at Kongen selv drog omkring i Landet og holdt Retterthing; det vil siige, med Rigsraadet eller nogle af dets Medlemmer, samt nu og da enkelte Andre, paakiendte de Sager,

¹⁾ Han siger blandt andet (sammest. S. 39) »at, skiondt han vel befinder, at det storligen gøres behov, at han selv personligen kommer ind i Riget og tilseer med Alt, saa finder han sig dog deri besværet, at, naar han kommer ind i Danmark og ingen Hold mere ere forhaanden, nødes han at ligge og tære paa sin egen Pung; som han kan bevise, at han for et Aar siden fortærede i Kiøbenhavn og andensteds i Danmark 6000 Gylben, som han førte med sig fra Holsteen.»

²⁾ Sammesteds, S. 46.

der til dette Tribunal som en Høiesteret bleve indankede; i Regelen efterat Dom var affagt ved de underordnede Instantser, men stundom ogsaa uden at Sagen der havde været paadomt. Denne Ret holdtes ikke paa noget engang for alle dertil bestemt Sted; men den blev, som oftest efter en noget forud foranstaltet almindelig Bekjendtgjørelse om, at Kongen nu vilde holde Rætterthing i denne eller hiin Provinds, sat paa de Steder, hvor Kongen kom frem. Den Omstændighed, at egentlig Ingen maatte stævnes udenfor sin Provinds, og at Enhver skulde dommes efter den Provindses særegne Love, hvor han var bosat — Man erindre, at Riget ikke havde nogen almindelig Hovedlov forend 1683 — bevirkede, at Kongen maatte reise om til ethvert af de enkelte Landskaber, for at høre og paadomme Sagerne, der stundom i stor Mængde¹⁾ bleve indankede for ham; men Man seer fremdeles, at Rætterthinget derhos ikke heller altid blev sat paa et eneste, bestemt Sted i Provindsen, men at Kongen reiste om i denne for at affige Domme. Saaledes finder Man i Cancelliets Tegnelser, (No. 1) foruden Extracter af endeel — omtrent 50 — Stævninger til den bekjendte Herredag i Aaret 1536, midt iblandt disse endvidere Extracter af mange andre Stævninger, lydende paa, at Sagen skulde foretages naar Kongen kom til Jylland, til Kolding, til Viborg o. s. v. Et andet Sted²⁾ forekommer en Stævning til Møde for Kongen, naar han først kommer til Als eller Grøe; og atter et andet Sted³⁾ at møde for Kongen Maanedsdagen efterat Stævningen bliver læst, hvor Kongen da er.* Bestemtere hedder det i enkelte andre Stæv-

¹⁾ Til Kongens Reise i Nørre-Jylland i 1546 findes i Cancelliets Protocolle (Tegnelser ²⁾ Extracter af Stævninger i et Antal, som sikkert overstiger 100.

²⁾ Tegnelser. 1, 235, b og 236. ³⁾ Tegnelser. 2, 42, b

nings-Extracter¹⁾ „at møde for K. Majestæt i Ribe nu paa Onsdag næstkommende“; „at møde i Lemvig nu Skærtorsdag næstkommende“; „at møde i Varde Tirsdagen næst efter judica“ til hvilken sidste Dag²⁾ der alene findes syv Stævninger. Paa samme Maade finder Man endeel kongelige Domme affagte i September 1550 paa Kongens Rættershing i Hstad, Lund og Malmø³⁾. Vel maa det herved erindres, at det omhandlede Slags Domme affagdes i Kongens Navn, af Rigsraaderne, ofte om han end ikke selv var tilstede⁴⁾, omtrent som endnu i Høiesteret; men i det mindste i endeel af de ovenfor berorte Tilfælde kan det antages, at han selv sad Rættershing paa de forskjellige Steder, Brevens ommelber, eller at han dog ikke har været vidt fiernet fra dem⁵⁾, og at disse Rættershings Afholdelse har været i det mindste en betydelig Medgrund til de Reiser, Kongen foretog sig i disse Aar.

Rættershingene vare vistnok en af de vigtigste Forretninger, der foranledigede Kongernes Omreisen i Landet; men ogsaa flere flige Anledninger kunde gives. Jeg vil kun saaledes som noget meget specielt, men desmere karakteristisk, gjøre opmærksom paa, at saavel Christian den Tredie, som Frederik den Anden, nu og da afgjorde Markeskiels-Trætter ved person-

1) Tegneser. 1, 256, b—57.

2) I 1536 var dette den 4de April; Skærtorsdag den 13de s. M.

3) Tegneser. 3, 179, b—84.

4) Dette sees blandt andet af en Dom af 1549 i Nyges Peder Dres Levnet S. 70. Udentvivel antydes Forskiellen kun ved de Udtryk, der forekomme eller ubelædes i Dommene „i vor egen Nærværelse.“

5) Af Frederik den Andens Skrivecalender for 1584, som endnu findes paa det Kongelige Bibliothek, tilligemed dem for 1583 og 1587, kan bemærkes, at Kongen under 2den Juli det førstnævnte Aar har anført, at han og Dronningen og alle Raadets Medlemmer vare tilstede i Nyborg, og at Raaderne sad Rættershing der. Den 4de s. M. herte han derimod selv Sager paa Amtvæstev.

ligen at befare Aastedet, eller „rideMarkeskiet“¹⁾. Men overhovedet vare Kongerne dengang vante til at føre et mere umiddelbart, personligt Tilsyn paa Stedet med hvad Vigtigt der skulde foretages, end nuomstunder lader sig gjøre; og saaledes var f. Ex. det Opsyn, der skulde føres med Bygningen paa Slotte, som Kolding, Skanderborg, Kronborg og Frederiksborg, et Anliggende, der laae Kongerne saa meget paa Hjertet, at de anfaae deres egen Nærværelse derved jævnlig fornøden.

Endelig kaldte Fornøielser og Udspredelser, saasom ved Besøg og i Særdeleshed ved Jagt, Kongerne ofte fra den ene til den anden Egn af Riget.

Paa de Reiser, Kongerne saaledes foretog sig, nøde de naturligviis ikke altid frit Underhold; ofte betaltes dette, navnlig naar de Hold, hvortil Undersaatterne vare forpligtede, allerede det Aar vare benyttede ad den Vei, Reisen foretoges.²⁾

¹⁾ See et Brev af 9de Sept. 1570 indført i Ny Danske Mag. 6, 167 —68 med den tilhørende Anmærkning.

²⁾ See, foruden det forhen, Side 3 Anm. 1 Anførte af Forhandlingerne under Frederik den Første, ogsaa Christian den Tredies Hofordning af 1538 i Ny Danske Mag. 1, 253 og jvfr. Christian den Andens Instrux for Røgemesteren og flere Personer, sammesteds S. 310. Undertiden præsterede Lehnsmænd eller Kiøbstæder Hold udenfor deres Pligt, men saa gaves dem Erstatning derfor. Saaledes fritoges ved et, Veile Tirsdagen efter Mortensdag 1551 dateret, Brev (Tegn. 3, 448 b) Veile By for sin aarlige Bylæt i dette Aar, for det Hold „de holdt K. Maj. da hans Raade drog giennem Byen.“ I det kongelige Geheim-Archiv findes adskillige, særdeles udførlige Rigs-Regnskaber, aflagte af Rentemesterne for nogle Aar af denne Periode, og i disse forekomme nu og da blandt Udgifterne Summer, udbetalte til en eller anden Kiøbstad for Hold, som Byen — udenfor Ordenen, som man maa antage — havde præsteret Kongen selv eller hans Hoffinder, Folk og Heste. I Bergen Pedersens Regnskab af 1546 siges saaledes etsteds: „27 Daler givet Borgemester og Raad i Veile for K. M.'s Tæring der med hans Raades Folk og Heste een Nat efter deres Register, feria post exaudi 1546.“ Afskilligt i det Følgende kan ogsaa hermed jernføres.

— Imidlertid vare disse frie Hold¹⁾, som allerede ommeldt, betydelige nok, saa at de, hvad enten Man seer hen til den Fordeel, de ydede Kongen, eller den Byrde, der ved dem paa-
hvüilte Undersaatterne, vel fortjene en særskilt Fremstilling.

Umiddelbart paalaae Pligten til at modtage og frit at beverte Kongen, hvad den her omhandlede Periode angaaer, i Særdeleshed Lehnsmændene og Riobstæderne; stundom, men sieldnere, synes i dette Tidrum Geisligheden og Bønderne ved Sammenkud directe at have tilveiebragt hvad Kongen med Hoffet behøvede, naar han selv drog omkring i Riget. Hvorledes derimod Bønderne ofte maatte modtage Kongens Hoffinder, Heste og Folk m. v., naar de særskilte sendtes ud paa Giæsterie, og hvorledes de, saavel som Præsterne, jævnlig gave Afgift i Stedet for Giæsterie in natura, bemærkes her kun foreløbigt; det Udførligere vil finde Plads i de tvende følgende Afdelinger af nærværende Afhandling.

Forsaaendts Lehnsmændene ovenfor nævnedes, er Talen kun om de saakaldte mindre Lehn²⁾. Under denne Benævnelse indbefattes iøvrigt deels de Lehn, hvormed Befaling over et eller flere Herreder eller større Birker var forbunden, og deels de enkelte mindre Kongsgaarde og Klostre, hvortil der vel kunde henhellige ikke blot Jorder — Hovedgaardsjorder, hvis Nøl dreves til Gaarden — men ogsaa meer eller mindre betydeligt Bøndergods, frit eller Fæstegods; men uden at Lehnsmændene havde Befaling over Herreder eller lignende store Districter³⁾. I øvrigt

¹⁾ Foruden Rathold, kaldes de og **Ratteleier**, samt, endstiondt sieldnere, fra dette Synspunct betragtet, **Giæsterie**. „Hold“ og „Rathold“ bruges dog ogsaa stundom om det Underhold, der ikke ydedes frit, men betaltes.

²⁾ I Modsetning til de store, fyrstelige Lehn, navnlig Sønder-Jylland eller Slesvig.

³⁾ Jvfr. mit Skrift om Stattevesenet under Christian den Tredie og

gaves alle disse Lehn saa godt som stedse i den Periode, vi her have for Die, paa Livstid eller „ad gratiam“ o: indtil videre. Af Lehnsmændene nøde Nogle alle Lehnets Indtægter uden derfor at svare noget Bederlag i Penge eller anden Afgift; Andre oppebar Indtægten, eller den største Deel især af den visse Indtægt, imod at svare en i Lehnsbrevet bestemt aarlig Afgift; og atter Andre skulde gjøre Regnskab for Indtægten, men erholdt for dem selv og Folkene paa Kongsgaarden en vis Deel af Indkomsten, der især senere kaldtes *Genant*, og ikke altid kunde siges at udgjøre et forud bestemt Beløb; navnlig naar, som hyppigst var Tilfældet, der iblandt mere var tilstaaet Lehnsmændene en *Quota-Deel* af Lehnets uvisse Indtægt*). Endelig maae vi ved denne korte Oversigt over Lehnenes Beskaffenhed endnu nævne de saakaldte *Pantelehn*; saadanne nemlig, som man forundte Adelige, der havde laant Kongen Penge, for hvilke der blev tilstaaet dem Sikkerhed i eet eller flere Lehn, saaledes at de, og eventualiter deres Efter og Arvinger, forestode Lehnet og nøde dets Indtægter, enten uden eller mod Afgift, eller „paa Regnskab“, indtil Kongen indløste Pantet.

Der findes ved alle disse forskellige Slags Lehnsmænd Exempler paa, at de have været forpligtede til at modtage Kongen og beverte ham. En Mængde Breve, hvorved Lehn med Herreder og uden saadanne, mod Afgift og uden Afgift, forundtes Adelige, nævne denne blandt de flere andre dem paalagte Pligter, og stundom møder os denne Forpligtelse

Frederik den Anden S. 25—26. Det kan endnu bemærkes, at En og Anden iblandt de ringere Hofbetiente stundom blev forlehnet med enkelte Bøndergaarde eller rettere med den aarlige Skyd, der gik af saadanne.

*) Yderst sjældent forekommer en aldeles bestemt Lehn; i saa Fald kunde Embedsmændene aldeles ikke kaldes Lehnsmænd.

ogsaa i Breve, hvor Lehn gaves paa Genant. Imidlertid forekommer der dog tillige et ikke ringe Antal, og deriblandt navnlig endeel Breve paa Genants- eller Regnskabs-Lehn, hvori denne Byrde ikke omtales, og da disse Breve dog isøvrigt opregne, som oftest med temmelig Omhyggelighed, Lehnsmændenes Forpligtelser, er det ikke usandsynligt, at ei alle Lehnsmænd, men kun en meget stor Deel af dem, have maattet præstere Rathold. Vel findes der enkelte Lehnsbreve, i hvilke Vedkommende endog udtrykkelig er fritagne for denne Pligt, hvad der altsaa kunde tyde paa, at Forpligtelsen paalaae Enhver, naar Fritagelse ikke specielt var tilstaaet; men slige Fritagelser kunne dog ogsaa forklares saaledes, at Holdene ellers fra gammel Tid pleiede at svares af det Lehn, der er Tale om, og at det kun er den Mand, hvem Lehnet nu forundes, der erholdt en Fritagelse, som ellers ikke var tilstaaet denne Forlehuing; især ligger det Begrebet af Regnskabslehn meget nær, at Lehnsmændene ikke skulde betynges med slige Byrder, og i Almindelighed ere vistnok de Hold, Lehnsmændene paa de saakaldte Regnskabs huse sees at have ydet, ikke blevne bekostede af Lehnsmanden selv; hvorimod de sikkert ere udredte enten af Lehnets egentlige Penge- og Naturalie-Indkomster, over hvilke der fortes Regnskab, eller ved Hielp af de Lehnet underliggende Bonders Gæsterie in natura. Aldeles uforeneligt var det imidlertid ikke med Begrebet af Regnskabslehn, navnlig naar en Quota-Deel af Lehnets uviste Indtægt var Lehnsmanden overdraget, at Kongen ved et kort Ophold paa Kongsgaarden holdtes frit af denne. Saaledes sees Man f. Ex. i et Lehnsbrev af 1559*) for Niels Lange paa Riberhuus Lehn, paa Genant, med Overdragelse af Avlen, og en Trediedeel af Gæsterie, Sagefald, Gaardsfæstning, m. v. at det paalæg-

*) Reg. 87—88.

ges ham, i Forening med Ribe Bys, at holde Kongen med hans Folk to Nætter om Naret¹⁾.

Forresten ville vi med Hensyn til Lehnsmændenes Pligt, at „holde“ Kongen, her endnu kun bemærke: at det som oftest i Lehnsbrevene udtrykkelig tilkiendegives, hvor længe saadan Bevertning skulde finde Sted; sædvanligst var det een eller to Nætter, sjelden tre, (s. Ex. i Lehnsbrevet for Knud Gyldestierne af 1559 paa Drum og Vestervig Kloster) og kun ved enkelte Lehn, s. Ex. Helsingborg, fire Nætter. Men undertiden paalægges det vedkommende Lehnsmænd ganske ubestemt, at holde Kongen „i nogen Tid“ eller „at holde Kongen og hans medhavende Folk, naar de komme den Veie“²⁾.

¹⁾ I et Lehnsbrev af 1572, (Sicell. Reg. 11, 1—2), hvorved Landsdommer Lauge Beck fik Forlehuing paa Roskildgaard og Skoldenæs, kun imod at erholde Avlen og sin **Fogedgylde** „som er den 10de Penge af alt Sagefald og Gaardsfastning,“ idet at Kongen skulde have al den øvrige visse og uvisse Indkomst, siges derimod: at naar en Enkelt af Kongens Folk kom reisende paa en Rats Tid til Gaarden, maatte Bekostningen ei beregnes Kongen (men Beck); men kom Kongen selv eller hans Jægere eller hans Folk og blev der liggende, skulde Bekostningen indskrives i Becks Regnskab. Nogle flere saadanne Bestemmelser forekomme nu og da, men sjelden. Her kan det og bemærkes, at Pligten til at modtage Hold stundom i Lehnsbrevene synes kun at angaa Kongens Heste; saaledes siges i et Lehnsbrev af 1542 for Eiler Hardenburg paa Næsbyhoved i Fyen (Reg. 4, 83) at han — der fik Genant og Avlingen, — skulde holde Kongens og hans Folks Heste, naar de kom den Veie, med Høe og Stroelse; og saaledes oftere.

²⁾ See t. Ex. Lehnsbrev af 1548 for Mogens Gyldestierne paa Malmøhuus (Reg. 5, 444—45) og et af 1549 for Boitslef Bobiger paa Tyggevelde (sammesteds 197). Jvfr. og flere af Reiserouterne, s. Ex. i en af 1536 (Tegn. 1, 264 ff.) „Kalløe: der holder Erik Banner Kongen saalænge hans Naade vil ligge der“, og en af 1546 (Tegn. 2, 44 ff.). „Skanderborg, der holder Hans Stygge 1 Nat eller 2, eller længere efter K. Majestæts naadige Villie og Behag.“ Kalløe og Skanderborg vare dog ubestemt Regnskabslehn.

Dernæst paalaae det ogsaa Kiøbstæderne at præstere denne Art Hold¹⁾. Deels i de Reiserouter, jeg har optegnet, og deels i andre Breve, forekomme samtlige jydske Kiøbstæder som præsterende Hold, med Undtagelse af Kolding, Skanderborg, der dog først henimod Periodens Slutning blev Kiøbstad, og Nibe og Fogstor, hvilke sidste dog neppe paa den Tid ere betragtede som Kiøbstæder. Af svenfke Byer nævnes Middelfart, Ålsens, Faaborg og Svendborg;²⁾ i Sieland kun Kiøge; i Skaane og de øvrige svenfke Provindser findes alle Kiøbstæderne antegnede for Hold, naar undtages Helsingborg, Långholm, (Lånholm) Sylvisborg og Engelholm. Den Omstændighed, at adskillige Kiøbstæder i de saaledes nævnte Provindser, efter hvad jeg har fundet eller optegnet mig, ikke ere anførte til Hold, udelukker imidlertid ikke Muligheden af at ogsaa de skulde modtage og beverte Kongen, da der neppe er nogen Tvivl om, at ingenlunde Alt hvad der hører herhid er bevaret til vore Tider eller i alt Fald kommet mig for Die, ei at tale om, at jeg muligens kan have overseet Udskilligt. Hvorvidt den omhandlede Pligt har paaliggat Kiøbstæderne i Volland og paa Falster, eller de andre mindre Der, hvor Kiøbstæder allerede dengang fandtes, kan jeg, efter det ovenfor Anførte, ikke med

¹⁾ Naar der imidlertid i flere Kiøbstad-Netter og Privilegier, saavel som i mange andre Breve tales om **Hold**, som Borgerne vare pligtige at svare, menes derved i det mindste ikke altid, og vel endog saa seldnest det kongelige Rathold, men Hold af Landsknegte, Bøsseslytter, Baadsmand o. s. v., eller Indquartering af Krigsfolk.

²⁾ I sær sees det tydeligt af adskillige Breve af 1550 til Ålsens Magistrat (Tegn. 3, 84 og 101—2); i denne By skulde bemeldte Kær holdes en Herredag, og befales Borgerne ved den Leilighed at underholde Kongen og hans medhavende Folk med **Pl** og **Mad**, samt yde **Hø**, **Havre** og **Strøefoder** til Hestene; derimod skulde de være forberedte paa et Forraad af samme Slags til at sælge for Penge til Andre, som kom did under Herredagen.

nogen Bestemthed sig; men rimeligviis har det dog været Tilfældet, da selv ubetydelige Byer i andre Dele af Landet maatte svare Hold. Forresten er det ogsaa med Hensyn til Riobstæderne rimeligt, at det, om endog kun ved gammel Sædvane, har været fastsat, hvor mange Dage, eller, som det dengang kaldtes, Nætter, hver Bye skulde holde Kongen frit; allerede Analogien fra Lehnsmændene taler herfor. Som oftest var det kun een Nat; undertiden omtales to Nætter, i hvilke Kongen skulde modtages og nyde Breværtning, sielden tre¹⁾. Stundom præstereede ogsaa tvende Byer i Forening eet Hold, ligesom ogsaa en Riobstad og en Lehnsmænd undertiden vare i Fælledsskab om eet Hold²⁾.

At Geistligheden, der i det mindste senere i denne Periode ordentligviis gav aarlig Betaling i Stedet for Gæstfri, undertiden har ydet eller bidraget til virkeligt Rathold, kan maaskee sluttes af en Bemærkning i en allerede ovenfor omtalt Route for 1536, hvor det hedder, at Kongen Mandagen efter judica skulde tage fra Ribe, og om Natten ligge i Bryndom hos (Præsten) Hr. Hans, hvor Niels Lange³⁾ skulde holde

¹⁾ Saaledes Aalborg og Viborg 2 Nætter i en Route for 1536 (Tegn. 1, 264, b ff.) og i en anden af 1552 (Tegn. 4, 76 ff.) ligesom ogsaa Aarhus og Ribe i den sidste ere ansatte til 2 Nætter. I en flaaust Route af 1545 findes 2 Nætter for Hstav og for Malmøe (Tegn. 2, 18), og den sidste er endog ansat til 3 Nætter i en anden Route af 1550 (Tegn. 3, 172). Derimod er Aalborg og Viborg i en Route for 1546 (Tegn. 2, 44—46) kun ansat hver til een Nat. — Ved Fastelavnstider i 1550 skulde Svendborg holde Kongen og hans Folk tre Nætter (Tegn. 3, 124).

²⁾ I Routen for 1546 Nykøbing paa Mors (og Thisted, Ebeltoft og Grenaae. I den af 1552 derimod findes samtlige disse som Byer, hver ansat for een Nat. Det var især mindre Kongsgaarde og Klostre, der nu og da findes forenede med en Riobstad til eet Hold.

³⁾ Det her omtalte Bryndum maa være det i Stadsherred beliggende. Men Niels Lange var i 1536 Lehnsmænd ikke paa Riberhus, men i Nyborg Lehn. Det maa da vel være indløben en Feil.

Kongen med Præsternes Hielp een Nat; men dette er ogsaa det eneste Exempel, jeg har fundet paa at Præsterne bidroge umiddelbart til Ratholdet, og det er tænkeligt, skøndt efter Udtrykket ikke rimeligt, at Præsterne kun ved deres Pengebidrag, om hvilke Mere imod Slutningen af denne Afhandling, skulde hielp Lange til at præstere Holdet.

Hvad endelig Bønderne angaaer, da findes der i den ovennævnte Route af 1536 Følgende: „Tredie Dag Paaske — fra Vestervig Kloster — til Thisted¹⁾; der holder Byen med de Tieners Hielp, som ligge til Bispegaarden, een Nat.“ Da der nu ved de „Tienere“, hvis Hielp omtales, er meent Bønder, frembyder allerede dette et Exempel paa, at disse have deeltaget i de kongelige Rathold. I et Lehnsbrev af 1538²⁾, hvorved Jørgen Klingenbeck fik Drotningholm og Halsnæs i Lehn paa Livstid uden Afgift, siges iblandt andet, at Kronens Bønder og Tienere paa Halsnæs skulde efter gammel Sædvane holde Kongen og hans Folk, naar han jager der paa Landet. Hertil kan føies, at det i et Privilegium fra Christian den Andens Tid for Næsby og Kobbelykke Birker³⁾, siges, at Bønderne skulde være fri for al Gæstning videre end at hver to Mand skulle holde tre Heste een Gang om Aaret een Nat til Foder, og dem, som følge Hestene, med Øl og Mad: undtagen naar Kongen eller hans Fædebud kommer did, da skulle de alle holde Kost og Tæring til Mad, Øl og Hestefoder, som andre der i Landet gjøre⁴⁾. I de førnævnte Reiserouter for Jylland og Skaane forekommer der rigtignok

¹⁾ Dette Ord er meget utydeligt skrevet; men det kan neppe læses anderledes.

²⁾ Reg. 4, 135 b—36.

³⁾ Suhms Samlinger, 2 D., 2 S., S. 60—61.

⁴⁾ Endnu kan bemærkes et Lehnsbrev paa Kalløe, Suhms nye Saml. 2 B., S. 61; Meningen er dog ikke der ganske tydelig.

ogfaa flere Stæder, at Bønderne og menige Almue skulde gjøre Giengierd¹⁾ og holde Kongen paa dette eller hiint Sted²⁾; og vel medførte dette, at Bønderne skulde føre de fornødne Fødevarer m. v. sammen til eet Sted; men da den øvrige Betydning af dette Ord er temmelig vakkende, og det netop er et Spørgsmaal, om man ikke altid, eller dog hyppigst ved Giengierd forstod, at Almuen skulde fremsføre Varer imod Bederlag³⁾, saa kan man ikke af de her berorte Bemærkninger med fuld Visshed slutte til, at Bønderne i disse Tilfælde skulde sørge for det Fornødne til Kongens og hans Folks Veverting uden derfor at erholde nogen Betaling, skøndt det i øvrigt i sig selv er meest sandsynligt.

Stedet, hvor Kongen tog Natteleie og Holdet skulde ydes, var sædvanligen et kongeligt Slot eller en Kongsgaard, en Kiøbstad, og ellers en Præstegaard; i hvilket sidste Tilfælde, saavel som ofte naar han lagde sig ind paa et Slot, endeel af Folget anvistes Dvarteer i de nærmeste Bøndersteder. De fleste Kiøbstæder præsterebe Holdet i selve Byen, og undertiden siges i Lehnsbrevene, at Lehnsmændene skulde holde Kongen paa det til Lehnet hørende Slot. Men Man seer ogsaa, hvad der tillige følger af sig selv, at Vevertingen tit maatte blive at yde paa et andet Sted end der, hvorfra det Fornødne leveredes; stundom siges det endog i Lehnsbrevene udtrykkeligt, at Lehnsmanden skulde holde Kongen hvor han blev tilfagt. Undertiden var det endog temmelig fiernt fra, at Leverancen maatte skee; for blot at nævne eet Exempel, saa skulde, ifølge den

¹⁾ Saaledes den af 1536 „Om Onsdagen til Lerup hos Præsten; der skulle Bønderne og menige Almue i Hanherred gjøre Giengierd og holde R. M. een Nat“, i den af 1545 „Rantund; der skal Otto Brade lade gjøre Giengierd af Bønderne efter gammel Sædvane.“ Iær i denne sidste findes flere Exempler herpaa.

²⁾ Jvfr. og mit Skrift om Slattevarsenet under Chr. 3. og Fred 2. S. 18.

ene Reiseroute af 1546, Nyekjøbing paa Mors og Thisted tilfammen holde Kongen en Nat i Viborg By, medens han opholdt sig der.

Paa endeel af disse Reiser, eller snarere i Almindelighed, førte Kongen et stort Folge med sig. Dette kan allerede sluttes af de betydelige Tilberedelser, der agtedes fornødne for at flytte *Fadeburet*, som hele den kongelige Huusholdning da kaldtes, hvorom Mere i det Følgende. Naar det derhos i Christian den Tredies Hofordning af 1538¹⁾ hedder: „Og naar vi ere paa Reiser, ville vi, at Ingen skal ride eller age foran, uden han særligen dertil er forordnet; men han skal forblive hos Hoven, eller følge bag efter Hoven²⁾ o. s. v., saa tyder ogsaa dette paa, at Folget ikke var ringe. Fremdeles siges der i Reiserouten af 1552, efterat først Reisen fra Viborg til Storring er omtalt, siden: „Der fortøver K. Maj. eller hans Folk og Heste i tre Nætter; — — disse tre Nætter drager K. M. selv med ingen Heste og ringe Folk til Skagen“; men dette sidste er aabenbart omtalt som en Afvigelse fra den for Kongen sædvanlige Maade at reise paa. Det kan ogsaa her bemærkes, at Frederik den Første under de fornævnte Forhandlinger med Rigsraadet,²⁾ i Anledning af et paatænkt Arrangement med Hensyn til Ratholdet, der siden nærmere vil blive omhandlet, viste, at han endog ansaae det fornødent at reise med et stort Folge. Ligesom han nemlig der berører, at han ikke reiste alene, men „med sin kære Hustrue, Hoffinder, Jomfruer og Folk:“ saaledes yttres han lidt efter, at Keiligheden nu ikke er saadan, at han kan drage med en ringe Hob gennem Landene (Provindserne), som hans Broder — Kong Hans — gjorde. — Blandt de Personer, Kongen til sin Om-

¹⁾ Ny Danske Mag. 1, S. 253.

²⁾ Ny Danske Mag. 5, S. 116.

givelse maatte føre med sig, hørte Hoffinderne, og, skiondt de, hvis Antal var betydeligt, ikke altid eller vel endog sielden alle vare tilstede, følger det dog af sig selv, efter den Tids Hoforden, at i Almindelighed endeel maatte være om Kongen, selv paa Reiserne¹⁾. Ogsaa vare de stundom alle nærværende, naar en Reise af særdeles Vigtighed skulde foretages; saaledes sees det af Frederik den Andens for ommeldte Skrivcalender for 1584, at han, efter den 10de Juni i Skanderborg at have „mynstret“ hele Raadet og alle Hoffinderne, den 12te drog med dem, Dronningen, sine to ældste Døtre, og sin Søn Christian den Fjerde, til Tiele, og derfra den 13de til Viborg, hvor Christians jydsk Hylдинг foretoges. Derefter drog han, uden tvivl med den største Deel af dette Følge, om ikke med det hele, til Odense, derpaa til Ringsted og siden til Lund, for at modtage de øvrige Provindsers Hylдинг for sin Søn. Det Nysaanførte viser og, hvad der yderligere vil sees af det Uddrag, vi siden ville gjøre af den ovennævnte Skrivcalender, at ogsaa Dronningen og de kongelige Børn hyppigen fulgte med Kongen naar han drog om i Landet, hvor de maatte have et Følge af Fruer og Jomfruer i et ikke ringe Antal²⁾. Stundom fulgte ligeledes, som alt ovenfor berørt, Rigsraaderne eller nogle af dem med Kongen. Desforuden ledsagedes Kongen af sin Cantsler og hele Cancelliet eller en Deel deraf. I en gammel Udsigt over Cancelliets Tilstand, blandt andet under Frederik den Anden,³⁾ berettes det, at Cancelliet bestod, foruden af Cantsleren, endvidere af en øverste Secretair og en Reise-Secretair, hvilken Sidstnævnte altid fulgte Kongen; og

¹⁾ See ogsaa Christian den Andens Instruxer i Ny Danske Mag. 1, 311. Mere herom i det Følgende.

²⁾ Ikke sielden reiste ogsaa Dronningen eller Børnene ad een Veie medens Kongen drog ad en anden. (See ovenanf. Uddrag af Frederik II. Skrivcal.)

³⁾ J. Euphns nye Saml. 1, 4—6.

naturligviis maatte han have Skrivere samt flere underordnede Betiente med sig. I nogle Instrurer for Foermarsken og flere andre Betiente, som findes i Geheime-Archivet, og som der ere henførte til Christian den Andens Tid¹⁾, siges: at Foermarsken skal skaffe Herberg, Mag og Staldrum, hvor Kongen kommer hen, og at han skal flye Cancelliet det bedste Mag, „fordi der falder kongelige Grinder meest ind“²⁾. I et af de forhen omtalte udførlige Rentemester-Regnskaber, for 1559, aflagt af Joachim Beck, bemærkes under Rubriken: Udqvittinger af Herberge m. m., at, da Frederik den Anden det Aar var i Apenrade, (hvor Kongen i øvrigt betalte Opholdet) var Cantzleren Johan Friis med det danske Cancellie tilstede, og anføres for ham 9 Heste og 20 Personer. I et Brev til Lehnsmanden paa Koldinghuus, dateret Aller 17 Oct. 1587³⁾, siges ogsaa, at da Kongen nu vil have sit hele Hofleir til Saderslev, „paa en Tid at skulle blive beliggende“, skulde der skaffes Vogne, saamange Hofmarschallen anseer fornødne til Hoffinderne „och begge vore Sandzellige Thog och Foruante“ (formodentlig baade det danske og det tydske Cancellie), ligesom og til Drabanterne. Endelig sees det især klarligen, hvor stadigt Cancelliet eller en Deel af dette ledsagede Kongen, deraf, at der oftere i nysnævnte Departements Protocolker findes Breve expederede giennem dette „paa Jagten“. — Ogsaa en Rentemester — med hans Skrivere og Folge — skulde ledsage Kongen; i et Brev af 1572⁴⁾ til Peder Dre siger Frederik den Anden, at dette forhen havde været Brug saavel i hans egen, som i Christian den Tredies og tidligere Kongers

¹⁾ De ville blive trykte i 1ste Bd. af den nye Række af Danske Magazin.

²⁾ Siden til Hofmesteren, Marsken og Andre, hver efter deres Rang.

³⁾ Danske Mag. 5, 115—16.

⁴⁾ Siællandske Tegnelser 12, 86, b.

Tid, og at han vilde dette skulde tagtages for Fremtiden; hvilket i øvrigt neppe strax derefter blev Tilfældet. Blandt de mange andre kongelige Betiente seer Man, at ogsaa Kongens Apotheker fulgte med, og der kan derefter, ligesom ifølge andre Omstændigheder, ikke være Tvivl om, at ogsaa Livlægen har været iblandt Følget¹⁾. Fremdeles vare som oftest Hofprædikanten, Kongens Kæmmerer og hans Kammertjener, „Dørknægten“ og de øvrige ringere Betiente, hvoriblandt det til Kioffenet og Serveringen hørende ikke ubetydelige Antal Folk, med paa Reiserne; ligeledes i det mindste paa en Deel af disse Drabanterne²⁾. Naturligviis maatte Foermarsken og Foureverne være nødvendige Folk paa Reiserne. Endelig havde Hoffinderne, Hoffruerne og Frøknerne, saavelsom de øvrige høiere Personer, deres talrige Betiente med sig, tilligemed et stort Antal Heste. Paa denne Maade kunde Følget let komme til at bestaae af flere hundrede

1) I et Brev af 4 Nov. 1585 (Siæll. Tegneskr. 15, 579—80) klager Kongen over deres Forsømmelse, som skulde „age Hædeburet“, hvorved iblandt Andre ogsaa hans Apotheker var bleven forsinket flere Dage. Da Kongen i 1570 havde antaget Antonius Preus som sin Apotheker „som dagligen skal vare paa Os og vare hos Os, hvor Vi ere“: paalagdes det Apothekeren Wilhelm von Unna i Kiøbenhavn, som skulde holde en Apotheker stadig hos Kongen, at betale Preus's aarlige Besoldning m. v. I en Bestalling af 30 Sept. 1559 for Mester Bastian Bartscher som kongelig Wundarbt (den findes i Geheime-Archivet) siges, at han skal „følge Os, hvor Vi reise“.

2) I 1580 indskrænkede Frederik den Anden Antallet af Kioffenbetienterne see Ny Danske Mag. 6, 154—55. I Ordren desangaaende siger Kongen blandt Mære, at han ei heller vil holde Dørvogter i Kioffenet, eller Stegevender; men antager, at Kiogemesteren vil kunne finde flige Folk „hvor H. M. kom hen.“ Utsaa fulgte forhen ogsaa flige Folk med „hvor Kongen kom hen“. Under Fred. den 2den var Drabanternes Antal 50; see Artillerne for dem af 1561; D. Mag. 5, 17 ff. Disse Artiller, især den 9de, forudsatte, at de fulgte Kongen paa hans Slotte, i Stæderne, Flækker og andensteds.

Personer; dette var heller ikke sjelden Tilfældet*), og om end navnlig paa de mindre Reiser ikke alle de forberørte Personer skulde ledsage Kongen, havde han dog oftest mange af dem med sig. Jeg har med Flid udført dette noget vidtløftigere, end det ved første Øiekast kunde synes nødvendigt, for at det kunde blive end mere anskueligt, hvilken Byrde det maatte være for dem, som skulde modtage hele dette Antal eller en stor Deel deraf; og hvilken Lettelse det igien var for Kongen, saaledes en Tidlang at undgaae at udrede det Fornødne til saamange Menneskers Underhold. Iøvrigt erindre Man vel, hvad jeg alt flere Gange har udhævet, at Kongen naturligviis ingenlunde altid nød frit Underhold for sig og sine Folk hvor han

*) Jeg vil detaillere eet Exempel. Ved Kongens Ophold i det Slesvigsk, og navnlig i Apenrade 1559, hvor der ikke var nogen overordenlig Anledning til at samle Hoffet, stiondt det med Hensyn til de dithmarsiske Affairer er begribeligt, at heller ikke færre Folk end sædvanligt fulgte Kongen, ledsagedes denne (som man seer af det foran omtalte Regnskab) foruden af den nærmeste personlige Omgivelse, der for største Deelen slet ikke nævnes, og foruden Cantzleren med det danske Cancellie, endvidere af Hofmarschallen Jens Truidsen (Ulfstand) med 11 Heste, Anders Barbye (den tydske Cantzler) med 9, Rigsraad Holger Rosenfrands med 10, Corstj Ulfeld og Niels Truidsen, hver med 6 Heste, Joachim Beck (Rentemesteren) med Skriverne 7 Heste og 12 Personer; derefter 19 Hoffinder hver med 5 Heste (kun een af dem havde ikke mere end 4 Personer med sig), Otto Banner med 6 Heste, Hans Skovgaard med 4 Heste; 4 Hoffinder samt „Doctor Theodorus“ og Licentiat Pafelich hver med 3 Heste, 6 Hoffinder hver med 2; og 14 andre Personer, hvoraf 8 saakaldte Censpændere, hver med 1 Hest. Dernæst Kongens „Snider“ selv tredie, 3 Lakajer, 2 Berggeseller, 28 Vogn- og Reisevogn-Heste (de andre vare naturligviis Rideheste) med endeel Karle; Mester Niels Prædikant, og flere. Iøvrigt betaltes, som alt foran bemærket, Opholdet her, ligesom dette uden tvivl idetmindste oftest har været Tilfældet i Slesvig og Holsteen. Men det Anførte viser i alt Fald dog Følgets store Antal. Ved Kroninger, Bryllupper og deslige overordenlige Leiligheder var Samlingen af de figurerende Personer naturligviis langt større; det gik da i Tusindviis.

kom hen; men at han ofte paa Reiserne selv maatte bekoste hvad der gik med.

Hvad der skulde ydes til Kongen og hans Følges Bevertning maatte for en Deel være ubestemt; men nogle Regler kunde dog gives, og vare givne ved gammel Sædvane eller udtryffelige Bestemmelser. En saadan findes foran en Reiseroute fra 1536 i Norre-Jylland¹⁾, hvor det hedder „Dette Gsterskrevne skulle de rette dem efter at have til hvert Maaltid, som skulle holde Kongl. Majestæt: ferst Koefiod 1½ Dreskrop, 8 Faarekroppe, 30 Høns, ½ Tonde saltet Fisk, 30 tørre Rabliau, 300 tørre Flyndere, ½ Tonde saltet Sild, 1 Fierding Smør²⁾, 10 Sider Fleck, 40 Tønder Ol, . . . Tønder Havre³⁾; dertil ferst Fisk, Æg, Log, Bryn, Eys og Brød, saameget som behov gøres Nat og Dag; Staldrum, Hø og Straafoder til 280 Heste.“ Her er imidlertid uidentivt blot Tale om det Nødvendigste; det er tiensynligt, at endeel Artikler ere udeladte, som vare aldeles fornødne, f. Ex. Salt, Sukker eller Honning, Kryderier og Brændsel. Derhos har det formodentlig været overladt til vedkommende Bærter selv, uden nærmere Forskrift at tilveiebringe den finere Deel af det Maaltid og de Drikkevarer, der skulde sættes for Kongen og hans for en stor Deel ikke til maadelig Kost vante Følge; og det har vel kun, naar Holdet skulde ydes paa et Sted, hvor Man ikke bestemt turde vente Delicateser, været Tilfældet, at Kongen selv sørgede derfor. I en for allerede berørt Route for Fyen fra 1536 eller 1537 siges saaledes: „Mandagen næst efter Søndagen Trinitatis holder Byen (hvilkens, nævnes

¹⁾ Tegnelser, 1, 264.

²⁾ Man brugte paa den Tid langt mindre Smør end nu; jvfr. ogsaa G. L. Vadens Afhandlinger 2det Bd. S. 337.

³⁾ Tallet paa Qvantumet af Havre er høist utydeligt skrevet, maaskee 100 Tønder.

ei) K. Maj. samme Nat, og skal der skrives til Hedenstorp, (ubentvivl Lehnsmænd paa Hageskov) at han skifter Vildbrad og fersk Fisk; hvorved det endda kunde tænkes muligt, at denne Præstation er betragtet som et ham paalagt Tillæg til Kjøbstadens Hold, snarere end at disse Gienstande requireres paa Kongens egen Regning. I det Hele kan det, blandt andet af adskillige Bestemmelser og Udtryk i Christian den Andens Instruxer for Kiøgemesteren m. Fl., fra den nærmest vor Periode forudgangne Tid, formodes, at disse Anretninger paa Reiserne skulde være aldeles af samme Beskaffenhed som i Kongens Huusholdning, naar han selv gjorde Beføstningen*).

Forresten var det, som ovenfor specificeredes, kun hvad der horte til eet Maaltid; men hver Nats Hold udgjorde to saadanne. Dette regnedes nemlig til et Dogn, ordentligviis fra Middag til Middag, og jevnlig omtales i Routerne udtrykkelig to Maaltider: Middag og Aften; det første benævnes i en enkelt af disse Router „Morgenmaaltid“; det kunde ogsaa ret vel kaldes saaledes, da man ved Middagsmaaltidet langt tidligere end nu, sædvanligen Klokken 11 eller endog Kl. 10 om Formiddagen

Vi have allerede seet, at der paa Reiserne skulde skaffes Staldrum, Foder og Stroelse til Kongens og hans Folges Heste; Antallet af disse var, efter den ovenciterede Bestemmelse, 280, og Tallet har uden tvivl ofte været større. I et

*) See især S. 310 i Ny Danske Mag. 1ste Bind, hvor det bestemmes, at der bør sørges for at Lehnsmændene og Andre, som skulle holde Kongen, ikke besværes med større Beføstning, end ved Kongens eget Hof fandt Sted, og at Kongens Kofte ikke fare anderledes med hines Kofte, end med hans egen o. s. v. Jvfr. og Side 311. I øvrigt kan Man med det her Fremstillede sammenligne hvad der i den saakaldte Waldemars Jordebog (Scriptores rerum danic., 7, 533) berettes om de Fødemidler m. v., som dengang horte til 2 Natters Hold.

(See den ved Slutningen af denne Afhandl. tilføiede Anmærkning.)

Brev af 31 Mai 1578¹⁾ siges saaledes, at der i Korsør kun vare faa Borgere, som holdt Stalde i deres Gaarde, saa at Kongen, naar han kom der, maatte ligge paa Andvorskov indtil Hoffet og Folket var kommet over, hvorved Bunden stundom forsmætted; hvorhos de Borgere, som havde Staldrum, ikke vare forsynede med Hø, Havre eller Stroelſe til Kongens og hans Hoffinders Heste, som Underfaatterne i de andre Kiøbstæder pleiede og vare pligtige. Kongen bød derfor, at der skulde gøres Staldrum til 400 Heste; Lehnsmanden skulde udsee de beleilige Steder dertil, og Borgerne bygge Staldene inden en bestemt Tid, samt være forsynede med Hø o. s. v. imod Kongens Ankomst. Flere lignende Breve findes oftere, og skjøndt der ikke altid siges i dem at Kongens egen Nærværelse gjorde saadanne Indretninger fornødne, kan dette dog sluttes efter hvad der forekommer i de fleste. Slige Stalde skulde saaledes i 1573 indrettes af Borgerne, paa disses egen Bekostning, i Slangerup for 350 eller 400 Heste, hvilket Antal i 1581 forhøiedes til 500; ligeledes 1581 i Slagelse for 500; 1580 og 1581 i København for 1200 Heste (et Sengenammer for en Staldkarl for hver 4—5 Heste); og ligeledes 1580 i Kolding for 800 Heste²⁾. Det kan ogsaa her endnu bemærkes, at Frederik den Anden under 6 Juni 1583³⁾ forundte Bønderne i Magaard „for vor Gaard Nyegaard“ betydelige Fritagelser i tre Aar, imod at de „forbedre deres Gaarde med Bygning,

1) Sjællandste Tegnelser.

2) Sjæll. Reg. 11, 42; 12, 181 og 195, samt Sjæll. Tegnelser 12, 132—33; 14, 349, b—50; Resen's jura civitatum S. 142; samt Jydste Reg. 3, 148—49. Jvfr. ogsaa Tegn. 7, 3 og Jydste Reg. 3, 560—61 angaaende Standerberg.

3) Jydste Reg. 3, 513; jvfr. og de noget lignende Breve for Rye og for Wester-Bamdrup samt Bønstrup af 1583 og 1584 (Jydste Reg. 3, 451 og 572 samt 608—9).

faa at i hver Gaard kan findes godt Staldrum til 5 eller 6 Heste, og gode bequemme Værelser, saa at vore Hoffinder kunne ligge hos dem med deres Folk og Heste, naar vi komme hid til Gaarden (Nygaard). Kongens Antegnelser i de førnævnte Skrivcalendere vise, at han kom der ikke sielden, om endog hans Ophold hver Gang ikke varede mange Dage.

Det Foranførte vil have gjort det indlysende, at Holdet var en ikke ringe Byrde, som derhos maatte være forbunden med endeel anden Uleilighed. Det er derfor begribeligt, at de Vedkommende ikke saa ganske sieldent søgte at undgaae det, ved at byde Betaling der i Stedet. I Cancelliets Registre¹⁾ findes saaledes fra Aaret 1542 en Dvittering til Peder Gbbesen, Lehnsmænd bl. a. paa Eundenæs, for 100 Joachimsdaler, (omtrent 104½ Species) som han havde givet for den Nat, han skulde have holdt Kongen og dennes Folk i Viborg; af de flere hidhørende Noticer, der indeholdes i de foran ommeldte Rentemester-Regnskaber fra Christian den Tredies og Frederik den Andens Tid, vil jeg kun, af Joachim Beck's Regnskab fra Michaelis 1560 til samme Tid 1561, bemærke, at der under Rubriken „Oppebaaret for K. M. Hold“ — i Jylland — anføres for Hjørring 80 Daler, for Thisted, Lemvig, Sæbye og Skagen hver 150 Daler, og for et Hold, Maltke Jenssen var pligtig at holde Kongen, ligeledes 150 Daler²⁾. — Her synes det og at være Stedet, noget udførligere at omtale det allerede forhen berørte Arrangement, som Rigsraadet under Frederik den Første paatænkte, da han havde besværet sig over Vanskeligheden for ham i at opholde sig her i Riget med den efter hans Stilling fornødne Befostning; uagtet denne Sag egentlig henhører til en Tid, der var forløben for den Periode, vi her omhandle. Raadet

¹⁾ 4, 346, b.

²⁾ Fra Christian den Andens Tid kan eftersees Dvitteringer i Suhms nye Samlinger 1, 92, 158, 291, 317, 348 og 2, 153 og 154.

forestillede ham nemlig¹⁾, at samme var blevet enigt om, at alle Biskopper, Prælater, Riddere og gode Mænd, som havde Lehn og skulde holde Kongen Natteleier, skulde aarligen give ham hver 100 Mark i Sølvs²⁾ hans Livstid for hvert Rathold, hvad enten han var i Riget eller ikke; dog at de saa maatte blive fri for samme Hold og Gæstfrie, og ikke derfor besværes med flere Nætters Hold, end de gjorde i Kongerne Hans's og Christians Tid; derhos indstillede Raadet til Kongen, hvorledes han vilde have det med Ridsstæderne. Herpaa svarede Kongen³⁾, at han ikke kunde indgaae herpaa; men dersom Man vilde give ham 200 Mark aarligen for hvert Rathold, vilde han altid holde sig selv; da han med sin Gemaltinde, Hoffinder, Jomfruer og Folk ikke kunde holde sig een Nat med 100 Mark, ligesom Man og „nu ubi Jylland bedendes havde budt ham 200 Mark for een Nats Hold.“ Han yttre sig derefter om den Mulighed, at Man ifkun vilde holde ham — som han siger, har været Sædvaane — hvert tredie Aar⁴⁾, og tilføjer, at han dog forbeholder sig selv Valget imellem at fordrø Hold in natura, eller Penge i Stedet derfor. Men Rigsraadet svarede hertil⁵⁾: at, naar Kong Hans drog igiennem Landet for at sætte Retterthing, hvert tredie, fierde, stundom hvert femte Aar, da gav de, som ydede Penge i Stedet for Rathold, ifkun 100 Mark, hverken mere eller mindre, som manges Mand i Raadet vel var vitterligt; samt at Raadet havde gjort

1) Ny Danske Mag. 5, 103

2) Uden at Tvivl menes her 100 Mark Sølvs i Penge; og disse udgjøre 6½ Mark Sølvs i Töllus Bægt; en Vardi af omtrent 57½ Specier. Kongen fordrøede det dobbelte, 115 Specier eller Joachimsdalers, (s. ovenfor S. 23.)

3) Sammensæds. 115—16.

4) Almindeligt har dette i alt Fald sikkert ikke været, hvilket allerede sees af flere af Christian den Andens Breve, t. Ex. et Lehnabrev af 1516, i Suhms nye Samlinger I, 150—51.

5) Ny Danske Mag. 5, 207—8.

hifnt Tilbud af Villighed for Kongen, og vilde den ikke nøles dermed, da vilde de gjerne holde ham ligesom i Kong Hans's Tid.

Saafrømt det virkelig — hvad der synes antydet i de ovennømmelte Forhandlinger — tidligere skulde have været Skik, at Kongen ikke hvert Aar reiste om i Landet og benyttede sig af sin Ret til Rathold, maa dette i alt Fald i denne Periode have forandret sig saaledes, at Kongen kunde lade sig og sit Følge paa den her omhandlede Maade beværte ethvert Aar. Ligesom nemlig Lehnbrevene fra dette Tidsrum hyppigt udtrykkelig indeholde, at det er aarligen det Hold skal ydes, som i dem betinges: saaledes vise de titnævnte Router oftere, at Vedkommende skulde svare to Hold, „det ene for ifør, det andet for iaar“. Imidlertid kunde lige i eet Aar forbigaaende Rathold vel kun fordres in natura i det paafølgende Aar, men neppe Betaling kræves — af Riøbstæderne og Lehnsmændene — i Stedet for de Hold, Kongerne ikke selv benyttede¹⁾. Det maatte derved, og da Kongen ofte i flere Aar ikke drog hen i en eller anden Deel af Riget, hyppigt indtræffe, at de Lehn og Riøbstæder, der fandtes i en saadan Egn, længe vare fritagne for denne betydelige Byrde, medens andre Dele af Riget trykkes stadigere.

De Aar, fra hvilke jeg har optegnet mere sammenhængende for Christian den Tredies Reiser bestemte Router ere: 1536, i Jylland, begyndt Søndagen judica, den 2den April, og beregnet for henimod 2 Maaneder²⁾; 1536 eller 1537

¹⁾ Dog maa erindres, hvad vi siden komme til at omtale, at Kongen kunde sende sine Hoffinder m. v. omkring og benytte Giæsteriet, uden at han selv fulgte med. Benyttedes Giæsteriet ikke in natura paa nogen af disse Maader, maatte — hvad Bønderne angaar — de iblandt dem, hvis Giæsteriepligt ikke alt var forandret til en aarlig Afgift, betale det dem paaliggende Giæsterie i Penge eller Søb. Herom i den sidste Afdeling af denne Afhandling.

²⁾ Teguelser I, 264—66.

igiennem Fyen, fra Mandagen efter Trinitatis paa en Uges Tid¹⁾; 1545 i Norre Jylland, for en 14 Dage, efter St. Hans Dag, og i Skaane og tilgrændsende Provindsler, for omtrent halvanden Maaned, uvisst naar²⁾; 1546, i Jylland, fra Mandagen efter Hellig tre Konger og beregnet for omtrent halvtredie Maaned³⁾; 1550 i Skaane m. v., imod Slutningen af August, for omtrent halvanden Maaned⁴⁾; og 1552 i Jylland, uidentvial fra Slutningen af April til Midten af Junius⁵⁾. Det er imidlertid ikke mindste Tvivl underkastet, at slige Reiser bleve fortagne langt oftere⁶⁾.

Jeg maa ansee det fornødent at affkrive et Par af disse Router, skiondt jeg tillige bør bemærke: deels at neppe nogen af dem er fulgt nøie, saaledes at ikke meere eller mindre betydelige Forandringer ere foretagne, enten inden Reisen begyndte eller under dennes Udførelse; og deels at det, som tidligere her foran berørt, er muligt, at enkelte af Holdene ikke have været frie, navnlig forsaavidt Regnskabslehene angaaer.

1) Smstids. 274, b.

2) Tegnelser, 2, 9—10 og 18.

3) Smstids. 44—46, b og 54—55.

4) Tegnelser, 3, 172.

5) Tegnelser, 4, 84, 86—87, 92—93 og 99. Noget foran folio 76 ff., findes en Fortegnelse, som kun angiver Holdenes Antal uden Tilføielse af Dagens, da Kongen skulde indtræffe hvert Sted. Det er vel altsaa kun en Overfigt over hvilke Hold, der overhovedet stod til Kongens Disposition.

6) Breve og Noticer i Tegn. 3, 124 vise saaledes, at ogsaa Svendborg og flere spenske Riobstæder skulde holde Kongen, som kom fra Nyborg og skulde til Ribe, i Begyndelsen af Aaret 1550; ligesom han uidentvial ogsaa senere i samme Aar har reist rundt om i Jylland, i Siælland og i Volland. Tegn. 3, 126, samt 162. Noticer fra 1547 og 48 (Tegn. 2, 188 og 270) vise og hen paa Hold til kongelige Reiser i disse Aar.

Kongl. Maestæts Log ind i Nørre-Jylland (fra 1536.)

Fra Ribe Mandagen næst efter Søndagen judica, og ligge om Natten i Bryndom hos Herr Hans, og der skal Nils Lange holde Hans Raade med Præsternes Hielp 1 Nat.

Fra Bryndom om Tirsdagen til Varde; der holder Byen R. M. 1 Nat.

Og om Onsdagen fortøver R. M. der, og holder Erik Krumbige S. Raade 1 Nat af Vester-Herred.

Om Torsdagen fra Varde til Lunde; der holder Herr Mogens Wilde R. M. 1 Nat af Nørre- og Øster-Herred.

Om Fredagen derefter til Lundenæs; der holder Peder Ebbesen af Lehnet 1 Nat.

Om Lørdagen til Ringkøbing; der holder Byen 1 Nat.

Palme-Søndag til Ulfborg (Ulfborg) eller Thim; der holder Herr Johan Rangkov 1 Nat af Sving- og Ulfborg-Herred.

Om Mandagen til Holstebro; der fortøver R. M. i 2 Natter; og Byen holder 1 Nat.

Abbeden af Tviskloster holder R. M. den anden Nat.

Om Onsdagen til Lemvig; der fortøver R. M. i 2 Natter, og Byen holder 1 Nat;

Og Mogens Munk anden Nat af Vandfolk (Vandfuld) Herred.

Lang-Fredag til Vestervig-Kloster; der fortøver R. M. til om Mandagen i Paasten, og der holder Abbeden fra Fredag Aften og til Paaste Aften til Aftenmaaltidet.

Og Gabriel Gyldestjerne der sammesteds holder R. M. til Morgenmaaltid Paastedag, og Aftenmaaltid, og anden Paastedag til Morgenmaaltid, af Drum Lehn.

Tredie Paastedag til Thisted; der holder Byen med de Tjeneres Hielp, som ligge til Biskopgaarden, 1 Nat.

Om Tirsdagen til Herr Anders Christensens paa Hannæs, der holder Hr. Predbiorn af sit Lehn.

Om Onsdagen til Lerup hos Præsten; der skulle Bønderne og menige Almue i Hanherred giøre Gengierd, og holde R. M. 1 Nat.

Vendshysfel om Natteleier, som Herr Ove haver at lade bestille.

Om Fredagen efter Paaste fra Aagaard og til Ingstrup Præstegaard; der skal Erik Banner af alle Kronens, Stiftets og Klosters Bønder og Tjenere holde R. M. Fredag Aften til Aftenmaaltid og Lørdagen til Morgenmaaltid; og skal Erik eller hans Foged bestille 250 Vogne at være tilstede der samme Fredag Aften, til Børglum.

Lørdag fra Ingstrup til Børglum.

Nalborg.

Udaf Vendsyssel og til Nalborg, der holder Byen 2 Nætter. Item Hr. Dve af Nastrup Lehn 2 Nætter; item af Breløvkloster 1 Nat; Gabriel Gyldenstjerne «af Hundsløskloster» 1 Nat; af Nalborg Slot 4 Nætter.

Fra Nalborg til Lestrup; der holder Herr Predbiørn R. M. 1 Nat af Niindeherred.

Viborg Rathold.

Fra Lestrup til Viborg; Viborg Bye 2 Nætter; Herr Predbiørn af Bids- og Lysgaard-Herreder 1 Nat; Iver Steel af Dskloster 1 Nat; Christoffer Rosen af Skjerne og hans Herreder 2 Nætter; af Skive Lehn 1 Nat; Megens Kaas af Stubberkloster; Bidslydkloster; Emkloster; Boerkloster; Tvilumkloster (Fru Sophie); Allingkloster; Ringkloster; St. Hans kloster i Horsens; Bygholm Lehn; alle hver 1 Nat.

Vil R. M. forløve længere i Viborg, kan H. Raade have Underhold af Sakt.

Fra Viborg til Mariager, der holder Abbedisken R. M. 2 Nætter.

Randers; der holder Byen R. M. 1 Nat; af Lhaarup Lehn 1 Nat; Hr. Joachim Lytke af Østrup Lehn 1 Nat; af Røgsøherred 1 Nat.

Ralsøe; der holder Erik Banner R. M. saa længe Hans Raade vil ligge der.

Den anden Route, jeg vil meddele, er overskrevet saaledes: „R. Maj. Ratteteier paa det Tog ind i Skaane, Halsland og Vlegind; og ere (Bedskommende) tilskrevne at have Mad, Ol, Ho, Havre og Stroesfoder i Forraad at holde H. Raades R. Maj. dermed, naar H. N. R. M. kommer did ind i Lander; dat: Kiøbenhavn S. Bartholomei Aften 1550“). Derefter følger Routen saaledes:

Helsingborg, holder Herr Peder Skram 1 Nat.

3 Bardberg i Gyding Herred, Samme, 1 Nat.

3 Meckelang, Samme, 1 Nat.

3 Dso i Asboherred, Samme, 1 Nat.

Engelholm eller Vosted, Samme, 1 Nat.

Vosted, Samme, 1 Nat.

3 Helsingborg, naar R. M. drager tilbage, Samme, 1 Nat.

Landskrone By, holder Borgerne, 1 Nat.

Lundebye, ligeledes, 1 Nat.

Lundegaard, Stig Pors, 2 eller 3 Nætter.

*) Bartholomæi Dag var den 21 August.

- Malmøe, Borgerne, 3 Nætter.
 Falsterboe og Skanser, ligeledes, 1 Nat.
 Trelleborg, ligeledes, 1 Nat.
 Næsbyholm, Fr. Mogens Gyldenstjerne, 1 Nat.
 Østved, Borgerne, 2 Nætter.
 Simmershavn, Borgerne, 1 Nat, og holder Otto Brade samme
 Hold med Borgerne.
 Roulund, Otto Brade, 1 Nat.
 Aahuus Bye, Borgerne, 1 Nat.
 »Ratteleie at bestille mellem Solvitsborg og Rodneby.«
 Aahuus Gaard, Erik Poddust, 1 Nat.
 Solvitsborg, Berner Harsberg, 3 Nætter.
 Rodnebye, Borgerne, 1 Nat.
 Lykø og Auser, ligeledes hver 1 Nat, og holder Ebbe Ulfeld
 samme Hold med Borgerne.
 Bekkeskovkloster, Jens Brade, 1 Nat.
 Bæ Bye, Borgerne og Byrge Trolle sammen 2 Nætter.
 Hærridsbad Kloster, Abbed Laurits, 3 Nætter.
 Laugholm, Byrge Ulfstand, 1 Nat, og skal han holde R. M., naar
 S. N. kommer tilbage fra Bardberg.
 Palmsted, Borgerne, 1 Nat, og skal de ligeledes holde frem og
 tilbage.
 Falkenberg, Borgerne, 1 Nat.
 Bardberg Slot, Lauge Ulfstand 4 Nætter.
 Bardberg Borgerne paa Slottet 1 Nat.
 Af Naekloster Tage Tott, paa Bardberg 1 Nat.

Jeg minde*s* ikke at have seet flige Router fra Frederik den Andens Tid, og har i alt Fald ikke optegnet nogen saad^adan. Imidlertid er det sikkert nok, at han færdedes ikke mindre, men snarere meer end sin Fader og ligesaa meget som sin Søn, Christian den Fierde, rundt omkring i Riget*). Til

*) Christian den Tredie opholdt sig vel i det Hele stadigere paa enkelte Steder, men gjorde dog jævnlig Reiser omkring i Landet. Da Brevene fra hans Tid ikke falde i den Mængde, som fra Frederik den Andens Regiering, og Dateringen efter Hellig- og Helgens-Dage, der først ophørte med Slutningen af hans Regiering, medfører større Uleilighed ved at sammensille de enkelte Dage, Brevene ere udfædte, har jeg ikke fra hans Tid foretaget saadanne Uddrag, som de i Texten

Beviis herpaa skal jeg anføre de efterfølgende Uddrag, jeg i sin Tid har gjort af nogle af Cancelliets Protocoller, som vise, hvor de Breve fra 1579 til 1582, der ere indførte i disse Protocoller, ere daterede. Iøvrigt ere disse Nar vel valgte uden Hensigt til at søge dem, hvori Kongen reiste meest om i Riget; men jeg maa dog bemærke, at de her omhandlede Nar identivis høre til dem, i hvilke han og Hoffet bevægede sig meest omkring, skiondt han dog ingenluunde i dem kom hen i alle Landets Provindsler. Forresten maa jeg ogsaa indromme Muligheden af enkelte Feil ved dette temmelig trætende Uddrag; men disse, der i saa Fald maa være meget faa, har jeg nu ikke seet mig i Stand til at rette, eller engang til at søge opdaget, om de i alt Fald ikke snarere have deres Grund i Feilskrifter i selve Protocollerne — Noget hvorpaa der naturligtviis nok findes Exempler — end i Uagtsomhed fra min Side; jeg har ved de enkelte Steder, hvor jeg har antaget eller befrygtet slige Feil, gjort Bemærkning derom.

1579.

Januar 1, 3 til 11, 15 Koldinghuus; 23 Krempen; 29, 30 Flensborg.

Febr. 3—8, 11—22, 24, 26—28 Kolding.

Marts 2, 5, 8, 10, 12 Kolding; 12 Nygaard; 14—17, 19—29 Kolding; 31 Odense.

April 1 Nyborg; 4, 5 Sorø; 7 Kiøbenhavn; 9 Kronborg; 10—14, 17, 20, 21, 23—26 Frederiksborg; 27, 29, 30 Kronborg.

Mai 1, 2, 4, 5 Kronborg; 7, 8 Frederiksborg; 8 Kronborg; 9, 11, 12 Frederiksborg; 15 Kiøbenhavn; 18, 19 Frederiksborg; 23, 25, 26 Kronborg og Helsingør; 28, 30, 31 Frederiksborg.

omtalte fra hans Søns Regiering. Iøvrigt kunne naturligtviis de i Texten meddeelte Uddrag endnu suppleres noget ved Hialp endog af allerede trykte Breve, saasom ved flere af de i Danske Magazin indførte Breve fra Frederik den Anden til Christoffer Valchendorff; men slig Suppleringen, der dog ikke let kunde blive ganske fuldstændig, laae udenfor min Plan.

Junius 1—7, 10—15, 18—20, 25, 27—29 Frederiksborg; 30 Hørsholm (Hirschholm).

Julius 2—6, 8—11 Frederiksborg; 13—17 Roskildegaard¹⁾; 20 Ballerup; 21—24 Jæstrup (Jægersborg); 24 Bamdrup²⁾; 25—28 Frederiksborg; 28 Kronborg; 29—31 Frederiksborg.

Aug. 1—9 Frederiksborg; 10—11 Roskilde; 11 Tryggevælde; 12, 13 Verdingborg; 13 Sophiesholm³⁾; 13, 14, 16 Giedsøer; 28 Kiøbenhavn⁴⁾.

September 7 Reifeldt Kloster (i Høsteeen); 24—28 Kolding.

October 1 Kolding; 3 Gamst; 5—7 Nygaard; 9—19, 21—26 Kolding.

November 1, 2, 4—8, 12—15, 23 Skanderborg; 25—30 Hæreballegaard.

December 1 Hæreballegaard; 3, 4 Lødborg; 8, 9 Hæreballegaard; 9—13, 16, 18—20, 23, 24, 26—31 Skanderborg.

1580.

Januar 1—3 Skanderborg; 6—7 Odense; 9—13, 15—18, 22, 23, 26, 27, 29—31 Kolding.

Febr. 1 Kolding; 5 Nyborg; 9—10 Kiøbenhavn; 13—15 Kronborg; 15 Kiøbenhavn; 17, 18 Frederiksborg; 19 Kiøbenhavn; 19—21 Frederiksborg; 24 Odense; 26—29 Kolding.

Marts 1—3, 5, 6 Kolding; 9 Selberupgaard; 11 Nygaard; 12—16, 19, 20, 22—25 Kolding; 27 Odense; 29—31 Kolding.

¹⁾ Et Brev af 15 er dateret fra Frederiksborg; dette kan være en Feil; men det håndtes dog ofte, naar Kongen samme Dag var paa to Steder, at der da ogsaa ere skrevne Breve paa begge.

²⁾ Der ligger et Bamdrup i Jylland, som Peder Ransow d. 17de Oct. 1579 tilskjødde Kongen imod Trøsborg og endel andet Gods (J. Nø. 2, 622, b—17) og hvor Kongen tit opholdt sig; men neppe noget i Sjælland; her er vist altsaa en Feil.

³⁾ Stadagergaard paa Fælster. I en Jordebog over alle Lehnene i Danmark fra 1574 i Geheime-Archivet nævnes og Sophiesholm „som tilforn kaldtes Stadager — som R. N. nu fik af Lauge Wenstermand“. I Oluffens Collectanea anføres ikke den her forekommende Benævnelse af Stadagergaard, men siges, at den ogsaa hedte Kladskovgaard.

⁴⁾ Maaſkee dette Brev dog kun er udstedt i Kongens Navn af de 3 Rigsraader, han ved Brev af 28 Juli (Sjæll. Tegn. 14, 229—30) havde indfat til at tage vare paa Kiøbenhavn og Rigets Gavn, medens han foretog en Reife ud af Landet, som da paatænkes.

April 1—3, 5—7 Kolding; 8 Gundersløvholm¹⁾; 9—13, 16, 17 Kolding; 20—24, 27—30 Odense.

Mai 1—8 Odense; 12—15, 20, 22, 24—26 Kolding; 28 Nygaard.

Juni 3 Nygaard; 5—12, 14—18, 20—22, 24—25 Kolding.

Juli 1, 2, 4 Kolding, 5 Andvorslev²⁾; 9, 11, 12 Kolding; 14 Bamdrup; 18, 19 Kolding; 19 Nygaard; 24, 25 Andvorslev; 25, 26 Rosted; 27—29 Sorø; 29 Rosted; 31 Sorø.

Aug. 1 Frederiksborg; 2 Kronborg; 4 Frederiksborg; 5 Slangerup; 9 Brerød; 11 Lissvælde; 14—15 Baldbye; 18 Neglinge; 20—22 Sørborg; 25, 26 „Herighe“³⁾; 27, 29 Frederiksborg.

Sept. 1—3, 4, 5, 8 Frederiksborg; 8—11 Kronborg; 17, 19, 20—26 Frederiksborg.

October 7, 8 Sorø; 10, 13, 15, 16, 18, 20, 25—28 Andvorslev; 30 Odense.

Novbr. 2—4, 12, 15, 19, 21, 22 Skanderborg; 25—28 Haurballsgaard; 28 Aarhus; 29, 30 Skanderborg.

Decbr. 1—4, 6, 7, 9, 16—18, 24—31 Skanderborg.

1581.

Jan. 1, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 16, 18, 24, 26—29 Skanderborg.

Febr. 4 Dronningborg; 7—9, 12—19, 21, 24—26, 28 Skanderborg.

Marts 2—4 Skanderborg; 10 Nygaard; 10—16, 20, 25, 27, 29, 30 Kolding.

April 2, 3, 5—10, 12 Kolding; 15, 17, 19—22, 26, 27, 29 Bamdrup.

Mai 2, 6—9, 11—15 Kolding; 18 Odense; 21 Andvorslev; 24—29 Frederiksborg; 30, 31 Kronborg.

Juni 1, 3—6, 9—11 Kronborg; 12, 13, 16—18 Frederiksborg; 22 København; 24—27, 30 Frederiksborg.

Juli 1—6, 9 Frederiksborg; 10 Kronborg; 11—17, 19—21, 25, 27 Frederiksborg; 27 Kronborg; 29, 30 Frederiksborg.

Aug. 3 Hirschholm; 4, 6, 8, 9 Frederiksborg; 12 Abrahamsborg (Jagerspriis); 14 Gansløse (paa Jagten); 17, 18, 22, 25—27 Frederiksborg.

¹⁾ I Sjælland; sikkert en fejtagelse; i 1579 og 1582 var Kongen i April Maaned i Sjælland.

²⁾ Ligeledes maaskee urigtigt.

³⁾ Brerød er vel Brederød i Kregome Sogn, Herighe uidentivt Hærridshøj eller Hærridsdshøj i Lissvæld Sogn. Brevene fra 14 til 26 Aug. ere daterede „paa Jagten.“

Sept. 1—5, 7—10, 14—16, 18, 20, 21 Frederiksborg; 23 Kronborg; 24—29 Frederiksborg.

Oct. 1, 2, 5, 6, 8, 10, 11, 13, 14, 16 Frederiksborg; 16—19, 21 Kronborg; 24—29, 31 Frederiksborg.

Nov. 1 Frederiksborg; 6, 8, 9*), 10—14 Odense; 20—23, 26 Frederiksborg; 28 Kiøbenhavn.

Decbr. 6, 9, 12—19 Kronborg; 21, 22, 24, 30, 31 Frederiksborg.

1582.

Jan. 1, 3—6, 9, 10, 19—21 Frederiksborg; 23 Kiøbenhavn; 25, 27 Kronborg; 29 Frederiksborg; 28—31 Kronborg.

Febr. 1—3, 5, 6 Kronborg; 8 Frederiksborg; 9, 10, 12 Kronborg; 16, 17, 19 Frederiksborg; 24, 28 Kiøbenhavn.

Marts 1 Kiøbenhavn; 4—6, 11—17 Frederiksborg; 20, 25, 26, 28 Kronborg; 29, 30 Frederiksborg.

April 1, 2, 5—8 Frederiksborg; 10, 12, 13, 18 Kronborg; 21—23 Frederiksborg.

Mai 1 Frederiksborg; 3, 4, 5 Kronborg; 5, 6, 11, 13, 15 Frederiksborg; 19, 20 Kronborg; 23—25, 27 Frederiksborg.

Juni 6 Frederiksborg; 13—21 Kiøbenhavn; 25—27, 29, 30 Kronborg og Helsingør.

Juli 1, 4 Kronborg; 7—11, 13, 15—18 Frederiksborg; 20 Tude; 20—26 Aunsøe; 26, 28—31 Kallundborg.

Aug. 1 Kallundborg; 5, 6, 10 Frederiksborg; 11, 13, 17, 18, 20 Kronborg og Helsingør; 23—27, 31 Frederiksborg.

Septbr. 1, 2, 7, 9, 10 Frederiksborg; 14—16 Kronborg; 20—28, 30 Frederiksborg.

October 1 Roskilde; 2 Ringstedkloster; 4, 5 Sorø; 5, 6 Rosted; 9 Korsør; 11 Odense; 13 Kolding; 14 Skanderborg; 15—18, 22 Nygaard; 23, 24 Kolding; 26—28 Vandrup.

Nov. 6, 7 Haderslev, 9, 10, 12—15, 17, 18 Kolding; 23—27, 29, 30 Skanderborg.

Decbr. 1, 3, 7—10, 13—15, 19—22, 26, 30 Skanderborg.

Man kunde mene, at flere af de Forandringer af Dphold, som fremgaae af disse Uddrag, kun have været ubetydelige Smaatourer, som Kongen gjorde med faa Cavalerer; men foruden at Brevene dog ere skrevne under disse korte Dphold, og at

*) Der forekommer ogsaa et Brev dateret 9 Nov. Frederiksborg; men det maa vel være en Feilskrift.

altsaa en Deel af Cancelliet har maattet være i Kongens Følge, saa vil det Følgende vise, at paa en stor Deel af dette Slags ideligt foretagne Smaareiser ogsaa den øvrige kongelige Familie var med, eller fulgte efter. Her skal jeg tøvrigt kun endnu, med Hensyn til de anførte Uddrag, i Forbigaaende gøre opmærksom paa, at Man af dem kan slutte til at Kongen ikke nogensteds i de 4 Aar 1579—82 var i Skaane og de didhørende Provindsler, ei heller paa Smaaøerne, naar undtages Falster, ligesaa lidet som i den nordligste Deel af Jylland, og endelig kun meget kort i Slesvig.

Jeg berørte lidt ovenfor, at den kongelige Familie ofte fulgte med Kongen selv paa de kortere Reise-Udflugter. Dette sees i Særdeleshed af Frederik den 2dens egenhændige Optegnelser i hans Skrivcalendere, af hvilke der endnu, som forhen berørt findes tre — for 1583, 1584 og 1587 — paa det Kongelige Bibliothek. Da de sandsynligviis andensteds blive meddeelte in extenso, har jeg saa meget mere troet her at burde indskrænke mig til ifkun at give Uddrag om Hoffets værende Opholdssteder af een iblandt dem, hvortil jeg har taget den for 1584, i hvilket Aar tøvrigt rigtignok Christian den Fierdes Hylbing i de forskjellige Dele af Riget medførte, at Hoffet i et Par Maaneder drog mere omkring end ellers sandsynligviis vilde være blevet Tilfældet.

1584. Januar: 1 Kongen med Dronningen og deres Børn paa Skanderborg. 3 Kongen til Aller¹⁾. 4 til Skanderborg. 6 R. med Dr. til Paureballegaard; Børnene bleve paa Skanderborg. 13 til Verloff²⁾; Dronningen til Skanderborg; 14 Kongen til Viborg; 15 til Rosendal. 16 til

¹⁾ 3 Haderslev Amt.

²⁾ Naaste Veiersløv i Soulberg Herred. Kongens temmelig utydelige Haandskrift og slette Orthographie gjør det ofte endnu vanskeligere at giatte sig til Stedernes Navne, end det allerede maa være paa Grund af Forskiellen i disse Navnes Bogstavering dengang og nu.

Rue¹⁾; Dronningen kom did. 18 med Dronningen igien til Skanderborg. 22 Kongen til Cer²⁾ i Skanderborg Lehn. 24 til Skanderborg. 28 til Rantholt (?) paa Jagt. 30 til Skanderborg.

Februar: 4 til Nakier. 5 til Halling i Hadsøherred. 7 Rud i Hadsøherred. 8 Løstrup³⁾, der kom Dronningen ogsaa hen. 10 med Dronningen til Aller. 12 begge til Skanderborg. 20 Nim. 21 Jelling. 22 Nygaard. 25 Kolbing; Dronningen kom did; Børnene paa Skanderborg. 26 „Hollum“⁴⁾. 28 igien til Kolbing.

Marts: 2 i Haderslev. 4 Bamdrup; Dronningen til Skanderborg; samme Dag var Kongen paa „Boebesjelt“⁵⁾. 6 Dronningen og de to ældste Døttre til Kolbing. 7 til Haderslev; Dronningen og de to ældste Døttre kom did. 19 til „Halsk“. 20 til „Østet“⁶⁾ paa Haderslev Næs. 21 til Haderslev. 26 til „Lofcho“. 28 til Gram; samme Dag til „Kolschabt“⁷⁾. 30 til Haderslev.

April: 7 til „Rost“ paa Jagt. 10 til Haderslev. 24 til „Gamsk“. 25 „Byrft“. 27 „Amtse“⁸⁾. 28 Nygaard; der kom Dronningen og de to ældste Døttre hen.

Mai: 1 til Nim med Dronningen; de og de to ældste Døttre spiste i en Skov „sum kallis kollerubt“⁹⁾. 2 samtlige til Skanderborg. 4 „Bynyngh“¹⁰⁾ at skyde „Urfoch“. 6 til Skanderborg. 12 til Viborg. 13 til Skanderborg. 16 til Nakier. 20 til Skanderborg.

Junius: 3 med Dronningen, Christian og de to ældste Døttre, samt alle Hoffinderne til Hareballegaard. 4 „Si“¹¹⁾ til Randers. 5 Kongen

1) Kessendal maaskee Keesdal i Hidsøherred; Rue er vel det bekjendte Rye.

2) Maaskee Eier i Dusted Eogn, Boor Herred.

3) Løstrup i Bierre Herred?

4) Jeg veed ikke hvor dette Sted har ligget. Et Hollumgaard forekommer paa den vestlige Side af Jylland i den foran nævnte Fordebog; men dette kan det, efter Reisens Gang at domme, neppe have været.

5) Fobiflet i Løstrup Herred?

6) Halsk og Desby i Haderslev Herred?

7) Kolsnap i Gram Herred? „Lofcho“ maa vel være Lyschau i Lønder Herred, Lønder Amt?

8) Rost i Hviding Herred, Haderslev Amt; de andre Byer ere vel Gamsk, Beerst og Andst i Andst Herred.

9) Formodentlig Kollerup i Tyrild Herred.

10) Formodentlig Binding i Tyrking Herred.

11) Altsaa ikke blot Kongen; han kalder sig altid „jeg“. Sin Gemalinde

til Viborg. 6 „Scherne“, 3: Skiern, samme Dag til Randers. 7 Randers, eller Skanderborg¹⁾. 8 Dronningborg (som det synes)²⁾. 12 med Dronningen, Christian og de to ældste Døttre samt hele Rigsraadet og alle Hoffinderne til Tiele. 13 „Vi“ til Viborg (hvor Hylvingen [saa foregik]). 19 Vi til Skanderborg. 20 med Dronningen og alle Børnene til Nim. 21 Vi til Nygaard. 23 Vi til Hindsøgaal. 24 Vi til Nyegaard. 25 Odense (Hylvingen). 30 Vi til Nyborg.

Julius 2 med Dronningen, Børnene og alle Raaderne i Nyborg. 3 Vi til Korsør; derfra til Andvorskov. 7 til Ringsted. 8 (Hylvingen). Dronningen og Børnene til Roskilde. 9 Kongen til Frederiksborg; „min Søn til Roeskilde“. 10 til Kronborg; Christian til Frederiksborg. 11 kom Dronningen og Søn og de to ældste Døttre til Kronborg. 13 Vi til Helsingborg. 16 Vi til Landskrone. 18 Vi til Lund (Hylvingen). 23 til Kronborg; Dronningen til Landskrone. 24 Dronningen og de ældste Børn til Kronborg. 25 til Frederiksborg. 30 med Dronningen, Christian og de to ældste Døttre til Bidstrup. 31 Vi til Sorø.

Aug. 4 Svendsstrup; Dronningen i Sorø. 5 Hun til Roskilde med de to ældste Døttre; Christian blev i Sorø for at studere. 6 Dronningen til Frederiksborg. 7 Kongen til Frederiksborg. 10 med Dronningen og Børnene paa Frederiksborg; 11 til Kronborg. 12 Dronningen kom hid. 13 Kongen og Dronningen til Hirschholm. 14 begge til Kiøbenhavn. 15 begge til „Ibtrubt“. 17 begge til „Ibtrubt“³⁾. 21 „Vi til Kellekølle“. 24 begge til Ganløse. 25 begge til Frederiksborg. 28 Kongen til Kronborg. 29 Frederiksborg. 31 Kongen og Dronningen til Bidstrup.

Septbr. 1 „Vi til Riøge“; samme Dag til Tryggevelde. 2 Kongen og Dronningen til „Wynbucholt“, derfra til „Knudts Bue“⁴⁾. 10 Kongen og Dronningen til Vordingborg; 11 han til „Bochøe“ (Baagøe).

nævner han aldrig „Dronning“, men omtaler hende næsten altid som „min Sophie.“ Om Prindsferne og Prindsesferne siges „min Søn“, „mine Døttre“, „Børnene“.

- 1) „Ydach war ieg met mint soffye och christian och tue af mine elffte døttre och dye ander pae schandelbor.“ Efter „Døttre“ er uden tvivl glemt i Randers.
- 2) „Ydach schol (schot?) ieg den Fanne pae stancken sum schal forrist far mint sönt her paa Dronningbor.“
- 3) Ibstrup. Formodentlig er her en Feiltagelse i Calendaren.
- 4) Bindbyeholt i Farsø Herred, og Knudsbye i Baarsø Herred; eller det som ligger i Hammer Herred.

12 til Bordingborg. 14 Kongen og Dronningen til Rjøge; han derfra til Ballerup. 15 Dronningen til Frederiksborg. 16 Kongen til „Tubberubt“¹⁾. 17 Jbtrup; Dronningen og de to ældste Døttre kom did. 19 Kongen med dem til Kiøbenhavn. 22 Kongen med dem til Frederiksborg.

Octbr. 5 Kongen til Kiøbenhavn. 6 til Kronborg. 7 Dronningen did. 10 de to ældste Døttre og Prinds Ulrik ligeledes. 13 Kongen til „Harrise“²⁾. 16 til Kronborg. 21 Baldbye i Holboe Herred. 23 Kronborg. 27 Krogerup paa Jagt. 28 Kronborg.

November: 4 Kongen til Hirschholm. 5 Frederiksborg; Dronningen kom did. 9 Kongen til Seiersløv paa Jagt. 11 Frederiksborg. 16 Kongen til Kiøbenhavn. 17 Kronborg. 18 Dronningen kom did. 23 til Hirschholm; Dronningen til Frederiksborg. 24 Kongen til Kiøbenhavn. 25 Kollakolle. 26 Frederiksborg.

December: 8 til Bistrup. 9 Dronningen ogsaa did; Børnene bleve i Roskilde. 10 Kongen med Dronningen og Børnene til Ringsted. 11 Bi til Sorø. 14 Kongen med Dronningen og Børnene til Andvorskov. 21 „Schoffgar“³⁾ paa Jagt. 22 til Andvorskov. 29 til „Landerubt Torp“⁴⁾ paa Jagt. 30 til Andvorskov. 31 til Sorø og samme Dag tilbage.

Der staaer paa dette Sted endnu kun tilbage at omtale Befordringen af Kongen og hans Folge paa Reiserne. Denne paalaae, hvad først Reisen til Lands betræffer, saavel Kiøbstæderne som Bønderne. Derimod sees det ikke, at Lehnsmændene skulde deeltage i denne Pligt anderledes, end ved at beordre de i deres Lehn boende Bønder dertil. At den her omtalte Forpligtelse paahvilde Kiøbstæderne, vilde allerede kunne slutes deraf, at det endog paalaae dem at befordre Kongens Sendebud⁵⁾, naar de kom igiennem Byen; men især sees det,

¹⁾ Jeg veed ikke, hvor dette ligger.

²⁾ Ligesom Harrise her foran, formodentlig Harridsøi.

³⁾ Skovsgaard i Vester Slakkebjerg Herred.

⁴⁾ Landbyetorp i Slagelse Herred; (nu Fredrikslund.)

⁵⁾ Ogsaa denne Materie staaer i nogen Forbindelse med denne Afhandlings Gienstand, men dog ikke saa nær at jeg har turdet udstrække mit Arbejde dertil, hvorved det vilde være blevet ikke lidet vidtlostigere. Man kan isøvrigt faae nogen Kundskab om hiin Materie især af Edvardsen Friis's Skielkers Beskrivelse S. 73 ff.

at ogsaa Borgerne skulde „føre Fædeburet“, af et Brev af 25. Aug. 1578¹⁾, hvorved Viborg Borgere fritoges for Vægte og at age Nogen uden dem, som havde Kongens egenhændige Pas; — hvorhos tilføies, at de ligeledes skulde, naar Kongen selv personligen kom der i Eggen, være pligtige, saavelsom andre Underfaatter, at flytte ham og hans Fædebuur. — I Henseende til Bønderne maa det dernæst bemærkes, at det ikke blot var Kronens Bønder — jordegne, saavelsom Fæstere — men ogsaa Adelens, der fra gammel Tid af vare pligtige at age Kongens og Dronningens Fædebuur, hvor de personligen droge igiennem Landet²⁾. At denne Pligt medførte en ikke ubetydelig Byrde for Bønderne paa de Veie, ad hvilke Hoffet hyppigt reiste, er, efter alt hvad jeg forhen har anført, begribeligt; Man vil saaledes allerede have bemærket i den foran meddeelte Route af 1536, at der omtales en Tilsigelse af 250 Vogne for at føre Kongen og hans Folk til Vørglum. Derfor søgte ogsaa Bønderne, især Adelens, tildeels efter deres Herskabs egen Tilskyndelse eller Befaling, at unddrage sig den omhandlede Pligt saameget som muligt. I et Brev af 18 Aug. 1571³⁾ til Lehusmanden i Solbeks Lehn, Christoffer Fæstenberg, kaldet P a r eller P a f i s c h, siges saaledes, at da Kongen sidst drog giennem dette fra Kallundborg Lehn, maatte endeel af Fædeburet blive tilbage, fordi der ikke var Vogne til at age det, og at Kongen havde erfaret, at flere Adelige havde befalet deres Bønder, som vare tilfagte, ikke at møde; af hvis Marsag Kongen nu, med Henhold til den førnævnte

¹⁾ 3ydfte Reg. 2, 160.

²⁾ Christian den Trede's Haandfæstning, Art. 7, gientaget i Necessen af 1547, Art. 18 og i den af 1558 Art. 2. Frederik den Andens Haandfæstning, Art. 6. I Frederik den Førstes Haandfæstning tilføies „dog at den Vægt bliver maadelig og gaaer ret omkring uden Vægt“.

³⁾ Regn. 11, 366—67.

Bestemmelse i „Recessen“, befaler Nar at tiltale Bønderne, og forsaavidt deres Husbønder ville være Hiemmel for dem, da at indberette disses Navne til Kongen, for at der kunde vides Raad derimod. Af et Brev af 13. Jan. 1577¹⁾ til Abbederne i Sorø og Ringsted kan man slutte til lignende Forsømmelse paa den Tid; og ved et andet af 22 Juni s. A. fik Giller Grubbe, Rigscanzleren, Fuldmagt at pante de Adelsens Bønder, som undsloge sig for at age Kongens Fædebud, alt med Henhold til Reccessen og efter gammel Sædvane, uagtet de ikke i Forveien vare „fordeelte“, det er: domte²⁾. Det kan endnu bemærkes, at Kongen i et Brev af 4 Nov. 1585 tilskrev Lehnsmanden paa Roskildegaard, Laugeweck, i meget strenge Udtryk i Anledning af de idelige Vanskeligheder ved Befordringen af Fædebudet, hvorved han blandt andet berørte, at endeel af Gannikerne og Andre (Adelige) opholdt deres Bønder hemmelig i deres Gaarde i Wyen, og at endeel ellers forstak sig hos Borgerne, indtil Reisen var forbi, samt at afskillige af Adelsens Bønder paafød deres Husbønders „Bud og Forfald.“ Weck paalægges nu at hælde Dom saavel over Bønderne som og over dem, der havde holdt Bønder skjulte i deres Gaarde. Samme Dag blev Mester Christian Machabæus i Ringsted beordret at tiltale de Bønder, som der havde viist sig ulydige; ligesom endelig endnu samme Dag udstedtes et aabent Brev til Bønderne i Ringsted og Meerløse Herreder om for Fremtiden bedre at iagttage deres Pligt, og af Fogden tage Beviis for at de opfyldte denne; hvorhos dette Brev viser, at ogsaa Kronens Bønder paafød Forfald i Lehnsmandens Orinde for at unddrage sig fra disse Gæster³⁾. I øvrigt forundtes

¹⁾ Stæll. Teg. 13, 111.

²⁾ Dette stemmer saaledes ikke med det af 1571, hvorefter Bønderne skulde tiltales.

³⁾ Stæll. Tegneser 15, 578—79 og 580, b. I det aabne Brev tales om

skundom, men yderst sjældent, fritagelse for Pligten til at age Fædeburet. I et Brev af 1536 eller 1537¹⁾ tillod Christian den Tredie, at Graf Vanners Bønder i Siælland maatte være fri for at age eller føre Kongens og Dronningens Fædebuur, naar de drog omkring her i Provindsen, undtagen den højeste Nød fordrede det, saa at de ellers ikke kunne komme affted. Et andet Brev, af 1549²⁾, bestemte, at Ringsted Herreds Bønder, i Stedet for som hidtil at føre Fædeburet fra Ringsted til Roskilde, ikke skulde age det længere end fra Ringsted og til Østeb, hvor Bønderne i Boldborg og Ransøe Herreder skulde tage det og føre det til Roskilde. Denne Wei var i sig selv ikke saa lang, at Bønderne derved skulde finde sig meget besværede; men deels gif disse og lignende Wegter sikkert meget ofte paa³⁾; deels har vel ofte Afstanden fra Bøndens Siem til

Straf efter Reccesfen; men hvorten i Reccesfen eller Haandfæstningen findes Straffen salfat. I nogle af de tidligere Kongers Haandfæstninger, f. Ex. i Dies, forekommer derimod Straf udtrykkelig bestemt.

1) Teg. 1, 250.

2) Reg. 5, 192, samt Tegneser 3, 74—75.

3) Især laante flere Lehnsmænd ofte Andre, Adelige, som reiste gennem Landet, Wegter; dette sees af de hyppige Advarslar, Kongen gav vedkommende Lehnsmænd, især i Kiøbenhavn og Roskildegaaards Lehn, om at undlade slig utilidig Godhed. Fornemmelig udtaler Frederik den Anden sig i et Brev af 20 Febr. 1573 til Morten Benstermand, Lehnsmænd i Kiøbenhavn, om denne Adfærd paa en meget haard og for Benstermand personlig yderst haanende Maade. — Med Hensyn til Længden af den Wei, Bønderne fik at føre, kan endnu bemærkes nogle Reticer fra 1548 i Tegneser 2, 270 b. Her siges „Brev til Jørgen Mittelsen i Bøgballe, at han bestiller 150 Bogne at møde og staae tilrede i Belle paa Fredag Morgen vel betimeligen, at føre K. M.s Folk derfra og til den øde Kirke ved Nasse Hale. Et Brev til Otto Gyldensierne, at han bestiller 200 Bogne at staae tilrede ved den øde Kirke hos Nasse Hale paa Fredag halvveis Middag at føre K. M.s Folk og Fædebur derfra og paa Weien til Skanderborg.“ Derpaa følger, men igien overstrøget: „sammeledes at han bestiller et andet Bognstifte med ligesaa mange Bogne, paa Midtveien ved Guldbroe

det Sted, hvorfra Fædeburet skulde føres, og deels Forsinkelse med at vente paa Expeditionen, samt, maaskee, Behandlingen under slige Vgter bevirket, at de Vedkommende søgte saa meget muligt at undgaae dem. Det følger forresten af sig selv, at der maatte iagttages en vis Orden eller Omgang mellem Bønderne til denne Riørsel; udtrykkelig er dette kun sagt i Frederik den Førstes Haandfæstning. Iøvrigt skal jeg paa dette Sted endnu indføre en „Bognseddel“ fra Christian den Tredies Tid, som, dog uden Angivelse af Aar, findes i Geheime-Archiuet. Denne Seddel — maaskee den eneste, som Tilfældet har bevaret fra hine gamle Tider — viser Fordelingen af Bognene mellem dem, som befordredes paa Fædeburs-Reiser, og bestyrker tillige yderligere Et og Andet, jeg i det Foregaaende har anført. Den lyder saaledes: „Kongen 6 Bogne, Dronningen med det unge Herskab 16 Bogne, Marcus Sinder¹⁾ 5 Bogne, Henrik Solvop 3, Otto Maler 1, Gregers Dorsvend 4, Apothekerens 3, Mester Mickel²⁾ 2, Ditmer Barbeer 1, Koffene 12, Kiøbersvendene 5, Roland³⁾ 4, Dronningens Stald 3, Hofmesterinden med

Mølle eller noget paa denne Side, at samme Bogne kunne føre Folket til Standerborg.“ Det Hele, og især Stedernes Navne, er næsten ulæseligt; men Man seer dog, at der paa Reisen fra Weile til Standerborg var tre Skiftsteder. Afstanden mellem Weile og Standerborg, navnlig ad den Vel, Reisen synes at have gaaet, er uden tvivl omtrent 7 Mile. Fuldbroe Mølle ligger iøvrigt temmelig nær ved Standerborg; jvfr. Dansk Atlas 4 Tome, S. 194. Rafflehale er formodentlig den „Navlhale“ eller „Rast-Mølle“ i Nim-Perred, som findes nævnt sammesteds S. 138. Efter Charterne at dømme, ligger Bøghalle omtrent 2½ Mil fra Weile, og fra denne Kiøbstad til Navlehale maa Afstanden være omtrent lige saa lang; derimod kan Navlehale og Bøghalle neppe ligge over en Mils Vel fra hinanden.

¹⁾ Jeg veed ikke hvem det har været.

²⁾ Han var Kongens „Arzt;“ Gregers Prydtse var Dorsvend i 1537. „Cornelius Apotheker“ (Hamøfort) nævnes i Aaret 1541.

³⁾ Jeg veed ei heller hvem dette var.

Jomfruerne 20, Cantleren 2, danske Cancellie 3, tyske Cancellie 3, Drabanterne 12, Lauge Brade¹⁾ 1, Borchart von Bomelberg, Romyn, Mauritz Rangov og Jorgen von Sudt 1²⁾, Mester Anders Prædicant 2, Dugsvændene 1, „Kusker“ 1³⁾. (S. Alt 111.) I øvrigt maa det erindres, at her var Tælen om et mindre talrigt Reisesølge og færre Vogne, end ellers var sædvanligt; vi have i det ovenfor Anførte seet 150, 200, 250 Vogne bestilte til at flytte Fædeburet, foruden det Antal Heste, især Rideheste, som, tilhørende Kongen, Dronningen og deres Folge, førtes med Fædeburet. Det er i denne Henseende ogsaa at mærke, at de paa Fortegnelsen nævnte Hoffinders Svende og Folk, der alene maatte udgiøre en Snees Personer, ikke ere anførte paa Listen, sandsynligviis fordi de vare ridende.

Farten over Vandet besørge des fornemmeligen af Riidsflæderne, hvilket ligeledes var en ældgammel Skik. Jeg vil i denne Henseende af den forhen nævnte hvenske Route anføre, at Niels Lange skulde „lade bestille Skuder“; at der skulde skrives til Kiærteminde, Korsør og Skielskør om at stifte Skuder til Nyborg, naturligviis for at føre Hoffet og Fædeburet over. Paa samme Maade afgif i 1550 Breve til Nyborg Kiærteminde, Svendborg, Korsør og Skielskør om at sende Færger og Skuder til Korsør, da Kongen med det første vilde til Nyborg. Ogsaa det, at Man saaledes maatte samle Fartøier fra flere Byer for at befordre Kongen over Beltet, viser, som saameget Andet af det alt Anførte, hvor betydeligt Følget og Bagagen var paa disse Reiser.

Endelig har jeg med Hensyn til denne Afdeling af min

1) En Lave Brade var 1539 Kongens Hobermæss; om det er den samme, som siden blev Rigsraad, er mig ubekendt.

2) Disse fire vare Hoffinder. Romyn havde til Fornavn Frands.

3) Hvad der paa dette Sted skal forståes ved „Kusker“ veed jeg ikke.

Materie kun at tilføie, at det var Fodermarsken, der under Hofmarskallens Overbefaling havde at paasee Ordenen ved Reisen, samt at sørge for at Alt var tilrede hvor Kongen kom hen. Vi have alt forhen anført et Sted af Christian den Tredies Hofordning, at Enhver skulde paa Reisen følge i eller med Hoven, indtil — som der tillægges — „han forloves af vor Marskal eller Nogen gives ham til at følge ham i .Veget“, og hans Herberg anvises ham, hvormed han skal lade sig noie; ei heller — siges der videre — skal Nogen selv tage en Vogn eller flere, eller age foran uden han har Fodermarskallens eller dennes Fuldmægtigs Forlov. Iblandt Christian den Andens ligeledes fornævnte Instruxer findes en for Fodermarsken, hvoraf vi her kunne bemærke: at han paa Reiserne skulde lade bestille Vogne og Færger, sørge for at Ingen fik Vogn uden de, som burde have dem, saasom Kongens og Dronningens Sølvkamre og de, som dagligen fulgte Kongen og Dronningen; hvormod han skulde afvise „de Throsser eller Slør“^{*)}, som maatte ville følge med Toget. — Nærmest forud sendtes uden tvivl Fournere; men iøvrigt afgik der stedse nogle Dage, en Ugestid eller to, førend Kongen selv kom, Breve giennem Cancelliet til dem, der skulde modtage Hoffet.

Elgesom Kongen og Dronningen med Hoffet selv hyppigen drog omkring i Landet og paa endeel af disse Reiser nød frit Underhold: saaledes sendte Kongen ogsaa ofte sine Hoffinder alene ud, for at de enten mere enkeltviis skulde erholde frit Underhold for dem og deres Folk, som oftest hos Lehnsmændene paa Kronens Slotte og Klostre (Vorgeleier); eller for at de i større Hobe, med kortere Ophold paa hvert Sted, skulde

*) Slør, Slørs Folk o: daarligt Folk, Yobel; vulgus: hos Laufen, o. fl. (i. Molbechs Glossar. i. den gammeld. Bibelovers. S. 617. jvfr. Sledder. Jhres Glossar.)

reise om i Landet, og paa en Maade, der mere lignede Kongernes eget Rathold, nyde fri Bevertning for dem selv og deres Folk, samt Foder m. v. til deres Heste. Fremdeles overdrog Kongen stundom sin Ret til Giæsteri, eller Erstatningen, som svarede derfor af Bønderne, til Lehnsmændene; og endelig lod Kongen sine Staldbetiente med Heste, og Jægere med Hunde, benytte endeel af hans her omhandlede Ret.

Næst efter det Hold, Kongen selv benyttede med sit Følge, er det især Hoffindernes Omreisen, der omtales i de Kilder, som have staaet til min Disposition; og jeg har derfor troet, ogsaa til denne Materie at burde anvende en særegen Afdeeling af nærværende Afhandling. Om den øvrige Benyttelse af Giæsteriet in natura, som overdroges til Lehnsmændene og de andre førnævnte Personer, forekommer der ikke saa megen selvstændig Underrretning i mine Kilder, at jeg har kunnet fremstille Materien derom særskilt; derimod vil det, jeg i denne Henseende har at sige, finde en passende Plads i denne Afhandlings næste Afdeling, hvor jeg skal omhandle Detaillen af Giæsteri-Forpligtelsen for de enkelte ringere Undersaatter, og navnlig for Bønderne, hvortil ogsaa hvin Materie i flere Maader nærmest slutter sig.

Foreløbig maa jeg imidlertid, inden jeg gaaer videre, meddele Noget om Hoffindernes Functioner og Stilling.

De Personer, der havde specielt bestemte Betieninger ved Hoffet, kaldtes sielvent Hoffinder, men havde derimod særegne Benævnelser efter deres Functioner, saasom Hofmarskal¹⁾,

¹⁾ Denne, der tillige var Oberste for Hoffinderne, nævnes dog ogsaa stundom blandt disse, f. Ex. i de førnævnte Rigsregnskaber, hvor ogsaa han jævnlig forekommer under Rubriken: Penninger til Hoffinderne.

Kammereer eller Kammerjunker, Kammertjener, Kongens Dreng (Pager) m. m. De egentlige Hoffinders Forretninger synes derimod at have bestaaet i en mere generel og mindre bestemt Opvartning, hvis Dele i de enkelte Tilfælde anvistes dem af Hofmarskallen¹⁾; tillige tjente de, ved deres egne Personer, som ved deres Følge, til at give Hoffet Ansæelse og maaskee Kongen personlig Beskiermelse, skiondt dette sidste nærmest hørte til Drabanternes Bestilling. Men desuden udgjorde de med deres Følgeskab et Slags militairt Corps, (Hoffanen, Livfanen, tidligere Kongens Mærke) en ny Modification, skiondt i ringere Tal, af de ældgamle Tinglith og Huskarle, eller, mere egentlig nordiske, Hirdmænd med Svende og Dreng. De vare Adelige, maatte være øvede i de ridderlige Færdigheder, forudsattes selv at have Heste, og havde hver et Følge, som ligeledes var beredent²⁾, hvorom mere nedenfor. Iøvrigt stode de, som alt bemærket, under Mar-

¹⁾ Deriblandt synes at have været, at bære Maden frem for Kongen. I et Brev, dat. Frederiksborg 6 April 1568 (Tegnelser 10, 2—3) til Peder Oxe og Johan Friis, siger Frederik den Anden: at han af en Skrivelse fra dem har erfaret, at Keiserens Sendebud var kommen til Kiøbenhavn, men at han — Kongen — ikke for Tiden ønsker at give Gesandten Audients, blandt andet af den Grund: „at Vi ere her saa godt som ene, og alle vore Hoffinder, som Eder er bitterligt, ere forløvede paa 2 eller 3 nær, saa at vore Dreng maa bære Maden for os, og samme vore Hoffinder ikke komme tilstede før efter Paaften. — — Efterat Gesandten er hørt, maa Vi have ham til Giest, og da kan det ikke være andet end at Vi maa holde os som vor Stat (Stilling) udtræver.“ Ogsaa naar Kongen gik til Kirke, synes de at have havt Forretninger; see Christian den Tredies Hofordning i Ny Danske Mag. 1, 250—51, efter hvilken de og havde at holde sig til ham, naar der var Jldløs eller Oplob. Ivsr. ogsaa Frederik den Andens Gaardsret Art. 19, hvor det synes forudsat, at de holdt Vagt. Iøvrigt sielnes stundom, men sieldent, imellem de danske og tydske Hoffinder. (S. f. Ex. D. Mag. anf. St. S. 249.)

²⁾ Ivsr. ogsaa Frederik den Andens Gaardsret, Art. 28.

skallens Befaling, og, naar han ikke var tilstede, under Commando af en anden dertil beskiftet Mand. Saaledes blev ved et, Skanderborg den 15 Sept. 1578¹⁾ dateret Brev en af Hoffiinderne Claus Urne beordret at forblive i Kolding By og i Hofmarskallens Fraværelse have Befaling over Hoffiinderne og deres Folk, som laae der, hvorhos han specielt skulde have Opsyn med, at de og deres Tjenerstab ikke opførte sig utilbørligen enten imod Borgerne eller i andre Maader; og skulde han lade Folkene straffe, naar de forsaae sig, men øvede selve Hoffiinderne nogen Modvillighed, skulde han underrette Kongen derom. Forresten kunde enkelte Hoffiinder tillige være Lehnsmænd²⁾, skiondt dette sielden var Tilfældet. Et Exempel herpaa forekommer i et Lehnsbrev af 1547³⁾, hvorved Hoffiinden Niels Parsbjerg forlehnedes med Bregeløv Kloster i Vendsyssel uden Afgift ad gratiam, dog saaledes at han skulde tiene Kongen „dagligen i Gaarden“ d. e. ved Hove med 4 gerust Heste, og altid selv staae sig for Hestestade, (hvilket, som Man seer af Rentemester-Regnskaberne, var noget usædvanligt), og sig selv og sine Svende for Besolding med Hofklædning og Farve⁴⁾; ligeledes skulde han selv fierde paa sin egen Bekostning med Heste, Harnisk og Svende tiene Kongen

1) 3ybeste Reg. 2, 208—9.

2) Ogfaa andre Bestillinger synes enkelte Mænd at have havt medens de vare Hoffiinder, i hvilken sidste Egenkab de dog saa neppe gjorde virkelig Tjeneste. Saaledes findes i Rentemesteren Jochim Bedes fernævnte Regnskaber han selv paa flere Steder opført iblandt Hoffiinderne; jvfr. ogsaa om Johan Friis her bagefter S.

3) Reg. 5, 44.

4) En Tegning af Hofklædningen under Christian den Tredie findes i Danske Mag. 5, 1, og paa de følgende Blade adskillige Breve om Hofklædebragten. Jvfr. ogsaa G. L. Vadens Afh. 3 Bd. S. 238—39 om Hoffarven.

inden Riget¹⁾, naar Behov gjordes, som andre Lehnsmænd; derimod skulde han have Underhold til sig selv og sine Svende til Mad og Drikke til Hove, og fri Foder og Maal til sine Heste, naar han var dagligen med dem i Gaarden, ligesom andre Hoffinder. I det nysnævnte Tilfælde erholdt Parsbjerg, som det synes, ikke Lon, men dette havde i saa Fald sin Grund i at han fik en Forlehnning, og det endog uden Afgift. Ellers havde Hoffinderne aarlig Lon²⁾, der var forskjellig, uidentvøl især efter det Antal Folk og Heste, de tiende med. Men desuden havde de, som og Brevet for Parsbjerg viser, fri Fode og Drikke til dem selv og deres Folk, saa og det Fornødne til Hestene; dette var Tilfældet under Christian den Tredie³⁾, og en Tidlang af Frederik den Andens Regjering. Imidlertid sees det af et Brev d. 25 Marts 1572 fra Peder Dre til Hofmesteren ved det hursfyrstelige sachsiske Hof⁴⁾, at Kongen da allerede i nogle

1) Af en Memorial for Jacob Steel, dat. 8 Januar 1551 (Tegnesser 3, 266—67) sees hvad han skulde forebringe Hoffinderne, der vare samlede i Ribe, om hvormeget Kongen vilde give dem, naar han vilde bruge dem udenfor Riget. Iøvrigt var den Pligt, som paalaae Lehnsmændene, inden Riget at tiene med geruste Heste, ganske forskjellig fra Hoffindernes, at tiene ikke blot i Riget, **naar Behov gjordes**, men „dagligen i Gaarden“ med beredent Følgeskab.

2) En Ditlev Hold fik i 1586 (Sicill. Reg. 12, 504) Tilfagn om 100 Daler aarlig Lon. Jvfr. ogsaa Ny Dansk Mag. 5, 34. I de titomtalte Regnskaber findes ogsaa Lønninger for Hoffinderne.

3) See hans Hofordning i Ny Dansk Mag., 1, 250 ff. Jvfr. og Christian den Andens Instrux, smsteds. S. 309.

4) Ryges Peder Dres Liv S. 260—61. Det synes imidlertid at Kongen alt tidligere nu og da en Tidlang har givet Hoffinderne Kostpenge. I et Udkast til en Dwittering til Rentemesteren Eiler Grubbe af 8 Aug. 1570 (der findes i Geheime-Archivet) hedder det, at Grubbe har udgivet 48883 Mark dansk Penge „til vore Hoffinders og deres Folks Kostgiæld for 13 fulde Maanedre, som er et ganske Aar, regnendes fra 7 Aug. 1569 til 6 Aug. 1570.“ Maaneden regnedes saaledes for 4 Uger.

Maaneder havde givet Hoffinderne Maanedspenge i Stedet for Kosten m. v., hvilket han agtede at vedblive, af hvis Marsag Dre forespurgte, hvormeget det sachsiske Hof gav i Maanedspenge. Jeg mindes ikke at have set den Bestemmelse, der saaledes skal være givet i 1572; men jeg har truffet paa flere Spor af den. Saaledes indeholder et Brev af 18 Decbr. 1572 en Tært, for hvad Hoffinderne skulde give Vorgeserne og Bønderne hos hvem de logerede¹⁾ og ved flere, til forskellige Tider udstedte Bevillinger tillodes det Udskillige at følge Kongens Hofleir eller opholde sig i sammes Nærhed, for at holde „Gartøden“ for Hoffinderne, eller for at udsælge Kram, Silketoi og Andet til dem²⁾.

Jeg vender tilbage til min ovenfor fremsatte Bemærkning, at Kongerne, paa den Tid de endnu gav Hoffinderne Kost, Drikke m. v., altsaa sandsynligviis til 1572, jevnlig frigitte sig for den umiddelbare Bekostning herved, snart ved at lade dem mere enkeltviis komme i Vorgeleie, fornemmelig paa de kongelige Slotte; snart ved at sende dem i samlet Hob giennem

¹⁾ Jydske Reg. 1, 57—58. De skulde give en saakaldet enkelt Daler for Mad og Vi om Ugen for een Person, og hvad de drak mellem Maaltiderne skulde betales særskilt; for Hø og Strøelse til hver Hest om Ratten 1½ ß ; for en Tde. Havre 1½ Mark m. m. Da Hoffinderne ved det store Møde 1580 i Odense klagede over, at deres Bortter besværede dem med opstruede Priser, paalagdes det Magistraten at sætte en billig Tært, som Kongen — siges der — havde gjort i Kolding og andensteds, hvor de havde ligget.

²⁾ Breve af 1574 og 1577 (Siæll. Reg. 11, 129 og 329). Det første for en Hans Meyer at følge Kongen paa Jagter og Reiser i Jylland med et Gartøden for Kongens Folk; og det sidste for en Gert Kock at holde et saadant Episehuus for Hoffinderne og deres Folk i Vedersbørg, medens Kongen laae paa Sorøe. Jvfr. ogsaa Siæll. Reg. 12, 580 og Friis Skielshørs Bestriv. S. 616 og 617—18. Selv Stomagere fik Tilladelse til saaledes at følge med Hoffet.

Landet for at nyde Underhold for dem selv, deres Folk og Heste ved umiddelbare Hjælper af Undersaatterne.

Forfaavidt Borgeleier angaaer, maa det imidlertid mærkes, at denne Venøvnelse brugtes ikke blot naar Hossinder, men ogsaa naar andre, simplere Krigsfolk, saasom Landsknegte, Væksessytter og Vaadsmænd (Matroser) lagdes ind hos Lehnsmændene paa Kongens Slotte og Gaarde, eller — mindre overeensstemmende med Etymologien af Ordet Borgeleie — i Riibstæderne eller paa Landet; ligesom dette Udtryk ogsaa findes brugt om enkelte andre, reent civile Personer; især saadanne, der blev tilstaaet Underhold for Livstid i de fra den catholske Tid endnu tiloversblevne, men i Natur aldeles forandrede Klostre. I de allerfleste Lehnsbreve forekommer Pligten omtalt at holde Borgeleier, som oftest 2, 4, 6, 8, stundom nogle flere; og undertiden — i andre Lehnsbreve — findes Lehnsmanden paalagt at holde et vist Antal Borgeleieheste, uden at det tydeligen kan sees, om herved altid er meent Mandskab med Heste*). I øvrigt nævnes som oftest især i Lehnsbrevene blot Borgeleier i Almindelighed, uden at det udtrykkeligen siges, om det var for Hossinder eller for simplere Krigsfolk; men jeg har ikke hidtil seet mig i Stand til at faae det afgjort, om Man i saadanne Tilfælde derved har meent det ene eller det andet

*) Meget hyppigt har det i alt Fald været, at Man ved at nævne Heste i de her omhandlede Materier har tænkt sig Hestfolk. I øvrigt er det maaskee ikke overskødigt, endnu i Forbigaaende at advare mod at forblande Pligten til at holde Borgeleier eller Borgeleieheste med den i Lehnsbrevene saa ofte forekommende Pligt, „at tiene med saa og saa mange **gerust Heste**.“ Ei heller var der ved Indretningen af Borgeleier, sigtet til at betrygge dette eller hiint Slot som ved en Garnison. Saaledes paalægges det ved et Lehnsbrev, dat. Onsdagen efter exaudi 1546, Lehnsmanden paa Bårdberg „at holde 50 Karle til at **forvare Slottet**, holde Kongen med Folk og Heste **Rattelcier**, og **Borgeleier** efter gammel Sædvane.“ (Tegn. 2, 75.)

Slags af de nysnævnte Personer; Undersøgelsen heraf vilde ogsaa føre mig til at behandle en stor Deel af Materien om Krigsfolkets Indquartering, som det ikke kunde lade sig gjøre at vedrøre her, saameget mindre som — efter hvad jeg formoder, uden at jeg her kan gaae videre ind i denne, en laugt tidligere Tid tilhørende Gienstand — selve Hossindernes egentlige Vorgeleie i Grunden ikke har Oprindelse fællede med Ratholdet og Giæstieriet, og det altsaa er en mere tilfældig Forbindelse, hvori hiin og disse Materier ere komne i den Periode, der her er vore Undersøgers Gienstand. Jeg indskrænker mig saaledes til at yttre den Gissning, at Vorgeleierne tidligere, og endnu i Begyndelsen af denne Periode, oftest have været bestemte for Hossinder og deres Folk, med det Diemed, der at have stadigt Underhold for dem i nogen Tid, naar ikke alle Hossindernes Tieneste var fornoden omkring Kongen; men at Vorgeleierne senere hen i Tiden mere og mere benyttedes af de simple Krigsfolk; Noget, som i Særdeleshed maatte blive deres nærmeste eller eneste Bestemmelse efter den forberørte i 1572 indførte Forandring af Hossindernes Bespisning in natura til Kostpenge. I øvrigt vil jeg end ikke i det Følgende forsøge paa, skarpt at adskille Materien om Hossindernes Vorgeleier fra deres Benyttelse af Giæstieriet; en saadan detailleret Udførelse af hver af disse Materier vilde neppe være mig mulig formedelst det Vaktende i den Tids Sprogbrug, og i alt Fald troer jeg ikke, at Læseren vilde vinde synderlig stor Klarhed i Anskuelsen end ved den Fremstilling, jeg, uden saadan skarp Adskillelse, nedenfor agter at give.

Kongen udsendte sine Hossinder til Benyttelse af Giæstieriet paa forskiellig Vis. Undertiden bleve de, naar han begav sig paa Reiser, skikkede ad een Vej, medens han drog ad en anden, og skulde de da mødes med ham paa et bestemt Sted. Medens Christian den Tredie efter en Route, vi have omtalt

i det Foregaaende, den 11 Januar 1546 skulde reise fra Kolding over Horsens, Skanderborg og Silkeborg til Viborg, og, efter et Ophold sammesteds af 11 Dage, videre derfra, sees, det af en Oversigt¹⁾ over Hoffindernes Tog fra Ribe, den 13 Januar s. A., til Viborg, at de skulde drage gennem Skads herred til Varde, derefter gennem Vester-, Norre-, og Øster-Herreder til Ringkøbing, derefter i Hinds-, Ulvborg og Vandfuld-Herreder og til Lemvig, derpaa til Holstebro, Skive og Viborg, paa hvilket sidste Sted de skulde møde Kongen. I Herrederne skulde de, som der siges i Routerne, holdes af Lehnsmændene, i Kjøbstæderne af Byerne, med Undtagelse af en af de Nætter, de skulde opholde sig i Holstebro. Fra samme Aar findes en Fortegnelse²⁾ over hvorledes Hoffinderne skulde fra Lund drage „i Fordring“ (Fodrings, Giæsteri) i Skaane. Denne begynder efter Overskriften med „Brev til Jesper Friis, at han skal holde 150 Heste paa Lindholm Mandagen efter Michaeli (s: 4 October); derefter „Torsdageu efter Michael Trelleborg“, og saaledes fremdeles de Steder, hvor de hver Dag skulde ligge, og hvo der skulde holde dem; de laae derefter snart, en eller flere Nætter, i Kjøbstæder, hvor de bleve holdte af Borgerne, ene eller i Forbindelse med Lehnsmændene, eller af denne alene, snart i Landsbyer og snart paa Slotte eller i Klostrene, hvor vedkommende Lehnsmænd holdt dem. Iøvrigt skulde deres Reise gaae fra Lund mod Norden lige op til Bardberg, og derfra tilbage til Helsingborg, saa over Helsingør, Gørom, Ebelholt, Roskilde, Ringsted, Sorø og Antvorskov til Korsør, og derfra over Nyborg til Odense, hvor de skulde ankomme den 13 November, og varede saaledes Toget omtrent 6 Uger. I Begyndelsen af 1549³⁾, som ogsaa

¹⁾ Tegnelser 2, 47.

²⁾ Sammesteds 106—9.

³⁾ Tegnelser, 3, 2—3.

ofte i andre Aar, havde Hoffinderne eller endeel af dem været fordeelte paa Hald, Silkeborg, Johan Goseuen med K. M.'s egne Heste¹⁾ og Aalborg, fra hvilke Steder de, Mandagen efter Kyndermisse, ad forskjellige Veie skulde drage, omtrent i Løbet af en Ugestid, til Rygaard i Fyen, hvorefter Cyler Ronnov, Lehnmand i flere fyenske Lehn, skulde lade dem lægge i Herberge og underholde dem til Mad og Øl, samt give dem Høe, Havre og Stroefoder til Hestene paa videre Vefked²⁾. Imidlertid droge Hoffinderne alter Søndagen efter Mortensdag s. A. (17 Nov.) paa Giæsterie i Jylland³⁾, efterat Marskallen Erik Poddusff havde beset deres Heste i Odense⁴⁾. Ifølge Routen skulde de:

- „Den første Rat til Rugaard; der holder Jørgen Brade;
- den anden Rat til Middelfart; der holder Fyen;
- den tredje Rat til Kolding; der holder Jver Krabbe;
- imellem Kolding og Ribe skal Jver Krabbe flye dem een Rats Hold;
- Brev til Claus Sestved, at han flyer K. M.'s Hoffinder Underholdning i Ribe og Barde medens Giæsteriet kan tiltrække over hele Ribe Lehn;
- J lige Maade Niels Kiebsfen holder af Giæsteriet i Ringkjøbing i Hindherred, i Hølstebro af Uxborgerred;
- J lige Maade til Frands Bilde⁴⁾, at han underholder dem af Giæsteriet een Rat i Karup;
- Item Herr Otto Krumpen, af Giæsteriet i Viborg, medens det kan tiltrække;

1) Herved er dog, uagtet det er sat i Forbindelse med Hoffinderne, uden tvivl forslaaet de Kongen selv tilhørende Heste, som Kongen behøvede i ikke ringe Antal. Saaledes hedder det og i Tegnelser 2, 305 fra 1548: „Paa Silkeborg Johan Guseun med 25 af K. M. Heste — — Item paa Aakier haac 20 af Dronningens Heste i Borgeseier.“ Efter Antegnelser i Rentemeister-Regnskaberne og flere andre Data synes Johan Goseuen isvrigt at have været Hoffinder; han var uden tvivl tillige Staldmester.

2) Tegnelser 3, 95 ff.

3) Jvfr. Chr. d. 3s Hofordning i Ny Danske Mag. I, 254, hvorefter Hoffindernes Heste altid skulde beses af Marskallen inden de droge paa Giæsterie.

4) Lehnmand paa Silkeborg.

I lige Maade til Aalborg af Gæstieriet medens det kan tiltrække; Herr Otto Krumpen underholder dem een Nat mellem Viborg og Aalborg*.

Foran denne Optegnelse staaer en anden, hvoraf sees, at dette Tog stecte under den fornævnte Erik Poddusts Anførsel, og at han selv havde 8 Heste; af de andre 34 Adelsmænd havde een, Jørgen Rud, 7, 21 havde hver 5, 3 hver 4, 5 hver 2, og 4 hver een Hest; derpaa anføres „Dronningens Heste“ (det er uidentvøl her: Dronningens Hoffinder med deres Heste) og nævnes derunder een med 3, og 3 hver med 2 Heste. Det hele Antal udgjorde altsaa 155 Heste. Imidlertid var Tallet af Hoffinderne med deres Folk uidentvøl større; hvad der synes at fremgaae af en anden, foran de her nævnte Optegnelser forekommende Fortegnelse, der isvrigt igjen er overstrøgen. Denne sidste, der overskrives:

„Kong. Maj.s Hoffinder og Heste at forskikke over i Borgerleier i Nørre-Jylland hos Lehnsmænd paa Gæstierie at opholdes“, anfører:

- til Standerborg Lehn, 30 Heste, Underhold i 8 Uger;
- til Silkeborg Lehn, 20, i 8 Uger 4 Nætter;
- til Hals, 20 i 8 Uger;
- til Aalborghuus, at ligge i Aalborg, 40 i 12 eller 13 Uger;
- til Kolbinghuus, 40, at ligge i Kolbing og Veile, i 10 eller 12 Uger;
- til Karhuusgaards Lehn¹⁾ —
- til Nakker 30, at ligge i Horsens, 10 eller 12 Uger;
- til Randers Lehn, 30, i Randers, 10 eller 12 Uger;
- til Riberhuus Lehn, 20, i Ribe og Varde, 12 eller 13 Uger;
- til Niels Riidsen, af Sinds- og Aalborg Herreders Gæstierie, 15, i 6 eller — Uger²⁾.

¹⁾ Intet videre er anført.

²⁾ 3 Tegnelser 2, 304—5 findes fra 1548 to Fortegnelser paa 14 Hoffinder, som vare lagte i Borgerleier paa Hals, hvor Otto Rud havde dem i Befaling, og paa 13, som under Jørgen Bilses Befaling vare lagte i Aalborg. De fleste havde hver 5 Heste. Desuden fandtes paa Silkeborg, som tidligere her foran bemærket, Johan Gøsfuen med 25

Af det Foregaaende vil det allerede være bemærket, at disse Fog og denne Henlæggen i Borgerleie gif hyppigen for sig, ligesom og at det ikke var noget ringe Antal, der saaledes drog omkring. Hvor stort Antallet af samtlige egentlige Hoffinder var — thi ikke alle kunde paa eensgang drage bort fra Kongen og Dronningen — har jeg ikke fundet optegnet; i sig selv have de, saavidt jeg har kunnet skionne, ikke udgjort meer end 50 eller 60¹⁾; men hver af dem havde, som allerede omtalt, flere Evende og Drengs samt Heste med sig, og alle skulde de have frit Underhold, som oftest paa deres Befostning, der skulde modtage dem²⁾.

Kogle Breve af 23 October 1550³⁾ — der, idet de findes lige efter den i en foregaaende Anmærkning ommeldte Liste af 1551, synes at staae i nogen Forbindelse med den — til Otto Krumpen, Oluf Munk og Peder Wilde, give os adskillige Underretninger om Hoffindernes Ophold, naar de laae i Borgerleie paa de kongelige Slotte eller Gaarde. I disse Breve eller rettere Formularer for dem siges, at Kongen nu skikker sine Hoffinder N. B. G. hver med 2 Karle, 2 Drengs og 5 Heste, og at Lehnsmanden bedes at underholde dem der paa Gaarden med Al og Mad, samt med Hs, Havre

af Kongens Heste paa Silkeborg, og 20 af Dronningens Heste paa Nakier. Fra Søndagen efter judica 1551 findes en lignende Liste (sisteds 215—16); derefter kom 9 med 37 Heste til Aarhus, 9 med 31 Heste til Aalborg, og 9 med 41 Heste til Hald. Forresten findes der, saavel i Canc. Protocoller, som isvrigt, t. Ex. i Rentemesternes Regnskaber, fra flere andre Aar Kiendetegn paa at lignende Reiser ere foretagne.

¹⁾ Vvfr. ogsaa Refens Frederik den Anden, S. 358, hvorefter alle Hoffinderne, da denne Konges Læg fortes fra Andvorskov til Ringsted, rebe „tre og tre tilfammen 18 Leed“.

²⁾ Undertiden sees det imidlertid af Rentemester-Regnskaberne, at der er blevet betalt for deres „Udqvitting“ af enkelte Kiøbstæder.

³⁾ Tegneser 3, 216—17.

og Stroefoder til Hestene, til Skiellighed, indtil han modtager Kongens videre Skrivelse; derhos skulde der gives dem og deres Folk Kamre og Senge der paa Slottet, Hoffinderne skulde sidde tilbords med Lehnsmanden, og deres Folk med hans Svende; de skulde ikke underholdes anderledes end Lehnsmanden dagligen holdt sig selv og sine Svende, Folk og Heste. Fremdeles forbydes det Lehnsmanden at underholde dem med flere Folk eller Heste end som anført, ei heller med Mynder, Stovere, Skydehunde, eller andre Hunde, eller at tilstede dem at jage nogensteds enten paa Kongens eller Geistliges Gods, og skulde, hvis Nogen (Hoffinde) dristede sig at jage, han da strax af Lehnsmanden forvises tilligemed sine Folk og Heste; forholdt nogen af Hoffindernes Svende eller Folk sig utilbørligen, skulde Lehnsmanden straffe ham efter Gaardsretten. Endelig befales, at naar nogen af dem vil drage andensteds hen af Borgeleiet, skal han tage sine egne Heste og Folk, men ikke bruge Andres Heste og lade sine egne staae og fordærves. Endnu mere særegne Efterretninger finde vi angaaende nogle af disse Puncter i et Brev fra Begyndelsen af Christian den Tredies Regjering*) til Abbed Niels i Herridsvad Kloster; heri siges, at Kongen har erfaret, hvorledes han og Lehnsmændene i andre Kronens Klostre, Slotte og Gaarde, som pleie at holde Borgeleier, besværes med unyttig Befostning og Bespøisning, ligeledes med aabne Kiebdere, Bogt Ild og Eys Matten igiennem. Ham befales derfor, kun at holde sine „Borgeleiere, vore Hoffinder“ med 4 rystige Heste, ingen Hunde, 2 Karle, 1 Smaadrenge og 1 Stalddrenge for hver, samt give dem Ho, Havre og Stroefoder til 4 Heste for hver, efter gammel Sædvane, saa og Mad og Øl til dem selv og deres Svende. De maatte ikke sidde længere oppe end til Kl. 9 om

*) Reg. 1, 477--78.

Afstenen, da Kielderen skulde lukkes og Isd og Eys forvares. Videre byder Kongen, at, naar de selv eller deres Svende med 1, 2 eller 3 Heste ride bort i Kongens eller deres egne Griinder, skal der kun gives Underhold til saamange, som blive tilbage. Endelig paalægges det Abbeden, at have dem til Bords med sig og med hans Folk, og at give dem en Stue til deres Harnisser og Andet med eet Ildsted (een Ild)¹⁾.

Der synes ikke at have været nogen Termin bestemt som maximum for den Tid, i hvilken Kongen kunde lade Personer henlægge i Borgeleie. Naturligviis var det i Almindelighed ikke længe, de saaledes kunde undværes fra Hoffet. I øvrigt have vi allerede forhen berørt, at enkelte Mænd lagdes i Borgeleie paa en Kongsgaard eller i et Kloster for deres Livstid; oftest har det vel været Betiente af ringere Stand, der havde udtient, og svagelige Mænd; men undertiden var dette ikke Tilfældet. Saaledes fik i 1528²⁾ Johan Friis, dengang Kongens Secretair, siden kongelig Ganzler, Livsbrev paa Borgeleie i Dalum Kloster „endog han ikke er i Tienesten“, formodentlig som egentlig Hoffiinde; paa lignende Maade tillodes det i 1531³⁾ Hoffiinden Peder Brockenhus at beholde Borgeleiet i Holmekloster med 4 Heste og Svende, dog kun saalænge han var Hoffiinde og i kongelig Tieneste. I slige Tilfælde maa det have interesseret Vedkommende at erholde et af en eller anden Grund dem behageligt Borgeleie sikret for bestandigt, eller for saa lang Tid som muligt; men det maa dog ikke forstaaes saaledes, at de stadigen laae i sligt Borgeleie: kun

¹⁾ Man sammenligne hermed flere af Bestemmelserne i Christian den Tredies Hofordning i Ny Dansk Magazin 1 Bd., især S. 254, samt Gaardsretterne.

²⁾ Reg. 3, 131 og flere Steder.

³⁾ Reg. 3, 161 og 2, 213.

naar deres Tjeneste til enkelte Læder ikke behøvedes omkring Kongen, havde de et Borgelseie, som de saaledes engang for alle havde arrangeret sig.

Vi have allerede flere Gange omtalt, at Lehnsmændene skulde modtage Borgelseier, og at dette ofte ved Lehnsbrevene findes udtrykkelig bestemt tilligemed det Antal Borgelseier, de skulde holde. Man kan spørge, om der skulde holdes Borgelseie af alle Slags Lehn. Nogle Udtryk under Forhandlingerne mellem Frederik den Første og Rigsraadet¹⁾ kunde give Anledning til at antage, at det blot var Kongens Regnskabs-Slotte (Lehn paa Regnskab eller Genant) som burde holde Borgelseier. Men ligesom Ordene dog i sig selv ere langt fra at være tydelige²⁾, vise flere Exempler, at Borgelseier holdtes ogsaa paa de andre Slags Lehn³⁾. Imidlertid bleve Hoffinderne dog uidentisk, naar de i større Hobe udsendtes i Landet, og i længere Tid skulde henlægges i Lehnene, paa Slottene og omkring disse, hyppigst sendte til Regnskabs-Lehnene. Man

1) Ny Dansk Mag. VI., 133; jvfr. S. 123. Paa Kongens Erindring om at hans i Sjælland værende Hoffinder, efter hvad han havde hørt, laae i Kiøbenhavn og tørrede for rede Penge, og at Raadet skulde sørge for at forlægge dem i Borgelseier, hvor de kunde ligge uden saa stor Bekostning for Kongen, svarer Rigsraadet, at „thet til er ingen Raadt offuer thee som holle Borgelseyghe her wd Landet, end at thee forschriffues till S. M. Regnskaffs Slotte, som gammelt Seduand er oc pleyet oc bør at holle Burgeleyger“.

2) Derimod udføres hiin Sætning rigtignok aldeles klart i Kong Hans's Haandfæstning (Art. 45); men en tilsvarende Artikel findes ikke i Frederik den Førstes Haandfæstning.

3) See f. Ex. fra Christian den Andens Tid Suhms Samlinger 2det Bd., 2 H., S. 49, 29 og 32; fra Frederik den Førstes Tid Ny Danske Mag. 6, 277 ff., hvor der ogsaa S. 285—87, findes Lister, skøndt ikke nøiagtige eller fuldstændige, over de Lehn og Klostre, som vare ansatte til Borgelseier. Fra vor Periode kan Man, f. Ex., bemærke Lehnsbrevene af 1537 paa Stege og af 1541 paa Drarholm for Albert Gise (Reg. 4, 92 og 167).

kan i denne Henseende allerede bemærke, at endeel af de Lehn, der sees anførte i de foran meddeelte Fortegnelser for Jylland, vare paa den Tid Regnskabs-Lehn¹⁾.

Men dernæst er det i flere af de nysberørte Tilfælde vanskeligt at afgjøre, om det var de paa Fortegnelsen anførte Lehnsmænd, eller Bønderne i Lehnet, der umiddelbart præsterede det Fornødne til Hoffienderne og deres Folk. Medens Udtrykkene for det meste gaar ud paa, at Lehnsmændene skulde holde Hoffienderne, tyde allerede enkelte Udladelser hen paa, at det var ved Bøndernes Giæsterie at det Behøvrige skulde fremkaffes. Fremdeles maa jeg, skiondt jeg herved foregriber Noget af hvad der henhører under denne Afhandlings sidste Afdeling, gjøre opmærksom paa et Brev af 1549²⁾ til de Herreder, der laae til Aalborghuus, i hvilket Brev Kongen tilkiendegiver, at han vil skikke endeel Hoffiender ind der i Lehnet at opgiæste hans Giæsterie, samt at han har erfaret, at Bønderne besværes meget af samme Hoffiender, især af Dreng og Trod, som følge med, og at de — Bønderne — derfor havde tilbuddt, for hver Hest, de skulde modtage, at give 8 β dansk, formodentlig for hver Dag; dette bifalder Kongen og befaler, at Bønderne skulde betale disse Penge til Slotskriveren paa Aalborghuus; han skulde derefter „udqvitte“ Hoffienderne af Herbergerne, uden tvivl i Aalborg Bye, og derfor gjøre Regnskab³⁾.

¹⁾ I Jylland vare nemlig i 1549 følgende Lehn givne paa Regnskab (see iblandt andet Tegnelser 3, 97) Niberhuus (Claus Sesteb), Kolbing (Jver Krabbe), Aarhuus (Peder Bilde), Aakier (Effert Bilde), Silkeberg (Frants Bilde), Randers (Hans Stygge), Hald (Otto Krumpen), Aalborg (Axel Juel).

²⁾ Tegnelser 3, 91.

³⁾ I et Brev af 29 Januar 1550 (Tegnelser 3, 130) til Claus Sesteb, siges, at Borgerne i Ribe havde klaget over, at de, da Hoffienderne med deres Heste og Folk laae der, ikkun fik 8 β dansk for at underholde Hest og Karl en Nat. Da Kongen nu havde erfaret, at Se-

Naar Man hermed sammenligner de før anførte Udtryk i Routen af 1549 til Aalborg, at holdes i Aalborg af Gæsteriet medens det kan tiltrække: synes det aldeles tydeligt, at der i det mindste paa dette Sted ikke er Tale om at Lehnsmanden skulde holde Hoffinderne, men at det derimod var Bønderne, som det paalaae at tilveiebringe de Beløb, der bleve anvendte paa hines Underhold¹⁾. Under 12 Octbr. 1550 afgif Breve til endeel Lehnsmænd, hvoriblandt Oluf Munk, Otto Krumpen og Peter Wilde²⁾, at de ikke skulde slutte Handel med Bønderne i deres Lehn om Gæsteriet, da Kongen agtede at sende sine Hoffinder til dem. Disse Breve staae uidentvivel i Forbindelse med de foran nævnte af 23 s. M. til bemeldte tre Lehnsmænd; men disse sidstnævnte Breve synes tydeligen at vise, at der sammesteds er Tale om egentligt Borgeleie, hvorhos Munk, Krumpen og Wilde omtales ganske som de, der skulde giøre Beføstningen ved Borgeleiet. Det er derved efter ikke let at udfinde Sammenhængen. Man kunde nærmest bringes til at troe, at naar Hoffinder henlagdes i Borgeleie paa Regnskabs-Clottene eller de omsendtes i Lehnene, var det ikke Lehnsmanden, der for egen Regning præstereede det Fornødne, men Bønderne, der ved Gæsteriet ydede Midlerne til Hoffindernes Underhold; ei at tale om at Regnskabs-Lehns-

sted havde taget 10 s dansk af Bønderne for hver Hest i (s: i Stedet for) Gæsterie, befalede han at betale Borgerne hvad lideligt og skieligt kunde være. I Begyndelsen af Aaret 1551 blev den daværende Lehnsmænd i Ribe Lehn, Jesper Krause, befalede, at han skulde handle med Bønderne i Lehnene om deres Gæsterie, og dermed holde Hoffinderne.

- ¹⁾ Da Bøndernes Gæsterie ellers tilfaldt Kongen, var det isvrigt i saa Fald egentlig ham, som indirecte havde Beføstningen; men dette kunde ogsaa siges med Hensyn til hans eget Rathold hos Bønderne.
- ²⁾ Reg. 3, 202. De øvrige vare Erik Krabbe, Niels Nielsen, Jørgen Krabbe, Hans Stygge og Jesper Krause.

mændene kunde i Regnskaberne opføre det Beløb, som anvendtes til Hoffinderne. Det er i sig selv, og efter de allerede berorte Omstændigheder, ikke usandsynligt, at saadant oftere har været Tilfældet; men paa den anden Side findes der Lehnsbreve ¹⁾, hvorved Lehn paa Regnskab, mod Genant m. m., overdrages Vedkommende, og i hvilke det udtrykkeligen er bestemt, at Lehnsmændene skulde aarlig holde et vist Antal Borgeleier; Noget som ikke vel kan have anden Betydning, end at disse skulde holdes uden Udgift for Kongen. En tilstrækkelig Afgjørelse af de hidhørende Spørgsmaal kunde Man ikkun vente ved at inddrage flere andre Materier, tildeels af meget vidtløftig Omfang, navnlig Undersøgelsen af Lehnenes Væsen i denne Periode, i et Detail, som jeg hverken nu for Tiden seer mig i Stand til at meddele, eller som kunde optages i denne til snevrere Grændser bestemte Afhandling. Det maa derfor her være nok, gientagende at gøre opmærksom paa, at Hoffindernes ovenfor omhandlede Omreisen og Borgeleier hyppigen ikke blev bekostet, eller i alt Fald ikke directe, af K o n g e n, men snart af Lehnsmændene, snart ved Bøndernes Gixæsteri. Forsaavidt Lehnsmændene angaaer, fritjøbte disse sig stundom for Borgeleier, enten for bestandigt eller for et bestemt Aar, ligesom ogsaa Enkelte ved selve Lehnsbrevene erholdt Fritagelse for at svare de Borgeleier, der ellers skulde holdes af Lehnet²⁾.

¹⁾ Saaledes tvende af 1550 og 1552 paa Bordingborg (Reg. 5, 225—26), hvor der i øvrigt er Tale om Borgeleier „Karle“. Et Lehnsbrev af 1541 paa Aarhusgaard m. m. (Reg. 4, 335—37) for Peder Ebbesen (Bilde?) bestemmer derimod, at hvad Borgeleier, der kan blive at holde paa Aarhusgaard, skal indføres i Regnskabet, altsaa ei bekostes af Lehnsmanden.

²⁾ Paa Christian den Andens Tid synes begge Dele især at have fundet Sted; see til Exempel Suhms nye Samlinger 1ste Bd. S. 58, 59, 90—91, 157, 164. Hvad Frederik den Første angaaer, jvfr. Ny Danske Magazin 6, 286, 287 og flere Steder, saa og et Brev af

For Bønderne var det, om de end ikke i pecuniær Henseende tyngedes haardere ved Hoffindernes Ophold hos dem end ved Pengene, de betalte for at fries for saadan Indqvartering, dog en betydelig Uleilighed, at modtage Personer af en saamyndig Character, som Hoffinderne, og deres Følge maaskee endnu mere end de selv, i Almindelighed synes at have havt Rygte for.

Den umiddelbare Byrde og Uleilighed af Ratholdene, og i Stedet for dem, af Hoffindernes Indqvartering hos Underfaatterne, faldt, som vi have seet, som oftest paa Lehnsmændene og Kiøbstæderne, steldnere, i det mindste hvad Kongens egne Rathold angik, paa Bønderne og Geistligheden. For saavidt Kiøbstæderne betræffer, er det naturligt, at Fordelingen af Byrden iblandt Byens Borgere har været bestemt ved almindelige, meer eller mindre faste Regler, skiondt jeg ikke mindes at have seet saadanne Normer angivne. Naar Lehnsmændene gjorde de foran berørte Beføstninger, havde de en Erstatning derfor i de Fordelse, som Lehnene ydede dem, og i Særdeleshed fik de ofte mere ligefrem Wederlag for hine Beføstninger, naar det hele, eller endeel af Bøndernes saakaldte Gæstfrie eller Gæstfrie-Ulgift var dem overladt. Allerede denne sidste Omstændighed maatte bringe os til ogsaa at berøre Materien om Bøndernes Gæstfri (*), hvis den ikke overhovedet stod i den aller-

1529 (Reg. 3, 362) hvorved Morten Krabbe fritoges for at holde Borgeleiet af Tommerup Kloster i Skaane — een Hoffinder med 4 Svende og Heste — imod aarligen paa Gottorp at levere 300 Ldr. Havre paa egen Beføstning. Fra den Periode, vi egentligen her omhandle, har jeg ikke optegnet mig Exempler herpaa; men saadanne findes dog.

*) Det kaldes stundom „Gæstebud“ og „Gæstebudspenge“ (f. Ex. Ny Danske Mag 6, 305). Maaskee er dette sidste det samme, som det

noieste Forbindelse med de hidtil afhandlede Gienstande og udgjorde — hvad Landet angik — den egentlige Basis for Ratholdet.

Der har formodentlig fra de allerældste Tider paahvilet Bønderne en Forpligtelse, som selve Nødvendigheden bed, at modtage Regenten, naar han maatte drage igiennem Landet*). Men dette umiddelbare, frie Ophold hos selve Bønderne ophørte efterhaanden, jo bekvemmere Opholdssted Kongerne kunde finde enten paa de kongelige Slotte og Gaarde, som Lehnsmændene beboede, eller i Kiøbstæderne. Det er derfor, som vi i det Foregaaende have bemærket, at der i den Periode, vi omhandle, kun findes faa Exempler paa at Kongen med sit Følge directe benyttede Gæstieriet hos Bønderne, og selv Forlæggelsen af Hoffinderne hos disse gif, som vi ligeledes allerede have berørt, i denne Periode over til Indquartering i Kiøbstæderne imod en Betaling til disse Børgere, der udrededes af det Districts Bønder, som skulde have modtaget Hoffinderne; Noget, der isøvrigt sandsynligvis maatte ophøre, da, som Man maa antage, Kongen fra Aaret 1572 af gav Hoffinderne faste Maanedspenge i Stedet for fri Kost.

dog endnu sjeldnere forekommende „Maalspenge“ (i. Ex. Ny Danske Mag. 6, 306). Dette, som og Bevæbnelsen „Maalsbønder“, fører igjen Tanken hen paa Betegnelsen ved enkelte Byer og Kiøbstæder o. s. v. „at være henlagt under Fædeburet“; og der er vel neppe nogen Tvivl om at dette sidste har i ældgamle Tider staaet i en eller anden Forbindelse med Gæstieriet; men i den Periode, vi her behandle, ere Spørene uidentivl ikke til at gienfinde.

*) Den saakaldte Baldemars Jordebog har mange Spor af denne Institution i det 1de Aarhundrede; men, ligesom det kongelige Gæstieri hos Bønderne enkelte Gange findes meget tidligere berørt, saaledes henhører dets Begyndelse upaatvibseligen i de allerældste Tider. I den norske Historie fremtræder dette Gæstieri — som og hele Hoffets Indretning og Maade at leve paa — tidligere med Tydelighed end i de danske Beretninger.

Den omhandlede Pligt til at modtage Kongen, eller Andre i hans Sted, paalaae Bønderne i alle Rigets forskjellige Provindser¹⁾. Men da Hoffet ikke aarligen kunde komme allestedes hen i Landet, og ikke engang regelmæssigen kunde fordele Reiserne saaledes, at i et vist Kredsløb af Aar alle de forskellige Steder bleve besøgte, ligesom der ikke heller altid var Leilighed til paa anden Maade alle Steder at benytte Gæsteriet in natura til Kongens Fordeel²⁾, maatte ogsaa disse Omstændigheder allerede tidligt have bevirket Bestræbelser for at ordne Tingene saaledes, at en ligeligere Fordeel for Kongen, forbunden med Ligelighed i Byrden for Bønderne, nogenlunde kunde opnaaes. Følgen heraf var, at det blev disse paalagt eller tilstedet, at erlægge stadige Afgifter for Gæsteriet, forsaavidt som dette ikke blev at opfylde in natura.

Forinden vi gaae videre, paatrænger sig et Spørgsmaal, som dog — efter hvad vi forud maa tilstaae — neppe vil kunne besvares paa nogen tilstrækkelig Maade. Det er dette: om ogsaa alle Bønder vare undergivne Gæsterieforpligtelsen? Vel er det vist, at den findes ommeldt i Documenter for alle Rigets daværende Provindser; men, medens jeg i Cancelliets

1) Ogsaa paa Bornholm. I et, Kolbinghuus Torisdag efter Midfaste Søndag 1548 dateret Brev (Tegn. 2 246—47) til Sognemændene i St. Andreae Sogn, siges, at Hermann Botien, de Lybstes Befalingsmand paa Bornholm (denne De var dengang pantsat til Lybsterne) havde tilskrevet Kongen en Beretning, som denne nu sender Sognemændene, angaaende deres Gæsterie og Besværing. Det paalægges dem nu at giennemgaae denne Beretning, og, hvis den er rigtig, gjøre og give som af gammel Tid; men vil Botien besvære dem med Mere, vil Kongen hjælpe dem saa meget som ret er. — Man erindre ogsaa Knud den Helliges Gæsterie hos Blod-Egil paa Bornholm.

2) I Geheime-Archivet findes en Oversigt over det »Overløb« (Overflud) som tilkom Kongen i 1550 af hans Lehn i Jylland; deriblandt findes ogsaa Gæsteriehefte af Skanderborg, Drotningborg og flere Lehn. Det Hele anføres til 2022½ Hofmandshefte og 448 Jægerhefte.

Protocoller har seet denne Byrde nævnt for flere tusinde Vondersteder, hvis Forpligtelser opregnes i de Breve, m. v., der angaae dem, er Antallet af de Steder, som omtales, uden at denne Pligt er anført for dem, endnu langt større. Jeg taler her ikke saameget om saadanne Breve, hvori de enkelte Vondersteders Forpligtelser enten slet ikke ere nævnte, eller hvor Afgifterne eller Byrderne ikke strengt ere specificerede og sondrede fra hinanden; hvad navnlig de sidste angaaer, kunde Man forudsætte, at Giæsteriet allerede tidligere havde været forandret til en stadig Afgift i Naturalier og Penge, som indbefattedes i de nævnte Qvanta; skiondt ogsaa dette maatte synes besynderligt, da Man dog saa ofte ved Vondergaardene, der præsterede Giæsteri endog ikkun i Afgifter, finder disse sidste udtrykkeligen betegnede som Giæsterie=Afgift ved Siden af de mange andre forskjellige Slags aarlig Skyld, saasom Landgilde, Arbeidspenge, Ledning m. v. Men det maa endvidere bemærkes, at Man hyppigt, naar flere Vondergaardene af samme Sogn eller By med deres specielle Forpligtelser ere opregnede i eet og samme Document, seer ved nogle anført Giæsterie, ved andre derimod ikke. Ofte verler dette saaledes, at Man næsten nødes til at antage, at de Steder, ved hvilke Giæsteriet ikke er nævnt, virkelig ikke heller have været underkastede denne Byrde. Ogsaa findes der i Geheime=Archivet flere Jorde eller Regnskabsbøger, især for fynske Herreder, fra den første Deel af det 16de Aarhundrede, i hvilke Giæsterie ikke omtales for alle de Vonder selv i een og samme Bye, som sees at have svaret Landgilde og anden saadan Byrde. Vel lod det sig endnu sige, at saadanne Steder muligens allerede i fiernere Tider vare blevene fritagne for denne Forpligtelse; men Mængden af de Vondersteder, i Henseende til hvilke hiin Tausshed møder os, især i Cancellie=Protocollerne, er alt for stor til at det kan anses rimeligt, at slike Fritagelser,

der dog alene kunne have fundet Sted som Undtagelser, skulde være Aarsag til Udeladelsen; ligesom den samme Omstændighed gjør det usandsynligt, at denne Forbigaaen af Gæsteris Forpligtelsen altid skulde være skeet af Forglemmelse. Paa den anden Side synes intet naturligere, end at den her omhandlede Pligt fra først af har paahvilet alle Bønder, og det vil end ikke let være mueligt at udtænke en fyldestgjørende Grund til at hvin Byrde skulde være falden paa saa mange Enkelte, og ikke paa Alle¹⁾. Kun i eet Document, en Dom af 1551²⁾, har jeg seet en Paaastand fremsat om at en Bøndegaard skulde være fri for Gæsteri, og en Grund dertil anført. I denne Sag havde Abbeden i Bidstykke Kloster affordret en Mads Smed, som boede paa Klosters Gods i Hals, Gæsteri; og da denne i to Aar ikke havde villet yde dette, havde Abbeden udviist ham og ladet ham sværge Vold over ved Sandemænd. Mads Smed klagede nu over den ham tilsoiede Uret, og anførte i denne Henseende, at den Gaard, han beboede, ikke burde yde Gæsteri, idet han fremlagde et Tingsvidne for, at Bygningen paa Gaardene paa Hals tilhørte Beboerne, saa at de kunde sælge dem til hvem de lystede, kun at de først skulde tilbyde Husbonden dem; hvorhos han dog tilstod, at han i syv Aar havde svaret Gæsteri, og kun i de tvende sidste Aar undladt dette. Dommen gif ham imod, men uden at det tydeligt af Dombrevet kan skønnes, af hvilken Grund Sagen fik dette Udfald; denne Grund kunde imidlertid sikkert ikke søges i den udhævede Omstændighed, at han i syv Aar havde

¹⁾ Arent Bernitsen siger ogsaa, i Danmarks og Norges frugtbare Herlighed, 2den Bog, 2den Part S. 97, at Gæsteri er en Udgifts Post — paa hans Tid, i Midten af det 17de Aarhundrede, var det overalt blevet en Afgift — som gives af fast enhver Gaard i Danmark.

²⁾ Den er trykt i Danske Mag. 1ste Bind S. 204—5.

ydet Giæsteri, ligesaa lidet som det paa den anden Side kunde være nogen tilstrækkelig Forsvarsgrund for ham, at Bygningen var hans egen.

Jeg seer mig saaledes ikke i Stand til at besvare det her opfastede Spørgsmaal. Kun saameget er vist, at Giæsteriet sees at være præsteret, hele Riget over, af mangfoldige Bøndersteder, og at der er megen Sandsynlighed for at et stort Antal, for hvilke denne Pligt ikke er nævnt, dog har ydet Giæsteri til Kongen. Lovrigt var det ikke alene Fæstere under Kronen, men ogsaa meget hyppigt jordegne Bønder, som Forpligtelsen paahvilde; hvorimod Udelens Bønder allene kunde giæstes af deres eget Herskab. Fremdeles findes ikke blot Gaarde, men ogsaa mindre Eiendomme, saasom Voelsteder, ja endog Gadehuse¹⁾, forpligtede til Giæsteri.

Bøndernes Giæsteri regnedes udentvivl oprindeligen, ligesom vi have seet det ved Lehnsmændene og Kiøbstæderne, efter Antallet af Nætter, i hvilke Kongen og hans Folk skulde holdes; men da Meningen ikke kunde være, at en enkelt Bønde skulde, som Tilfældet var med Lehnsmændene og Kiøbstæderne, modtage Kongen og hele hans Folge, maatte det være bestemt, hvor stor Andeel hans Sted havde at yde i det eller de Rathhold, der paahvilde det hele District, hvortil han i denne Henseende hørte, hvilket udentvivl i Almindelighed har været et Herred eller Birk²⁾. Det hedder saaledes i den Oversigt fra 1571, som vi nyligen have omtalt, ved Bispenberg Birk „Giæsteri 45½ Nætter, beregnet hver Nats Hold for 12 Heste.”

¹⁾ I en høist mærkelig Oversigt fra 1574 over alle Lehnenes Indtægter i hele Riget, omtales et Sted i Skaane „et Gadehuus, Herregiæstning 1 Mark“. Denne Oversigt, der udgior et tykt Foliobind, findes i Geheime-Archivet; vi ville ofte i det Følgende paaberaabe den.

²⁾ Man kan hermed jevnføre hvad der i Baldemars Jordebog forekommer ved flere Herreder om *servicium noctium*.

Herved er naturligviis ikke forstaaet, at det nydnævnte Birk skulde holde Kongen og hele hans Følge, som maatte udgiøre langt mere end 12 Mand til Hest, i det anførte Antal Nætter, men ikkun at den hele Gæstfri-Forpligtelse for Birket bestod i at holde 516 Personer med Heste een Nat, det være sig nu at samtlige disse 516 Portioner, om jeg saa tør kalde dem, bleve at præstere samlede paa eensgang, eller fordeelte paa flere Døgn, maaskee endog til forskellige Tider. Dette Quantum var nu igien fordeelt paa de enkelte Bøndersteder, hyppigen, og i Institutionens tidligere Perioder formodentlig altid, efter Hesteantallet, hvilket, da der især var Tale om Rideheste, ordentligviis maatte falde sammen med Personernes Antal. Saaledes er det i Brevene fra den Periode, vi her omhandle, hyppigen anført ved de forskellige Bøndersteder, hvormange Heste, de skulde holde i Gæstfri¹⁾. Men hvad der nu fra først af har bestemt Størrelsen af Gæstfriet for hvert District, hvert Herred²⁾ o. s. v., og hvad der har været Normen for hver enkelt Gaards Andeel i Districtets Hold, henhører til Undersøgelser angaaende Tidsrum, der vare forsvundne længe før den Periode, vi behandle. Ogsaa siges det

¹⁾ I et Brev af 1558 (Reg. 6, 422) omtales ved en Bondegaard „to Gæstrier om Aaret med 8 Karle og ingen Heste, et om Sommeren, og et om Vinteren.“ I et andet af 1515 (Suhms Samlinger 2 Bd. 2 H. S. 65) hvorved Birkets og Besterborgs Sogn til evig Tid fritages for deres Gæstfri, imod at de skulde give 8 lodige Mark, siges og, at de skulde holde Embedsmanden paa Engelborg aarligen om Vinteren een Nat med 6 Heste og Karle, og om Sommeren med 8 Karle uden Heste. Jevnfør ogsaa hvad der vil blive anført længere hen i det følgende. Slig en Opfyldelse af Gæstfri-Pligten in natura, uden at det var beredne Folk, der skulde modtages, har imidlertid været fielden.

²⁾ I Baldemars Jordebog nævnes saaledes snart 4, snart et mindre Antal Rathold for de Herreder, ved hvilke denne Pligt der findes omtalt.

nu og da udtrykkelig i de didhørende Breve, at Gæsteriet for denne eller hiin Gaard var, eller skulde være, „som fra Nriids Tid“, stundom „som fra Kong Hans's Tid.“ Men ligesom det i øvrigt er sandsynligt, at Gæsteriet for de enkelte Gaarde i det Væsentlige har været normeret efter den øvrige Skyld, de vare satte for, saaledes siges udtrykkelig i et Brev Kolland af 21 Aug. 1556¹⁾: at, da Bønderne beklagede sig over at de plagedes med usædvanligt Gæsteri mere end de fra Nriids Tid havde været pligtige til, havde Kongen med Rigsraadet bestemt, at hver Bønde skulde til Gæsteri, holde 2 Heste for hvert Pund Skyld²⁾, som gik af hans Gaard, „det være sig Kornskyld, Smørskyld, Penge eller andet, som er regnet for ret Landgilde.“ Imidlertid tilføies der dog, at, hvis Bønden ikke vil holde Gæsteri — formodentlig efter den nysnævnte Norm — „skulde han have det i Lehnsmændens Minde, indtil Vi med vort elskelige Danmarks Riges Raad gjøre en anden Skik derpaa.“ Dette sidste vil vel sige, at hiin Bestemmelse kun skulde betragtes som interimistisk. Jeg veed imidlertid ikke, at nogen anden senere blev tagen. I et Brev af 1557³⁾ siges leilighedsviis, at Kongen — tidligere — havde

¹⁾ Reg 6, 252—53.

²⁾ Al aarlig Afgift i Naturalier, Rug, Byg, Havre saavel som Andet, reduceredes, efter visse Regler, til en ideel „Skyld“ som er det senere „Hartforn“. Ved **Pund** forstodes et ganske andet og langt større Maal end det, som nu betegnes ved dette Navn. En **Læst** udgjorde — i det mindste i nogle Dele af Landet — i Rug 30, i Byg 36 og i Havre 60 Ldr.; en Læst var 12 Pund (et Pund Rug altsaa 20 Skpr., Byg 24 Skp., Havre 40); en **Drug** udgjorde $\frac{1}{4}$ af en Læst, eller et halvt Pund. Læstens Størrelse var imidlertid, som alt berørt, forskjellig i det mindste i adskillige Dele af Landet; men her skal jeg ikke gaac videre ind paa denne Materie; jeg har kun villet give et ganske løst Begreb om den omhandlede, og nu fremmede Benævnelses Betydning.

³⁾ Tegnelser 5, 159—60.

giort den Skif, der skulde holdes over hele Sicelland, at der af hvert Pund Skyld skulde gives 2 Heste-Giæsterie; maaſkee der her er ſigtet til den i Brevet af 1556 omtalte Beſtemmeſe, ſom ſaaledes ſynes at have været mere almindelig. Men udentviol var den dog kun en Fornyeſe af hvad Man allerede forhen havde antaget. Ved en Dom af 1546¹⁾ i en Sag imellem Anders Barbye ſom Provſt ved Sct. Laurentii Capitel i Roeskilde og Capittelens Bønder i Skuldelov og Sæby, angaaende Storrelſen af det Giæsteri, diſſe havde at yde, kendtes for Ret, at Bønderne ſkulde af hvert Pund Skyld aarligen være pligtige at holde deres Herſkab een Mats Giæsterie med to Heste og Karle; og paaberaabes i denne Dom, hvad der vel er at mærke, en tidligere af Kong Hans affagt Dom af ſamme Indhold²⁾. Vi bemærke endnu ifkun, hvad der efter det Nyſanferte er begribeligt, at Antallet af de „Heste“, ſom findes anſat i Giæsteriet for Bønderſtederne, er hoſt forſkielligt. Der forekommer ſaaledes indtil 12, ſamt 24, 26 og 30 Hestegiæsterie; hvor de ſidſtanførte Antal findes, har det dog maaſkee været større Gaarde end de egenlige Bønderſteder; ſædvanligſt var det 4, 6 eller 12.

Forinden vi forlade Fremſtillingen af Bøndernes Pligt, in natura at deeltage i Ratholdene, maae vi meddele, hvad vi i det Foregaaende have udfat til denne Udfdeling af vor Afhandling, angaaende Udfendelſen af Kongens Heste og Overdragelſen af Giæsterie-Retten til Lehnsmanden, m. m.

Hvad forſt Omſendelſen af Kongens Heste angaaer, da ſkeete denne ofte i Forbindelſe med Hoffindernes Tog, ſaaledes at ſaa-vel diſſe ſom hine med tilhørende Folk ſendtes iglennem en

¹⁾ I Myerups hiſtoriske ſtatiftiſke Skildring o. ſ. v. 1ſte B. S. 374—75.

²⁾ Om Anfættelſen af Giæsterie-Udfgiften i Naturalier eller Penge, vil længere hen blive Tale.

Deel af Landet for paa nogen Tid at henlægges i Borgelæier; men undertiden sendtes de kongelige Heste med Folkene alene. Saa vel Kongen som Dronningen maatte efter den Tids Skik have et ikke ringe Antal Heste i Brug; men naar det var at forudsee, at Man paa længere Tid ikke havde Brug for dem, søgte Man at undgaae Befoistningen og Uleiligheden med at føre det Fornødne sammen til dem og det tilhørende Folk, derved at Man skikkede dem ud i Lehnene for at opgiæste endeel af Vondernes Giæsteri. Fordelingen af Hestene skeete da ligesom overeensstemmende med det Ovenanførte, og med Hensyn til Folkene findes i det ovenfor ommeldte Brev 24 Aug. 1556 udtrykkelig bestemt, at Vonderne ikke skulde holde flere Folk „end som rider Hestene.“ Vi kunne ogsaa her bemærke et andet, ligeledes i det Foregaaende nævnt Brev af 5 Aug. 1569 for Ravensborg Lehn (Gientagelse af et ældre fra 1532), der, efter sine Ord, dog i større Almindelighed angaaer ethvert Giæsteri; det bestemmer, at ingen af Kronens Vonder skulde i noget Giæsteri beboeres med flere Heste end de af Aaridstid pleie at holde, og ei heller med flere Karle eller Folk end Hestenes Antal, uden een Stalddreng. Om disse Folks Tractement findes en Bestemmelse i et Brev af 1547 til Vonderne i Bogherred *); derefter havde hver Bonde, som skulde holde 12 Heste til Giæsteri, at underholde Folkene, der fulgte med Hestene, med Fetalle til to Maaltider, nemlig til hvert Maaltid eet Fad Saltmad, som 12 Karle kunde behøve til et Maaltid, tre ferffe Netter og et Fad Steg, som kunde række til dem alle, og endelig en Tonde M til begge Maaltider. Desuden skulde der leveres 12 Skpr. Havre, 12 Knipper Hø, 24 Havrefiærve

*) Reg. 5, 300. Saa vidt Man af Udtrykket i Brevet kan slutte, er der kun tænkt paa simplere Personer, ikke paa Hoffinder; men efter Bestemmelserne i dette Brev kan man formode, hvorledes Hoffindernes Tractement hos Vonderne har maattet være bestaent.

og fornøden Strøelse. „Hvad Mad og Øl, som løber derover, skal Bonden beholde, og dersom enten Bonden selv eller hans Folk (ville spise med) eller og han vil bede Gæster, skal han besørge dem med anden Underholdning“. Vi kunne endnu tilføie, at det saavel i Lehnordningen af 1557 som i Reccesferne af 1557 og 1558 samt i flere Breve¹⁾ er fundet fornødent udtrykkelig at tilkiendegive, at Bonderne ikke skulde være nødte til at kiøbe fremmed Øl eller Drikke til Gæsterierne. Men muligens er herved tænkt paa samtlige Slags Gæstierier, og ikke paa nogen enkelt Art af dem.

Vi have ogsaa anført, at ogsaa Lehnmanden nu og da benyttede Gæstieriet in natura hos sit Districts Bønder. Ved et Brev af 5 April 1558²⁾ for Albert S k e e l, som var forlehnnet med Bøvling Lehn og nu endvidere erholdt Befaling over Hinds og Ulyborg Herreder, paalægges det ham at giøre Regnskab for alt Gæstieriet, saaledes at det kom Kongen tilgode; men derhos undtages 50 Heste, som han skulde beholde frit at gæste paa, naar han havde Noget at udrette paa Kongens Vegne i Herrederne, alt ligesom Niels Juel forhen havde haft. Ved et Lehnrebrev af 1549 for Erik Krabbe paa Eundenæs³⁾, tilstodes ham endog 566 Heste-Gæstieri, og i et andet af 1555 for Otto Krummedige⁴⁾ synes Antallet af det ham overladte Heste-Gæstieri endog at have været 800⁵⁾. Naar, som hyppigen

1) Rosob Anchers saml. juridiske Skrifter 3, 443; Rosenvinges Udg. af Reccesferne S. 233 og 275. Lehnrebrev 22 Mai 1557 (Reg. 6, 262—65), og det førnævnte Brev af 24 Aug. 1556.

2) Reg. 6, 414.

3) Reg. 5, 86—88.

4) Reg. 6, 359—60.

5) Jvfr. og tvende Breve af 1541 for Peder Ebbesen paa Karhuusgaard og for Jacob Hardenberg paa Næsbyhoved m. v. (Reg. 4, 335 og 373.)

var Tilfældet, Lehnsmanden fik Tilfagn om en vis Qvota-Deel af Lehnets uvisse Indkomster, og deriblandt af Gæsteriet, — snart Halvdelen snart en Trediedeel — maatte han, hvis Gæsteriet præstereedes in natura, være berettiget til at benytte sin Andeel deraf paa samme Maade; men var det bestemt til Afgift, fik han sin Deel i de Penge, den Havre m. v., som ydedes i Stedet for Gæsteriet. At Lehnsmanden havde Andeel i Gæsteriet forudsættes ogsaa i et Brev af 12 Novbr. 1558¹⁾ om Vetientene paa Bårdberg Slot, hvor det siges: „Naar Lehnsmanden eller Fogderne ere tilstede paa Slottet med deres Heste, skulle de fodres af Slottet, og naar de ere ude i Lehnet og gæste hos Bønderne, skulle de ikke fodres (=: Foder beregnes) paa Slottet paa de Heste, som ikke ere der tilstede.“ Endelig kan Man med Hensyn til denne Materie bemærke en Bevilling af 1547²⁾, hvorved det blev tilladt nogle Brodre Hansen at beholde et Par Bøndergaarde i Koldinghuus Lehn deres Livstid, blandt andet med den Forpligtelse, at holde Lehnsmanden med hans Folk og Heste een Nat om Aaret til Ol og Mad, samt Hø, Havre og Stroefoder til Hestene. — I Forbindelse hermed kan det i øvrigt erindres, at Man stundom, især i Documenter, der vedkomme Skaane og de andre nuværende svenske Provindsler, træffer paa Udtrykkene: Herre- og Foged-Gæsteri, som hinanden modsatte³⁾; maaskee der snarest ved det første Udtryk i ældre Tider har været meent det Gæsteri, som svarede til Rougen eller Erke-

¹⁾ Tegneffer 5, 425—27.

²⁾ Reg. 5, 26.

³⁾ I nogle skaanske Breve forekomme Benævnelserne „**Foermarst-Gæsteri**“ og „**Kiælder-Gæsteri**“ hvoraf det sidste aabenbart har sin Oprindelse fra Erkebispens Tider. jvfr. Danske Mag. 6, 360. „Gæsterens Gæsteri“ paa Helsingborg omtales i et Brev af 1528 for Gynges Herred (Reg. 3, 289—90); dette skulde blive som i Christian den Førstes og Kong Hanses Tid.

bispen, ved det sidste det, som Lehnsmanden, der dengang oftere benævnedes Fogden, havde Ret til; thi endskøndt i den Periode, vi omtale, Lehnsmandens Underbetiente, og deriblandt Slotsfogden¹⁾, ogsaa stundom havde Deel i Giæsteriet, synes hine Benævnelser dog ikke at passe paa ham og Lehnsmanden, da navnlig denne neppe blev kaldt „Herre“.

Ogsaa det saakaldte Jæger-Giæsteri bliver her at omtale. Det fandt Sted i flere Egne af Riget, og maaskee overalt, i det mindste hvor der var Mulighed for Jagt; men betragtedes tildeels som noget nyt, der var Bønderne paalagt, og hvorfor de desaaarsag undertiden bleve fritagne. I et Brev af 3 Dec. 1574²⁾ til Jens Raas, som dengang var Lehnsmand paa Silleborg, siges t. Ex., at Bønderne i Birkelenge havde henvendt sig til Kongen angaaende det Jæger-Giæsteri, som de ydede, og for hvilket Kongen havde fritaget Andre af hans Undersaatter, baade der i Lehnnet og andensteds, og eftergav Kongen derfor nu ogsaa dem bemeldte Giæsteri. I et andet af 7 Febr. 1575³⁾ bemærkes, at Bønderne i Skanderborg Lehn høiligen havde klaget over, at der nogen Tid i Forveien var paalagt dem noget Jæger-Giæsteri-Byg, foruden det rette Giæsteri, som de havde givet af Arildstid; dette Paalæg kunde de ikke overkomme og begjerte sig desaaarsag forstaaende derfor. Kongen tillod nu, at bemeldte Jæger-Giæsteri-Byg maatte

1) See blandt andet det forhen nævnte Brev af 12 Nov. 1558. I Brevet af 1569 for Hagensborg Lehn tales og om **Skriver-Giæsteri**; naar Slotskriveren drog ud i Lehnnet og indtrævede Restancer, skulde han kun være selv anden, og ikkun holdes af dem, som resterede med Landgilde. Ogsaa Herredsfogden nød stundom, men uden tvivl yderst sjældent, Andeel i Giæsteriet.

2) 3ydste Tegnelser 1, 161; andre af 22 Martz 1573 og 16 Jan. 1575 (3ydste Reg. 1, 95 og 3yd. Teg. 1, 173).

3) 3. Reg. 1, 303-4; det staaer i Forbindelse med det af 16 Jan. s. 21.

bortfalde, hvortilmod disse Bønder fremdeles skulde præstere det Giæsteri af Hofhæste og Jæger-Giæsteri, som baade jordegne Bønder og „Wording-Tiener“ (Fæstere) altid havde holdt i Lehn, og hvorfor der nu gaves Malt. Undertiden forekommer omtalt „Jæger-Hæste-Giæsteri“; endelig møder ogsaa stundom den Bestemmelse, at vedkommende Bønder skulde give en Tønde M til „Bogejagt“¹⁾ eller til „Hofjagt“²⁾. I Forbindelse hermed staaer Forpligtelsen til at føde Hundene i nogen Tid. I Lehn-ordningen af 1557 siges, at Jugen skal holde flere Folk, Hæste eller Hunde til Giæsteri, end som de vare pligtige; de samme Udtryk forekomme i flere Lehnbreve af samme Aar, saaledes i et for Kongens Skient Niels Ulfstand paa Stege; og i det oftere nævnte Brev af 1569 for Ravensborg Bønder befales, at disse ikke skulle holde flere Hunde i Giæsteri end et Par Mynber og 2 Kobbet Støvere. Ved adskillige Bøndersteder nævnes endelig i et Skøde af 1560³⁾ „eller en Hund at føde“⁴⁾.

¹⁾ Bogejagt, formodentlig Klapjagt. (Jvfr. det iydste Ord bog i Molbechs d. Dial. Lex. p. 44.)

²⁾ Magelistebrev af 1580 (J. Reg. 3, 69—81), og et andet Brev af 1527 i Reg. 2, 62; jvfr. og her i det følgende. — Jovrigt kan Man og, med Hensyn til Jæger-Giæsteri samt Herre- og Foged-Giæsteri, sammenligne Arnt Bernsen 2 B. 2 P. S. 98 ff.; men Begreberne lærer Man ikke deraf bedre at kende. Endelig kan det her bemærkes, at det i Brev dat. Andvorskov 20 Juni 1587 (Sicll. Tegn. 16, 199—200) til Gert Rangov paa Kronborg, anføres, at Kongen havde til den forestaaende Jagt i Jylland taget en Hob Vaabsmænd (Matroser) med sig, og at Rangov, — da det var fornødent at holde „Regimente“ over dem — skulde sende „Clauditen“ (Profosfen) over til Aarhus; han skulde være tilstede medens Jagten stod paa, og skulde Rangov give ham de spanske Kapper (Mantler) med. Rangov skulde skaffe bemeldte Claudit med de nysnævnte Straffe-Medstaber en Post-Vogn.

³⁾ Reg 7, 10 ff.

⁴⁾ Endnu henved 150 Aar derefter — og maaskee senere — fandt denne Pligt Sted. I Rescr. 22 Nov. 1692 til Roskilde, Ringsted og Sorø

Endelig maae vi, i alt Fald for Fuldstændighedens Skyld, ogsaa her bemærke, at der findes flere Spor til at Gæstieret in natura er præsteret eengang om Sommeren og eengang om Vinteren. Der ere saaledes flere Breve¹⁾, hvori der forekommer Tale om 2 Gæstier ved Bøndergaard, eet i hver af disse Aarstider; og i et Magekistebrev af 16 Marts 1580²⁾ findes ved flere af de der nævnte Bøndergaard, som Kongen afhændede, dels Sommer- dels Vinter-Gæstieri; ved andre er Sommer-Gæstieri modsat Heste-Gæstieri. Naar Man sammenligner dette sidste med det oftere nævnte Brev for Birkets og Westerborg Bønder, hvorefter disse om Vinteren skulde holde Lehnsmanden med 6 Heste, men om Sommeren modtage ham med 8 Karle uden Heste: synes det noget rimeligt, at Vinter-Gæstieret altid har været Heste-Gæstieri, det om Sommeren derimod i det mindste ofte uden Hestehold. Imidlertid forbyder Manglen paa Underretninger os at finde Rede heri³⁾. Disse Vinter- og Sommer-Gæstier maa sikkert have været det samme som de nu og da forekommende „Sommer- og Vinter-Hold“. Der tales saaledes etsteds i et Magekistebrev af 1578⁴⁾ ved en Bøndergaard i Koldinghuus Lehn, der ydede en meget høj Afgift, om, 4 Mark lybst Gæstieri, 16 Skpr. Havre (som er) baade Sommer-, Vinter- og Jæger-Hold; denne

Anter siges, at Bønderne skulle vel pleie og underholde Kongens høs dem til Opdragelse og Underhold hensatte Parsorechunde, eller sendes til Staden for Andre til Exempel, at straffes. Nogle Bønder synes nemlig at have ladet Hundene sulte ihjel.

¹⁾ Saaledes et forhen nævnt af 1558; et andet af 1547 (Reg. 1, 97 og 4, 350).

²⁾ 3ydske Reg. 3, 61—63.

³⁾ Jvfr. i øvrigt ogsaa hermed Arnt Berntsen l. c. S. 100—1, hvor der forresten rigtignok tales baade om Vinter- og Sommer-Heste.

⁴⁾ 3yd. Reg. 2, 332—36.

tre dobbelte Pligt bliver ellers ubetydligt betegnet ved de Udtryk „3 Hold“, der nu og da ere anførte for Bøndergaardene¹⁾.

Jeg har allerede oftere foran berørt, at Gæstfriet in natura alt for denne Periode paa mange Steder var blevet forandret til en aarlig Afgift, hvilket især synes at have fundet Sted under Kong Hans²⁾. End flere Steder forvandlede des hiin Pligt til en stadig Afgift i de omtrent halvhundrede Aar, vor Periode udfylder, ligesom vi af Arnt Berntsen see, at en saadan Afgift overalt var traadt i Stedet for det virkelige Gæstfri, da han skrev sit statistiske Værk i Midten af det 17de Aarhundrede. (Vf. II Bog S. 98 o. fl.).

Den Afgift, der traadte i Stedet for Natural-Gæstfriet, bestod oftest i Penge, Havre eller Malt, sjeldnere i Byg eller Andet³⁾. Naar Afgiften var sat i Penge, forekommer der hyppigen 1 Daler, men ogsaa ofte 1 Mark, 24 β , 2, 4, 6 Mark, 2 Daler, ja endog, ved en Gaard, der dog maaskee ikke har været noget egentligt Bøndersted, 10 Joachimsdaler; stundom findes Ansættelse til ikke runde Summer, saasom i et Mage-

¹⁾ Ogsaa ellers forekommer ved Bøndersteder Hold, der stundom synes at adskilles fra Gæstfri; saaledes i den førnævnte Oversigt fra 1574, ved Ravensborg Lehn „Gæstebud 318, Rathold 24“. I et Skøde af 1561 (Reg. 7, 452—53) siges „2 β Holdspenge, 2 Mark Gæstfri“. Hvis Man turde troe Berntsen; — men han er ikke altid at stole paa, — havde dette „Holdspenge“ imidlertid en ganske anden Betydning.

²⁾ I et foran nævnt Brev af 1527 siges, blandt mere, at den Paagældende herefter skulde give 5 Mark Penge og 1 Ld. Ol til „Bogejagt“ og siden, saavel som hans Arvinger, være fri for Gæstfri, „som andre Bønder, der havde kiøbt sig fri af høibaarne Fyrste Kong Hans.“

³⁾ Torst i Kalløe og Draxholms Lehn; Ol i Skanderborg Lehn; see den oftnævnte Oversigt i Geheime-Archivet over Lehnenes Indtagter fra 1574. — I nogle Jorde eller Regnskabsbøger for fynske Herreder, ligeledes i Geheime-Archivet, omtales ogsaa nu og da det saakaldte sorte Salt som Gæstfri-Afgift.

skiftebrev af 1584¹⁾) ved to Bøndergaarde: 1 Mark 5 β 1 Alb. og $\frac{1}{2}$ Pund Havre, ved en tredie 10 β ., ved en fjerde 10 β 2 Alb. og $\frac{1}{2}$ Ortug Havre, og ved en femte 10 β 2 Alb. Af Havre findes 8, 10 Tønder, men ofte mindre, ikke sjelden blot Skæpper, ansatte som Gæsteri. Undertiden findes Gæsteripengene i den sydlige Deel af Nørre-Jylland bestemte i Lybst Mynt²⁾. Det var hyppigst, at Ansættelsen til Afgift fandt Sted efter gammel Skik og Brug; men nogle Bestemmelser bleve dog ogsaa truffne i det Tidrum, vi her omhandle. Saaledes indeholder et Brev til Abbeden i Sorø af 31 October 1577³⁾, i Anledning af nogle Klager fra Drøbovøster Bønder over at de maatte give 2 Tønder Havre Gæsteri paa hvert Pund Skyld, at der tidligere var gjort en Handel over hele Landet (Provindsen), at der kun skulde gives 1 Tde. Havre i Gæsteri af hvert Pund Skyld, hvorfor hine to Tønder Havre nu skulde forandres i Tordebogen til een Tønde, saafremt det virkelig var Gæsteri. Forholdet blev herefter, og efter de her i det Foregaaende (S. 68—69) ommeldte Bestemmelser, for eet Pund Skyld 2 Heste Gæsterie eller 1 Td. Havre. Men i et Brev af 2 Januar 1552⁴⁾) til Oluf Munk siges, at Bønderne i Flekkum Herred havde beklaget sig over at Munk vilde have en Tde Havre af dem for hver Hest, de skulde holde i Gæsteri, og at de derfor havde anholdt om at maatte blive ved det Gæsteri, de forhen havde holdt; dette tillades da indtil videre. I nogle tidligere Breve til Riberhuus, Skanderborg, Silkeborg og Halb⁵⁾) befales, at hver Bønde skal give 4 Skpr.

1) Gyenske Reg. 1, 390—94.

2) Jvfr. derimod et Brev af 1575, Myerups hist. stat. Beskr. 1ste Bind S. 376, hvorefter Landgilde og Gæsteri ikke skulde betale tydst Mynt.

3) Siell. Tegn. 13, 355.

4) Tegnelser 4, 1.

5) Tegn. 2, 129—30.

Havre for hver Hests Gæstfri, dog at 2 Skpr. som pleiede at følge med, tillige bleve svarede. At 3 Skpr. Malt var bestemt for hver Ortug Korn Skyld, sees af adskillige Breve¹⁾; i et Magekøstebrev af Marts 1579²⁾ forekommer 6 Heste Gæstfri eller 18 Skpr. Malt, ligesom den titnævnte Oversigt af 1574, viser, at denne samme Ansættelsesmaade var fulgt i Standerborg Lehn med Høsheste, hvorimod der for hver Jægerhest kun var ansat 2 Skpr. Malt. Ifølge nogle af de Breve, vi i Slutningen af den 2den Afdeling ommeldte, gave Bønderne 8 eller 10 ß i Stedet for een Hest i Gæstfri; den forstnævnte Betaling, af 8 ß, foreslaaes ogsaa for Bønderne i Tranekær Lehn ved et Brev af 28 Januar 1550³⁾, hvorved Valget overlades til dem. Derimod erklærer Kongen i en Skrivelse af 18 Nov. 1557⁴⁾: at det ikke lod sig gjøre kun at tage 3 ß dansk for hver Hest at holde, eftersom Tiden nu er paa Fattig og Fodring; fordi at dengang Man gav 3 ß for at holde en Hest, gav Man kun 1 Album eller 2 for en Skp. Havre⁵⁾.

I den oftere nævnte Oversigt over Indtægterne af alle Lehnene i 1574 anføres ved en stor Deel af disse Beløbet af Gæstfri. Denne Oversigt er imidlertid ikke ganske fuldstændig; ved flere Lehn nævnes intet Gæstfri, og, foruden at det dog i

1) Navnlig de Side 73 Anm. 2 anførte.

2) Jyd. Reg. 2, 422 ff.

3) Tegnelser 3, 125—26. Ogsaa i Bardsberg Lehn, og sandsynligviis flere Steder, hvor Penge gaves for Gæstfri, blev 8 ß ansæet for Equivalent. I et Lehnsbrev af 7 Novbr. 1573 for Erik Rud paa Naiborghuus siges: „For de 961 Hestegæstfri, som Bønderne ere pligtige at holde, skal Erik Rud give os Penge eller Havre, eftersom det opbæres og betales efter Taxens Lydelse.“

4) Tegnelser 5, 296—97.

5) Jovrigt kan Man med det ovenfor Anførte sammenligne ArrentBerettelsen om hans Tid, f. Gr. 2 Bog S. 96—101 172. 3 B. S. a 15 o. fl. St.

sig selv ikke kan være Tvivl underkastet, at der maa være svaret Giæsteri i endeel af disse Lehn, ved hvilke Oversigten ikke har dette Rubrum, seer man ogsaa af andre Beretninger, at dette har været Tilfældet. Saaledes anfører bemeldte Oversigt ikke Giæsteri for Odensegaard og Næsbyehoved Lehn, Hageskov, Stege o. fl., medens der i de Optegnelser om Leene paa Frederik den Førstes Tid, som findes i Ny Danske Magazin 6te Bind, omtales Giæsteriets Størrelse f. Ex. netop for Stege og Hageskov¹⁾; ligesom det og af et Lehnsbrev af 12 April 1572 for Hact Ulfstand paa Odensegaard og Næsbyehoved²⁾ erfares, at bemeldte Lehns Bønder svarede Giæsteri. Det vilde derefter ikke være til nogen væsentlig Nytte, om jeg her anførte alle de Beløb, der i hiin Bog ere optegnede for de forskellige Lehn, eftersom Man alligevel ikke derved erholdt Kundskab om, hvor meget Giæsteriet har udgjort for hele Riget. Imidlertid troer jeg dog at burde meddele nogle af Oversigtens Angivelser i denne Henseende, og vælger jeg dertil de Lehn, ved hvilke Giæsteriet var nogenlunde betydeligt.

For Aarhusgaard findes anført 3464½ Giæsterheste.

Skanderborg. Byg³⁾ for Giæsteri og Jæger-Giæsteri 16½ Læst 1 Ørt. 1 Skpe; Giæsterihavren er slaaet sammen med Landgildehavren til 28 Læster 6½ Ørtug 6½ Skpe; Høsheste 2219½, beregnet for hver Hest 3 Skpr. Malt, er 23 Læster 2½ Ørt. 4½ Skr. Malt; Jægerheste 787½,

¹⁾ Ny Danske Mag. VI., 291 og 308.

²⁾ Gyenske Reg. 1, 11—12. Ulfstand fik, foruden den halve Deel af den uviste Indtægt, og deriblandt altsaa sandsynligviis af Giæsteriet, endvidere forløbs af dette 6 Læster Havre og 208 Mark 4 s dansk. — I den i Texten omtalte Oversigt er der ogsaa paa flere Steder kun anført „Giæsteri“ uden at Rubriken er nærmere udfyldt.

³⁾ Det var formodentlig Byg-Giæsteri, som skulde bortfalde efter det Brev af 1575, vi tidligere have omtalt. Iøvrigt har jeg i Texten giengivet Manuscriptets Maade at betegne de forskellige Qvanta paa; jvfr. forresten foran Side 68 Anm. 2.

beregnet for hver Hest 2 Skpr. Malt, er 5 Læster 11 Ortug 3 Skpr.; Gjaesteri 11 1/2 Tonde.

Raskær: Gjaesteriheste 2139 1/2, beregnet for hver Hest 3 Skpr. Malt.

Drotningborg: Gjaesteriheste 3200, hvoraf fragaaer 65 som overdragne Herredsfogden; desuden for 4135 Heste: i Penge 356 Mark 15 s 1 Alb., Byg og Malt 34 1/2 Læst 3 Ortug, Havre 1 Læst 7 Ortug 3 Skpr.

Kalløe: Hofmandsheste 1863 1/2; Jægerheste 292; Penge 24 s; Gjaesteri-Malt 19 Læster 6 1/2 Ortug, 6 Skpr.; Gjaesteri-Havre 4 1/2 Læst 8 1/2 Ortug 6 Skpr.; Gjaesteri-Torst 1 Tde.

Silkeborg: Hofmandsheste 1303; Jægerheste 675.

Bygholm: Heste at holde 1860.

St. Hans Kloster i Horsens: Gjaesteriheste 257 1/2.

Riberhuus: „Gjaesteripenge af nogle Bønder, som ikke ere strevne for Heste 39 Mark 6 s; Gjaesteripenge efter Gjaesteri-Registers Lydelse beløber sig i dansk Mynt 1193 1/2 Mark 5 s, lybst Mynt 3 Mark 2 s; Gjaesteri-Havre 10 Læster 4 Ortug 17 1/2 Skpr.; Gjaesteriheste 178“.

Roldinghuus: Gjaesteriheste 6200 1/2.

Lundenæs: Gjaesteriheste 2579.

Bøvling: Gjaesteriheste 1636.

Sing- og Ulvborg-Herreder: Gjaesteriheste 860. Desuden anføres som ødelagt ved Sand, af Gjaesteriheste 44.

Gudumkloster Gjaesteriheste 156.

Salb: Gjaesteriheste 1390 1/2; Gjaesteripenge 18 Mark 2 s; trende Gaarde, hvormed Erik Lange var forlehnet, svarede derhos 24 Gjaesteriheste.

Skivehuus: 1531 Gjaesteriheste.

Gislum Herred: 519 1/2 Gjaesteriheste; „Gjaesteri, som ikke er hos strevet hvad derfor oppebæres 13“.

Aalborghuus: Gjaesteripenge 154 1/2 Mark 3 1/2 s; Gjaesterihavre 8 Tonder; Hestegjaesteri 4492 1/2.

Nastrup: 406 Gjaesteriheste.

Børglum Kloster: Jægerhold 49. Gjaesteriheste 1232.

Breløvs Kloster: 450 Gjaesteriheste.

Segelstrup: 747 Gjaesteriheste; — ødelagt af Sand 133.

Drum: 888 Gjaesteriheste.

Bestervig Kloster: 1052 Gjaesteriheste.

Skarpenbergs Gods paa Morsø: 216 Gjaesteriheste. Noget Gods paa Hannæs „Gjaesteri 37“.

Nyborg Slot*) Gjaesteripenge 526 Mark; Gjaesterihavre 10 1/2 Læst 5 1/2 Pund.

*) Det er i Særdeleshed ved de fynske, sjællandske og lollandske samt

Dalum Kloster Giæsterihavre 11 Læster 2½ Pd. 2 Skpr; Giæsteripenge 12½ Mark.

Tranekeær Giæsteripenge 745 Mark; Havre 3 Læster 1 Pund 12½ Skpe.

Bispenberg Birk „Giæsteri 45 Nætter, beregnet hver Hais Hold for 12 Heste“.

Ravensborg Lehn Giæsterihavre 7 Pund 12 Skpr.; „Giæstebud 318; Rathhold 24“.

Kaleholm Giæsteripenge 267 Daler 1 Ort.

Draxholm Giæsteripenge 348 Mark 7 s 2 Pdge; Giæsterihavre 533½ Tde. 2 Skpr.; „Giæstnings-Torff 5½ Tde“.

Sorøe Kloster Giæstningshavre 943½ Tde. 3½ Skpe.

Selsfingborg Lehn „Herregiæsteri¹⁾ 654½ Mark 2 s; Fogedgiæsteri 6170 Heste“.

Landskrone Lehn „Giæsteri-Penge 470 Mark 2½ s 3 Pdge; Foged-Giæstnings Heste 811“.

Barbberg Lehn „Vinter-Giæsteri 3417 Mark; Sommer-Giæsteri 1682½ Mark; Jæger-Giæsteri 914½ Mark; er ubi Heste 12030, beregnet hver Hest ½ Mark“.

Splvitsborg Lehn Giæsteripenge 1021 Mark 2 s.

Lyckau Lehn Giæsteripenge 175 Daler.

Laugholm Giæsteriheste 2682.

Froste Herred „Tre ubi samme Herred 124 Mænd og hver af dem skal holde een Nat med 6 Heste og Karle“.

Elleholm Lehn Giæsteriheste 330.

Snedstrup Giæsteriheste 851.

Boge Lehn Giæsteriheste 138.

Vi have allerede forhen, i den første Afdeling, omtalt, at ogsaa Præsterne svarede Giæsteri, stundom maaskee endog in natura. Oftere ydede de i alt Fald dette som Afgift. I en Bestalling af 17 Septbr. 1568²⁾ for Christoffer Wang som Stiftsfriver i Fyens Stift, paalægges det ham iblandt mere

falsterke Lehn, at det i Haandskriftet er udeladt, hvormeget Giæsteri der svaredes.

¹⁾ Der anføres ogsaa som „Herre-Penge“ 669 Mark 2 s 5 PENDINGE; men herved er neppe meent Giæsteri.

²⁾ Reg. 10, 158—59.

at oppebære alt Præste-Gæsteriet; og i et Brev af 1511¹⁾ bestemmes det, foruden andet, at Sognepræsterne paa Landet i Fyen skulde til Gæsteri kun give 4 Mark Penge, saaledes som de gjorde i Biskop Karls Tid, og være fri for de 3 Mark, som bleve lagte til i Biskop Jens's Tid; ligesom ogsaa i 1555²⁾ en Præst, Hans Voeg, fik Fritagelse for 4 Mark, som han pleiede at give til Gæsteri af Diernæs Præstegaard (udentvivl Dernisse i Sallingherred). Foruden nogle andre Breve med Hensyn til forskellige Steder, vidner et af 1546³⁾ om, at Præsterne i Bendelboe-Stift svarede Gæsteri; thi ved denne Skrivelse paalagdes det dem, inden 8 Dage efter Brevets Forkyndelse, at levere deres Gæsteri til en Rasmus Pærson, som havde Ordre at modtage det.

Allerede paa flere Steder i det Foregaaende ere vi icke-
hedsviis komne til at omtale Fritagelser for eller Moderationer
i Gæsteri-Pligten, som Kongen forundte snart et vist District
snart en eller anden enkelt Person; som oftest havde dette,
forsaavidt hele Districtets Fritagelse angaaer⁴⁾, sin Grund i
at disse maatte bære store Byrder, navnlig ved Kongens
jevnlige Ophold der i Nærheden, men undertiden har Begun-
stiggelsen vel været grundet i blot Naade. Fritagelserne for
enkelte Mænd vare uden tvivl især foranledigede ved at Ved-
kommendes Bosted laae paa en Vel, ad hvilken der var stor

¹⁾ Reg. 1, 46—47, og flere Steder. Jvfr. hermed Hvitfeld S. 600 især om hvorledes Præste-Gæsteriet i Fyens Stift tidligere var blevet forøget.

²⁾ Reg. 6, 208.

³⁾ Tegnelser 2, 134.

⁴⁾ Til de forhen anførte Exemppler kunne vi endnu føie Brev 17 Dec. 1586 (Eiell. Teg. 11, 126) at Kongen havde forstaaet Kronens Tienere i Kronborg Lehn for Gæsteri-Penge i Fremtiden. I 1572 (Jydsk Reg. 1, 68) fritoges Allerup Sogns Bønder, „som andre Ugedagsmand til Standerborg Slot“, for Gæsteri.

Færdsel, og hvorved han paa hine Tider, da Giæstgiveri og Befordringsvæsen kun var lidet kendt, ideligen blev nødt til at modtage Rejsende og skaffe dem Vegt, i Almindelighed uden at erholde noget, eller tilstrækkeligt Bederlag derfor¹⁾.

Der forekommer heller ikke stelden Klager over Giæsteriet, navnlig over at usædvanligt Giæsteri var paalagt mere end det, som fra gammel Tid havde været Skik²⁾. Vi have i det Foregaaende allerede omtalt flere Breve, i hvilke det siges, at slige Klager vare fremkomne, og at de foranledigede de Bestemmelser om, eller Eftergivelsler af Giæsteriet, som deri findes ommeldte. En af de stærkeste Klager over en enkelt Persons Fremgangsmaade i denne Henseende omhandles i et Brev af 13 Martis 1551, for Vonderne under Holme Kloster, til Frue Sophie, Jacob Hardenbergs Enke, som havde dette Lehn i Pant³⁾. Heri siges, at fire af hine Vonder havde paa egne og de andres Vegne været hos Kongen (i Flensborg) og endnu beklaget dem, ligesom de forhen havde gjort paa Nyborg Slot, „da den menige Mand var hos os“, over at hun besværede dem med utilbørligt Giæsteri, og fordrede 9 Mark dansk af hver Mand i Stedet for de før gav 24 s, m. m. Det forbydes hende nu, at besvære Vonderne saaledes; hvorhos Man seer af Brevet, at Kongen fandt sig foranlediget til strax at indløse Pantet. Slige Klager have vel og givet Anledning til Bestemmelsen i Reccessen af 1517, Art. 38⁴⁾ gjentagen i Re-

1) See saaledes Br. 28 Januar 1575 og 2 Jan. 1580 (3. Reg. 1 291 og 3, 5.)

2) Ogsaa Myntens Forandring under Frederik den Anden foranledigede Klager, idet Giæsteriet derefter mange Steder blev fordret med det samme Nominalbeløb i den nye Mynt, hvori det tidligere havde været erlagt i den gamle Myntfort. Jvfr. ogsaa Hvitsfeld, II. S. 600.

3) Tegnelser 3, 297—98.

4) „Stulle Kongens Fogder og Embedsmænd og alle Andre, Geistlige og

cessen af 1558, Art. 48; ligesom og Befalingen i Lehnordningen 2 Juni 1557 i denne Henseende¹⁾ udentvivl har havt samme Grund. Dette sidste Lovbud blev iøvrigt, strax efter at det var udgivet, benyttet af Bønderne ogsaa med Hensyn til Bestemmelsen om Gæsteriet paa en Maade, der ingeniunde fandt Regjeringens Vilsald. I nogle d. 18 Nov. 1557 daterede „Grinde og Hverv“, som Knud Gyldenstjerne og Ditto Brade skulde forestille Bønderne i Vendsyssel, befales nyssnævnte Mænd at begive sig ind i bemeldte Egn til Herredstingene og der forfare hvad Bønderne mene at være dem paalagt som ny Besværing; med Hensyn til Gæsteriet bemærkes da: at dersom Bønderne sige, at de ikke ville give mere for deres Gæsteri end de have erlagt fra gammel Tid, skulde Gyldenstjerne og Brade svare dem, at de vel maatte vide, at de vare pligtige at holde Gæsteri (in natura), og at det kun havde været til deres eget Bedste, at de i mange Aar havde været forskaandede og givet Penge eller Korn i Stedet for Gæsteriet²⁾; og skulde de — tilføies der — selv betænke, at, hvis Kongen blev tilfunds at lade sine Heste drage i Fodring, vilde det komme dem til yderligere Besvær; men vilde Noget være fri for Gæsteriet, skulde han derom komme overeens med Lehnmanden³⁾. — At nu disse Bestemmelser vare foranledigede der-

„Berdslige, sticlligen og rebeligen gæste eller gæste lade deres Tienere, og dem, som de have i Befaling, ei begiærendes fremmed Drik eller andet slikt, men lade sig noie med hvad Bonden til Redelighed kan afftedkomme.“ o. s. v.

1) Begyndelsen er nævnt foran S. 71 og 74; Slutningen lyder saaledes: „Som Undersaatterne er noget Nyt paalagt, det være sig Landgilde eller Gæsteri, eller Andet, da skal det berettes os, saa vilde vi derpaa give Besked hvad Embedsmændene skulle sig imod Undersaatterne entholde.“

2) Herpaa følger det forhen Anførte, at 3 ø for hver Hest var en alfor ringe Betaling.

3) De andre Puncter angik Skovsviin, Staldøren og Joernob.

ved at Bønderne fortolkede de Lehnsmændene i samme Aar tilskillede Bud (Lehnsordningen) urigtigen, siges i de andre hidhørende Breve, hvoriblandt en Ordre til Otto Krumpen af 29 Nov. f. A.¹⁾, at han skulde begive sig til „Snaps Landsting i Viborg“ og der erklære, at det ikke havde været Kongens Mening at eftergive Noget af Kronens Ret. Endnu under 4 Decbr. (Loverdagen næst efter S. Andrea Dag) f. A. indkom Bønderne — Selveierbønder, Kronens og Stiftets Tienere — i Ringherred under Marhuusgaards Lehn med Betsværing til Kongen. I dette Skrift²⁾, der er forsynet med Herredsfogdens og tre Mænds Segl, men udstedt paa alle Bøndernes Begne, takkes først for alle Kongens Velgjerninger og især fordi han havde værdiget at betænke Bøndernes Bedste „som de Artiffler bemelder, som Eders Naades Kongelige Malesæt stødte sidst nu for kort siden har ladet udgaac til alle G. N. Lehnsmænd her i Norre-Jylland“. o. s. v. Dernæst berette Bønderne, at de, overeensstemmende med Befalingen i disse Artiffler, havde henvendt sig til Jens Juel og givet ham deres Bøst tilkiende i saa Naade, at det af Peder Ebbesen var, da han havde Forlehnningen, paalagt Bønderne — „som forhen holdt Lehnsmænd paa Kongens Gæstfri det aarlige Gæstfri, enhver saa mange Heste, 12 eller 16, flere eller færre, som de pleiede at holde, en Nat og en Dag til Mad og Øl og Hestefoder, eller og at give paa hver Hest, de ikke holdt, 3 ß eller 4 ß i det høieste paa hver Hest og Karl om Natten“, — herefter at erlægge „paa hver Hest og Karl om Natten 6 Skpr. Havre eller 3 Skpr. Malt: „hvilket har været os fattige Mænd saa stor en Lyng og Betsværing over al anden kongelig Lyng og Betsværing

¹⁾ Tegnelser 5, 298—99; see og 296—98 Ordrene og Fuldmagten for Gyldenstjerne og Brade.

²⁾ Det findes i Geheime-Archivet.

at mange af os derover ere blevne forarmede, især i de forgangne Aar, da der kun var liden Kornvæxt, hvorfor vi mesteparten maatte kobe slegt Korn til vor Giæsthavre, fordi mangesteds her i Herredet, og helst ude ved Strandsiden, hvor Jorden er sandebland, saaes lidet Havre om Aaret. Jens Juul havde imidlertid svaret Bønderne: at han hverken i denne eller andre Sager turde giøre nogen Forandring i det, han havde fundet for sig, uden Kongens Villie. Da nu den Tid var forhaanden, da Giæstefornet skulde leveres, bede de, med de stærkeste Forsikringer om undersaatlig Trostøb, at Kongen ved Overbringeren af Brevet, en af de Bønder, hvis Segl findes paa dette, vil tilskrive Lehnsmændene om sin Villie¹⁾. Kort efter, 21 Decbr. s. A.²⁾, bleve alle Lehnsmændene i hele Riget underrettede om, at Bønderne forklarede Lehnordningens Bestemmelser urigtigen, og klagede over, at nye Byrder vare dem paalagte; hvisaarsag Lehnsmændene beordredes, i Stilhed at søge Kundskab om disse Klagers Indhold og give Kongen Underretning derom, for at han, naar Bønderne henvendte sig til ham, strax kunde give dem tilbørlig Besked, og ikke estergive det som tilkom ham og Kronen³⁾.

Jeg har i alt det Foranstaaende ikkun omtalt det Giæstfri, der tilkom Kongen, ikke Adelsens Giæstfri hos dens Bønder. Marsagen hertil er fornemmelig, at Materiale dertil har mang-

¹⁾ Foruden Giæstfriet klage Bønderne i dette Brev kun over det dem for 2 Aar siden givne Paalæg af Hjelpevæin; de anføre i denne Hensende, at der ikke ere fire jordegne Bønder, som selv have Stov og Støvled; men at de maa leie deres Olden inden eller uden Herredet hvor de kunne.

²⁾ Tegnelser 5, 311.

³⁾ Et Brev af 3 April 1558 (Tegnelser 5, 356—57) viser, at Otto Krumpens Forklaringer paa Landstinget ikke havde frugtet, i det mindste hvad Lundenæs og Nastrup Lehn angik; der blev derfor taget strengere Forholdsregler, at Bønderne skulde tiltales og dømmes m. m.

let mig, efterfom dette Gæstfri saa godt som aldeles ikke omtales i de Kilder, der have staaet til min Disposition. En stor Deel af det Anførte vil imidlertid upaatvivleligen have fundet Sted ogsaa med Hensyn til de Adelliges Bønder*). I øvrigt ansaae Kongerne sig ingenlunde i det Hele uberettigede til et Slags Opsyn med Adelen's Forhold imod dens Bønder, og undlode derfor ei heller ganske, ved de almindelige Bestemmelser, ogsaa at tage Hensyn til de adelige Godseieres Gæstfri hos hine deres „Tienere“. De ovenfor nævnte Artikler i Recesserne af 1547 og 1558 om at Ingen maatte gæste eller lade gæste uskikkelig, angik, hvad der tilmed udtrykkelig siges i den sidstnævnte Reces, ogsaa Adelen. Men der kunde vistnok ikke udrettes stort ved slige almindelige Formaninger og lempe- lige Befalinger; de Adelige vare som Godseiere neppe mildere end i deres Egenskab som Lehnsmænd; og Tausgheden i de talrige Kilder, jeg har benyttet, om Misbrug ved Adelen's Gæstfri lader snarere formode, at Bønderne paa dens Godser i Stilhed have taalt det, som ikke kunne afvendes, end at der aldrig skulde have været nogen Grund for dem til Klager.

*) I Geheime-Archivet findes en temmelig udførlig, men meget bestadiget Regnskabsbog for Anders Billes Gods Søholm i Sjælland. I denne, som der er antaget at henhøre til 1552, men maaskee er ældre, nævnes blandt Anførerne om en stor Deel af Bøndernes Præstationer, ifkun — saavidt jeg har bemærket — saa og saa mange Ldr. Havre i Gæstfri. Ogsaa i de i Cancellie-Protocollerne forekommende Breve, f. Ex. om Magestifter mellem Kongen og Adelige, nævnes sundom ved de sidstes Bøndergaarde Gæstfri som Afgift.

Tillæg af Ned. til Anmærkn. S. 21.

Endeel Læsere, der ikke have 7de D. af Scriptorum R. D. ved Haanden, vil det uden Tvivl ei være uskært at kunne gjøre den interessante Sammenligning med det, som i Waldemar II. Tid, eller i første Halvdeel af 13de Aarhundrede, var anslaaet til Kongens

let mig, efterfom dette Gæstfri saa godt som aldeles ikke omtales i de Kilder, der have staaet til min Disposition. En stor Deel af det Anførte vil imidlertid upaatvivleligen have fundet Sted ogsaa med Hensyn til de Adelliges Bønder*). I øvrigt ansaae Kongerne sig ingenslunde i det Hele uberettigede til et Slags Opsyn med Adelen's Forhold imod dens Bønder, og undlode derfor ei heller ganske, ved de almindelige Bestemmelser, ogsaa at tage Hensyn til de adelige Godseieres Gæstfri hos hine deres „Tienere“. De ovenfor nævnte Artikler i Recesserne af 1547 og 1558 om at Ingen maatte gæste eller lade gæste uskikkelig, angik, hvad der tilmed udtrykkelig siges i den sidstnævnte Reces, ogsaa Adelen. Men der kunde vistnok ikke udrettes stort ved slige almindelige Formaninger og lempeelige Befalinger; de Adelige vare som Godseiere neppe mildere end i deres Egenskab som Lehnsmænd; og Løsheden i de talrige Kilder, jeg har benyttet, om Misbrug ved Adelen's Gæstfri lader snarere formode, at Bønderne paa dens Godser i Stilhed have taalt det, som ikke kunne afvendes, end at der aldrig skulde have været nogen Grund for dem til Klager.

*) I Geheime-Archivet findes en temmelig udførlig, men meget bestadiget Regnskabsbog for Anders Bildes Gods Søholm i Sjælland. I denne, som der er antaget at henhøre til 1552, men maaskee er ældre, nævnes blandt Anførerne om en stor Deel af Bøndernes Præstationer, ifkun — saavidt jeg har bemærket — saa og saa mange Ldr. Havre i Gæstfri. Ogsaa i de i Cancellie-Protocollerne forekommende Breve, f. Ex. om Magestifter mellem Kongen og Adelige, nævnes sundom ved de sidstes Bøndergaarde Gæstfri som Afgift.

Tillæg af Ned. til Anmærkn. S. 21.

Endeel Læsere, der ikke have 7de D. af Scriptorum R. D. ved Haanden, vil det uden Tvivl ei være uskikligt at kunne gjøre den interessante Sammenligning med det, som i Waldemar II. Tid, eller i første Halvdeel af 13de Aarhundrede, var anslaaet til Kongens

Vinter-Gold i to Nætter, hvilket saaledes opgives: „Et halvt Feder Honning, eller 5 Pund. Havre til Foder, 6 Mark*) Hvedemeel og Rugmeel 1 Mark; Bygmeel $\frac{1}{2}$ Mark. Malt 3 Mark. Pors (som bruges til Ol, i Stedet for Humle) 1 Mark, -maalt saaledes som Havre maales“. 26 saltede Sviin. 13 levende Sviin. 16 saltede Drer. 26 saltede Faar. 14 Botter Emor. [Bottens Størrelse, omtrent som en sædvanlig Spand, angives efter et da brugeligt Maal.] 360 Dste, „saa store at af hver Dst kan stæres 5 Brikker eller Skiver“. (Scutellæ.) Endvidere: 360 Høns. 180 Gæs. 2 Pund Peber og Kommen. Et Pund Salt. 8 Del (? mesæ) Sild. 360 „Stokfiskæ.“ Item 2 Mark Sølv til at købe (ferst) Fisk. To Penninge til Dragerne (Portitores). Item Marskalken (eller Marsken) en Mark Sølv; Undermarskalken (Submarscalco) $\frac{1}{2}$ Mark. Den overste Drost (Dapiferi majori) 1 Mark Sølv; den ringere Drost $\frac{1}{2}$ Mark; Overstienken og Understienken ligeledes. Kongens Capellan (Custodi capelli) 1 Dre Sølv. Til Fadduret (Wisthus) 1 Dre Sølv. Item Kieldermesteren en Dre Sølv. 3 Kjøkkenet (coquina) en Dre Sølv. „Diskaswenæ og Dukæsvene“ (Bordsvende, Dugsvende) 2 Skilling. 3 Stalden (Fothærhws) 1 Dre Sølv. Til dem, som fordele Lysene: en Dre Sølv. Til Almisseuddeleren (Elemosinario) 1 Dre Sølv. Item 100 Skaale; 400 Brikker eller Tallerkener (Scutellæ). Til Bed: en halv Mark Sølv.“ Blandt endeel Bemærkninger, som denne Fortegnelse kan give Anledning til, kunde bl. a. fremhæves de meget rigelige Sportler, som her findes ansatte for Kongens fornemste Hofbetiente; ligesom den egne Maade, hvorpaa Dstenes Størrelse angives, og hvoraf sees, at det maa have været Brug at stære dem ud i runde Skiver, omtrent af en Brikkens (Tratallerkens) Form og Størrelse; saaledes, som ogsaa Brødet endnu hos Almuen udstæres. Det lige Antal af Høns, Dste og Stokfisk kan ogsaa bemærkes.

*) Hvad her i denne og de følgende Angivelser menes ved en Mark om Kornvarer, er vist nok endnu dunkelt. Efter Suhms Forklaring. (Script. T. VII p. 602) skulde her ved en Mark forståes $\frac{1}{2}$ Pund; men dette Maal ikke, som ellers i nyere Tider, her udgjøre 4 Ldr., men 120; og saaledes 6 Mark = 360 Ldr. At 12 Ldr. Havre vilde være for til lidt 2 Døgn's Giæstfri, er ligesaa klart; som at 60 Ldr. Hvedemeel og 60 Ldr. Pors vilde være en overdreven Mængde.